

De wolf in Nederland: de standpunten van belanghebbende organisaties

DOOR: LOTTE VAN DE GROOTEVHEEN

Afstudeerwerkstuk

“De wolf in Nederland: de standpunten van belanghebbende organisaties.”

Naam: Lotte van de Grootevheen
Studentnr: 3024091
Opleiding: Dier & Veehouderij
Major: Diergezondheid & Management
Onderwijsinstelling: Aeres Hogeschool Dronten
Afstudeerdocent: Bart Bijsterveld
Klas: 4DG
Plaats: Hoogland
Datum: 08-06-2023

DISCLAIMER

Dit rapport is gemaakt door een student van Aeres Hogeschool als onderdeel van zijn/haar opleiding. Het is géén officiële publicatie van Aeres Hogeschool. Dit rapport geeft niet de visie of mening van Aeres Hogeschool weer. Aeres Hogeschool aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor enige schade voortvloeiend uit het gebruik van de inhoud van dit rapport.

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie “Terugkeer van roofdieren naar Nederland”. Het onderzoek voor deze scriptie naar de percepties van belanghebbende organisaties over de terugkeer van wolf naar Nederland is uitgevoerd bij Nederlandse natuurorganisaties, jager-, natuur- en boerenverenigingen en overheidsinstanties. De hoofd- en deelvragen voor dit onderzoek zijn samen met mijn afstudeerdocent, Bart Bijsterveld, opgesteld.

Tijdens mijn studie heb ik telkens afgeweken naar de wilde natuur in Nederland en heb ik een steeds grotere passie voor deze dieren gekregen. De terugkeer van de wolf naar Nederland is dan ook een onderwerp dat mij persoonlijk aanspreekt. Daarnaast heeft de scriptie mij ontwikkeld doordat ik uit mijn comfortzone moest stappen voor het afnemen van interviews. Ook heb ik gewerkt met voor het voor mij onbekend data-analyse systeem (ATLAS.ti) voor het verwerken van de verkregen data.

Ik wil graag mijn afstudeerdocent, Bart Bijsterveld, bedanken voor de begeleiding, ondersteuning en het advies tijdens dit proces. Ik heb u als begeleider gekozen, omdat ik uit eerdere ervaring wist dat u mij kon helpen het overzicht te behouden en doelen te bereiken. Daarnaast wil ik graag mijn vader bedanken voor de kritische grammatica- en spellingscontrole en mijn broer voor de hulp bij het kiezen en uitvoeren van de statistische analyses met ATLAS.ti. Zonder jullie had ik dit nooit tot een goed eindproduct weten te verwerken.

Ik wens u veel leesplezier.

Lotte van de Grootevheen

Hoogland, 8 juni 2023

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	5
Summary	6
1. Inleiding.....	7
1.1 De wolf.....	7
1.1.1 Levenswijze.....	7
1.2 Roofdierenverering door de geschiedenis	8
1.2.1 De middeleeuwen	8
1.3 Bescherming.....	9
1.3.1 Wolvenbeleid.....	10
1.4 Opmars naar Nederland	11
1.5 Het mens-dier conflict.....	12
1.5.1 Bedreigingen.....	12
1.6 Meningen verschillen	13
1.6.1 Publieke opinie	13
1.7 Dichtbevolkt Nederland	14
1.7.1 De wilde dieren van Nederland.....	15
1.8 Doelstelling.....	16
2. Methode	18
2.1 Dataverzameling.....	18
2.1.1 De interviews.....	18
2.2 Data analyse	19
2.3 Betrouwbaarheid.....	20
3. Resultaten.....	21
3.1 De standpunten van de organisaties over de wolf.....	21
3.1.1 Invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren.....	22
3.1.2 Risicoperceptie	22
3.1.3 Schadebeleid	22
3.1.4 Bescherming van de wolf	23
3.2 Waarop zijn de standpunten gebaseerd?	24
3.2.1 Invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren.....	24
3.2.2 Missie van de organisaties	26
3.2.3 Observaties en onderzoeken in het buitenland	26
3.2.4 Het medeleven van organisaties met agrarische ondernemers	28
3.2.5 Het beleid omtrent de wolf	29
3.3 Raakvlakken van de standpunten van de organisaties	31
3.3.1 De wolf is welkom in Nederland.....	31
3.3.2 Risicoperceptie	33

3.3.3	Beleid omtrent door de wolf aangerichte schade.....	33
3.4	Verschillen van de standpunten van de organisaties.....	35
3.4.1	Ecologische draagkracht.....	35
3.4.2	Risicoperceptie	35
3.4.3	Beleid omtrent door de wolf aangerichte schade.....	36
3.4.4	De beschermde status van de wolf	36
4.	Discussie	37
4.1	De standpunten van de organisaties.....	37
4.1.1	Beweegredenen van de organisaties voor ingenomen standpunten	37
4.2	Betrouwbaarheid en representativiteit	37
4.3	Planning	38
5.	Conclusie en aanbevelingen	39
5.1	Conclusie	39
5.1.1	De standpunten van de organisaties.....	39
5.1.2	Beweegredenen van de organisaties voor ingenomen standpunten	40
5.1.3	Geïdentificeerde raakvlakken.....	40
5.1.4	Geïdentificeerde verschillen.....	41
5.1.5	Randvoorwaarden voor beleid omtrent de wolf in Nederland.....	41
5.2	Aanbevelingen	42
5.2.1	Vervolgonderzoek	44
4.	Literatuurlijst	45
	Bijlage 1 – Een beknopte geschiedenis van de wilde dieren in Nederland.....	51
	Bijlage 2 – Het huidige wolvenbeleid	58
	Bijlage 3 – De onderzoekspopulatie	67
	Bijlage 4 – Vragenlijst	80
	Bijlage 5 – Transcripties.....	82
	Bijlage 6 – Codelijst aan de hand van ATLAS.ti.....	134
	Bijlage 7 – De resultaten onderbouwd met voorbeelden uit de interviews.....	136
	Bijlage 8 - Checklist Schriftelijk Rapporteren	152

Samenvatting

De wolf heeft zich weer in Nederland gevestigd en vanwege zijn wettelijk beschermde status is het verboden om zijn opmars te verhinderen. Sommige mensen vinden dit geen probleem zolang ze er geen last van hebben. En dat is waar het vaak misgaat, want mens-dier conflicten komen steeds meer voor.

De terugkeer van de wolf in Nederland roept daardoor specifieke vragen op, met betrekking op het effectief in stand houden van roofdier populaties, schade aan landbouwhuisdieren, menselijke veiligheid, natuurbeheer en (niet in de laatste plaats) de gevoelens en emoties die de maatschappij heeft over de wolf.

Het doel van dit onderzoek is inzicht te verkrijgen in de raakvlakken en verschillen tussen de standpunten van betrokken organisaties over de wolf. Dit is belangrijk voor het opstellen van randvoorwaarden over het beheer van de wolf, wat kan bijdragen aan het huidige wolvenbeleid. Hiervoor is de volgende hoofdvraag opgesteld: “In hoeverre is overeenstemming mogelijk van de verschillende organisaties om randvoorwaarden voor een beleid over de terugkeer van de wolf naar Nederland op te stellen?”

Er zijn vier deelvragen geformuleerd om de hoofdvraag te beantwoorden. Om deze vragen te beantwoorden zijn interviews afgenomen met experts, bestaande uit vragen over de wolf en over het huidige beleid omtrent wolvenbescherming en wolvenschade. Uit de resultaten bleek dat natuurbescherming en – beheerorganisaties veel raakvlakken hebben vanwege hun positieve kijk op de aanwezigheid van de wolf en het huidige beleid omtrent het dier. Anderzijds vertonen de jagers en agrarische ondernemers veel overeenkomsten doordat zij hier wat negatiever in staan. Hierdoor zijn er tussen deze twee groepen belanghebbenden verschillen geïdentificeerd.

Een integrale beleids- en beheeraanpak voor wolven in Nederland moet bestaan uit verschillende maatregelen, gebaseerd op betrouwbare en actuele informatie over de wolf en het beheer ervan. Ook moet er aandacht worden besteed aan het bevorderen van begrip en het zoeken van consensus tussen de verschillende doelgroepen die in dit onderzoek zijn geïdentificeerd door de belanghebbenden groepen meer te betrekken bij besluiten over het plaatselijke beheer van de wolf. Dit kan helpen om het lage vertrouwen van de jagers en agrarische ondernemers in beslissingen van natuurbeheerders te vergroten, de risicoperceptie te verkleinen en de maatschappelijke draagkracht te vergroten.

Voor een duidelijker beeld van de percepties van de belangengroepen wordt aanbevolen om een vervolgonderzoek te doen met meer respondenten. Nog een mogelijkheid is om onderzoek te doen naar de percepties van de belangengroepen over de wolf gedurende een langere tijdsperiode.

Summary

The wolf has settled in the Netherlands again and because of its legally protected status, it is forbidden to prevent its advance. Some people don't mind this as long as it doesn't bother them. And that's where things often go wrong, because human-animal conflicts are becoming more common.

The return of the wolf to the Netherlands therefore raises specific questions regarding the effective conservation of predator populations, damage to farm animals, human safety, nature conservation and (not in the least) the feelings and emotions that society has about the wolf.

The purpose of this study is to gain insight into the common ground and differences between the views of the involved organizations about the wolf. This is important for drawing up preconditions regarding the management of the wolf, which can contribute to the current wolf policy. The following research question has been formulated: "To what extent is agreement possible between the various organizations to draw up preconditions for a policy on the return of the wolf to the Netherlands?"

Four sub-questions have been formulated to answer the research question. To investigate these questions, interviews were conducted with experts consisting of questions about the wolf and the about the current policy on wolf protection and wolf caused damage. The results showed that nature conservation and management organizations have a lot in common because of their positive view on the presence of the wolf and the current policy regarding the animal. The hunters and agricultural sector also show many similarities because they have a somewhat more negative attitude about this. As a result, differences between these two stakeholder groups have been identified.

An integrated policy and management approach for wolves in the Netherlands must consist of various measures, based on up-to-date and reliable information about the wolf and its management. Attention should also be paid to promoting understanding and building consensus among the different stakeholder groups identified in this study by involving them more in decisions about local wolf management. This can help to increase the low confidence of the hunters and agricultural sector in decisions made by nature management, reduce risk perception and increase the acceptance of wolves by society.

For a clearer picture of the perceptions of the stakeholders it is recommended to conduct a study with more respondents. Another possibility is to investigate the stakeholder groups' perceptions of the wolf over a longer period of time.

1. Inleiding

Tot en met de negentiende eeuw leefden roofdiersoorten als de wilde kat en beer allemaal in Nederland. In de twintigste eeuw zijn de meesten uitgestorven in het land¹, maar ze spelen nog altijd een steeds een rol in ons leven. Een bekend voorbeeld is de knuffel 'teddy' beren, die vele kinderen in bed omarmen als zij gaan slapen. Of de vele dierenkostuums waarin zij zich verkleden.

Zelfs in sprookjes komen de dieren voor. Deze volksverhalen die van mond tot mond werden overgedragen en daarmee de kijk van het volk op deze diersoorten bepaalde. Zo is er het sprookje van Roodkapje. Een meisje dat het bos in gaat met de strikte instructies om op het pad te blijven, maar toch eindigde in de maag van een wolf. Een andere algemeen bekend sprookje met dieren is de wolf met zeven geitjes, waar de geitjes het doelwit zijn van een vraatzuchtige wolf. Van den vos Reynaerde, waar de vos de spot dreef met iedereen is ook een welbekend volksverhaal. En griezelverhalen over zwarte katten die in verband werden gebracht met hekserij zijn algemeen bekend (De Leukste Sprookjes, 2015).

De verhalen zorgden ervoor dat de in Nederland van oorsprong voorkomende roofdieren; wilde kat, vos, lynx, wolf en beer (Mulder, 2021) in een kwaad daglicht terecht kwamen. Deze diersoorten zijn door de eeuwen heen dan ook bijna allemaal in Nederland uitgeroeid. De vos is hiervan de enige uitzondering. Voor 1939 is ook dit dier intensief bestreden met behulp van de jacht. De Nederlandse bezetting in Tweede Wereldoorlog bracht hier een einde aan. Hierdoor kon de vossenpopulatie herstellen en zelfs uitbreiden waardoor de vos het lot van de andere inheemse roofdieren bespaard bleef (Broekhuizen et al., 1992).

Sinds het einde van de 20ste eeuw heeft er een gedragsverandering plaatsgevonden. Mensen begonnen met het beschermen van de natuur en wilde dieren. Het gevolg hiervan is nu zichtbaar; de eerder uitgeroeide roofdieren komen terug naar Nederland. Hierbij is geen geval bekender dan dat van de wolf (Visser, 2021).

1.1 De wolf

De wolf, afbeelding 1 is een hondachtige met een lange, hangende staart die meestal eindigt in een zwarte punt. De vacht van de wolf verschilt van roodbruin tot geheel zwart. De meest voorkomende kleur is echter een grijze vacht met roodachtige plekken op de kop en rug. De Europese wolf heeft een lengte van 110-210 cm en weegt tussen de 18-80 kg (Trouwborst & Bastmeijer, 2010).

Afbeelding 1; Europese wolf

1.1.1 Levenswijze

De wolf is een sociaal dier en leeft in familieverband van een ouderpaar, hun jongen, jongen van het voorgaande jaar en soms ook nog een andere volwassenen die familie zijn van een van de ouderdieren. De exacte grootte hangt hierbij af van de hoeveelheid beschikbaar voedsel. Gezamenlijk zorgen ze voor hun voedsel en de jongen. De gemiddeld drie tot zeven jongen komen in april tot juni ter wereld en blijven minstens een jaar bij de roedel. Daarna kunnen ze ervoor kiezen om op zoek te gaan naar een eigen territorium. De wolf

¹ De laatste waarnemingen van de Nederlandse land roofdieren zijn beschreven in bijlage 1.

heeft een territorium van tussen de 120 en 350 vierkante kilometer en kan bestaan uit bos, toendra's, gebergten en steppen. Hoefdieren zoals edelherten, reeën en wisenten zijn prooidieren van de wolf. Ook zwijnen en knaagdieren behoren hiertoe. De wolf heeft een levensverwachting van 10 jaar (De Schepper, 2010).

1.2 Roofdierenverering door de geschiedenis

Al vanaf de oertijd kwamen verschillende roofdieren voor en hebben mensen een relatie met deze dieren gehad ². In het begin, 14.000 geleden, vooral in de vorm van eten en gegeten worden. Vanaf het ontstaan van de wijdverspreide culturen zoals dat van de Grieken, Romeinen, Egyptenaren, Chinezen, Germanen, Arabieren en Indianen ook in de vorm van geloof en cultuur. De volkeren aanbeden bepaalde goden en leefden volgens diens regels. Dieren speelden hierin een grote rol. Zo werd elke god of godin met een dier geassocieerd. Volksverhalen en mythen met dieren in de hoofdrol kwamen in die tijd ook voor. Een in grote delen van Europa bekend verhaal is er een uit het Romeinse Rijk (753 v. Chr. tot 476 n. Chr.), over de wolvin Lupa. Deze wolvin verzorgde de tweelingbroers Romulus en Remus nadat hun moeder was vermoord. Romulus was, volgens het verhaal, later de stichter en heerser van Rome (Romeinse Limes Nederland, z.d.). Wat volgde was een geschiedenis vol met verering en vervolging van dieren. Met name in de zogenaamde middeleeuwen (Visser, 2021).

1.2.1 De middeleeuwen

In de middeleeuwen had het Christendom in Europa veruit de meeste aanhangers, zelfs mensen met status, zoals koningen bekeerden zich tot dit geloof. Hierdoor kreeg het Christendom grootste invloed en macht in Europa. Net als bij de Romeinen, Grieken en Germanen, kregen ook bij dit geloof dieren een plaats toegewezen. Dit keer waren vele soorten bestempeld als tekenen van ongeluk of aanhangers van de duivel. Zo waren zwarte katten verboden als huisdier, want ze werden in verband gebracht met hekserij doordat de kat in het donker kon zien en jagen. Dat waren eigenschappen, zo dacht men, die de dieren alleen van de duivel kon hebben gekregen. Verbranding, verhangen en verdrinking van de kat kwam dan ook veelal voor. Maar geen geval van vervolging is bekender in Nederland dan dat van de wolf (Visser, 2021).

De grote boze wolf

In de middeleeuwen nam de kap van bosgebieden voor de bouw van dorpen, akkers of het gebruik van brandhout steeds verder toe. Tevens verkleinde de prooistapel zich door de (plezier)jachten van de mens. De wolven, die in eerste instantie in die bossen leefden, kwamen daardoor steeds vaker in aanraking met mensen (Verstegen, 1995). Zo begon men de wolf te zien als een ware boosdoener en het Christendom maakte dat beeld compleet. Aanhangers van dit geloof waren in de middeleeuwen van mening dat de natuur onderworpen dient te zijn aan de wil van de mens. De wolf werd dan ook, net als andere wilde dieren, beschouwd als een bandiet, een obstakel die uit de weg geruimd moest worden opdat geestelijke morele ontwikkeling plaats kon vinden.

Tevens waren er in de middeleeuwen volop epidemieën, hongersnoden en oorlogen, waardoor grote aantallen mensen in een keer stierven. De wolf, die eerder een aaseter is dan een jager als de kans zich voordoet, profiteerde hier enorm van. Hierdoor zag de mens het dier als een wezen dat vooral actief was in de avond- en ochtendschemer, wat voor gelovigen bijdroeg aan het beeld als boodschapper van rampspoed. Ook zorgde dit ervoor dat men geloofde dat de wolf een bovennatuurlijke status had: het bestaan van weerwolven werd een feit (Klees, Van Maanen, Drenthen, & Linnartz, 2015, pp. 17-20).

² Een beknopte geschiedenis van de relatie tussen de roofdieren en de mens is te lezen in bijlage 1.

In de middeleeuwen is dit mythische dier door het Christendom beschreven als een mens die verandert in een wolf met enorme kracht, bloeddorst en intelligentie. Het beest zou een pact hebben gesloten met de duivel en zich voornamelijk richten op kinderen en jonge vrouwen. De angst ging zelfs zo ver, dat de bevolking s' nachts hun huizen barricadeerde en niet naar buiten ging. Dit leidde ertoe dat de wolf tussen 1300 en 1800 zonder genade is opgejaagd en berecht voor misdaden tegen de mens. Zo zijn er gevallen bekend waar wolven na een jachtpartij zijn geëxecuteerd en opgehangen. (Posthumus, 2019, pp. 27-28).

Duizenden mensen zijn er in die tijd van beschuldigd een weerwolf te zijn en tot de brandstapel veroordeeld. Nederland kent dit soort verhalen ook. Tussen 1591 en 1595 zijn enkele 'weerwolven' terecht gesteld tijdens de heksenprocessen van Amersfoort en Utrecht (de Schepper, 2010; Dresen-Coenders, 1983). Veel mensen zijn onterecht als weerwolf bestempeld en gedood. Vaak waren dit geestzieken of zonderlingen. Maar bij deze groep zaten ook misdadigers die, op de grond van hun bloeddorstige misdaden wel een weerwolf moesten zijn en ook deze manier aan hun einde kwamen. De beschuldigten waren in die gevallen echter vaak 'doodnormale' moordenaars met vele slachtoffers. Voor de rechter konden ze die lust alleen verklaren met het geloof, ze móesten wel door de duivel bezeten zijn (Thon, 2021).

Bijvoeren

Het geloof en de opkomst en uitbreiding van de boerencultuur waren de veroorzakers van de verdwijning van de roofdieren van Nederland. Het onbedoeld en onbewust bijvoeren van die dieren maakte het er niet beter op. Afval en onbeschermd vee, maar ook menselijke kadavers als gevolg van epidemieën en oorlogen zorgden voor vele gemakkelijke maaltijden. Het gevolg hiervan was dat sommige dieren hun schuwheid voor mensen verloren door gemakzucht of conditionering. Deze dieren wisten dat bewoonde gebieden voedsel betekenden en waren in sommige gevallen niet weg te jagen of vielen mensen aan.

Door premies uit te delen bevorderde de overheid de jacht op gevaarlijk bestempelde dieren of die om andere redenen interessant waren, zoals hun vacht. Dit was het begin van de eeuwenlange strijd tegen roofdieren. Vaak eindigde deze pas met de dood van het laatst bekende exemplaar of de verdwijning van het roofdier (Klees et al., 2015, pp. 48-57). De exacte jaartallen hiervan zijn te vinden in bijlage 1.

1.3 Bescherming

In de negentiende eeuw was er, na eeuwenlange vervolging, een verandering van de manier waarop mensen wilde dieren zagen. 1864 markeerde de oprichting van de 's-Gravenhaagsche Vereeniging tot Bescherming van Dieren. Dit is de allereerste vereniging met het doel om 'kwellen en mishandeling van dieren' tegen te gaan en te voorkomen. Vandaag de dag bestaat deze vereniging nog steeds, zij het onder een andere naam: de Dierenbescherming (Davids, 2001). De eerste wetten omtrent het beschermen van dieren kwamen rond die tijd van de grond, maar dit sloeg alleen op huisdieren en vee. Pas een eeuw later, in 1967, was de eerste natuurbeschermingswet, en daarmee ook de bescherming van wilde dieren, een feit. Alhoewel de wet gericht was op het beschermen van natuurgebieden, was het verboden om de dieren die daar leefden te verstoren, vangen of doden (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 1998).

Nederland was niet het enige land dat zich in de twintigste eeuw bezighield met de bescherming van wilde dieren. Europa stelde in 1992 namelijk de Europese Habitatrichtlijn in. Alle leden van de Europese Unie waren verplicht deze wet op te nemen in de eigen wetgeving. Nederland deed dat in de vorm van de Flora- en Faunawet van 1998. Wilde diersoorten, waaronder de beer, bever, Konikpaard, lynx, wilde kat en wolf hadden vanaf dat moment in Nederland officieel de status van beschermd dier. Het was vanaf dat moment verboden om de nog in Nederland voorkomende

beschermde diersoorten, zoals de bever en het Konikpaard, als genoemd in de wet, te doden, verwonden of vangen. Tevens was het verboden om verblijf- en rustplaatsen van deze dieren te verstoren of beschadigen (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, z.d.). Per 1 januari 2017 heeft de Wet natuurbescherming de Boswet, de Flora- en Faunawet en de Natuurbeschermingswet 1998 vervangen (Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, z.d.).

1.3.1 Wolvenbeleid

Zwervende wolven die Nederland uit zichzelf bereiken zijn afkomstig uit Duitsland of België. Een wolf die de Nederlandse grens oversteekt valt onder dezelfde internationaal bescherming als in de buurlanden: het dier geniet een beschermde status, wegens het Verdrag van Bern, de Europese Habitatrichtlijn, en CITES en de bijbehorende EU-regels (EG verordening 338/97). Hetzelfde geldt voor wanneer een zwervende wolf zich vestigt en een roedel sticht.

Nederland is vanaf dat moment verplicht de wolf te beschermen. De verplichtingen die de Habitatrichtlijn stelt gaan echter verder dan het beschermen van de wolf zelf. De wolf valt onder de soortbescherming van de Habitatrichtlijn. Dit houdt in dat Nederland verplicht is om bescherming te bieden aan de wolf binnen zijn natuurlijke leefgebied en hiervoor geschikte gebieden aan te wijzen. Het bevorderen van de staat van instandhouding van de wolvenpopulatie is een verantwoordelijkheid en verplichting zodra de wolf zich in Nederland is gaan vestigen. Het beschermen van zijn leefgebied en de omgang met 'probleemwolven' maken hier onderdeel van uit.

Nederland regelt de soortbescherming van de wolf in de Wet Natuurbescherming. Deze wet regelt³ bescherming van een immigrerende wolf. Deze artikelen verbieden het doden, vangen, verwonden, bemachtigen of opzoeken van wolven. Daarnaast is het opzettelijk verstoren van wolven, het beschadigen, vernielen, wegnemen of verstoren van hun nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen ook niet toegestaan. In en rond gebieden die zijn aangewezen als wolvenleefgebied is het verboden om activiteiten te organiseren en/of aan activiteiten deel te nemen die negatieve gevolgen kunnen hebben op de Natura 2000 gebieden.

Door de Wet Natuurbescherming kan een uitzondering voor de eerdere genoemde verboden gemaakt worden, zoals bij het voorkomen of beheren van dieren die schade veroorzaken. Hier zitten wel enkele voorwaarden aan:

- gepaste alternatieven ontbreken,
- de uitzondering mag geen negatieve gevolgen hebben op het bereiken van een 'gunstige staat van instandhouding' van de wolvenpopulatie en
- er moet sprake zijn van een belang, zoals:
 - de bescherming van de wilde flora en fauna;
 - de bescherming van de natuurlijke habitats;
 - het voorkomen van ernstige schade aan vee, bossen etc.;
 - de openbare veiligheid en volksgezondheid;
 - onderzoek en onderwijs, repopulatie en herintroductie;

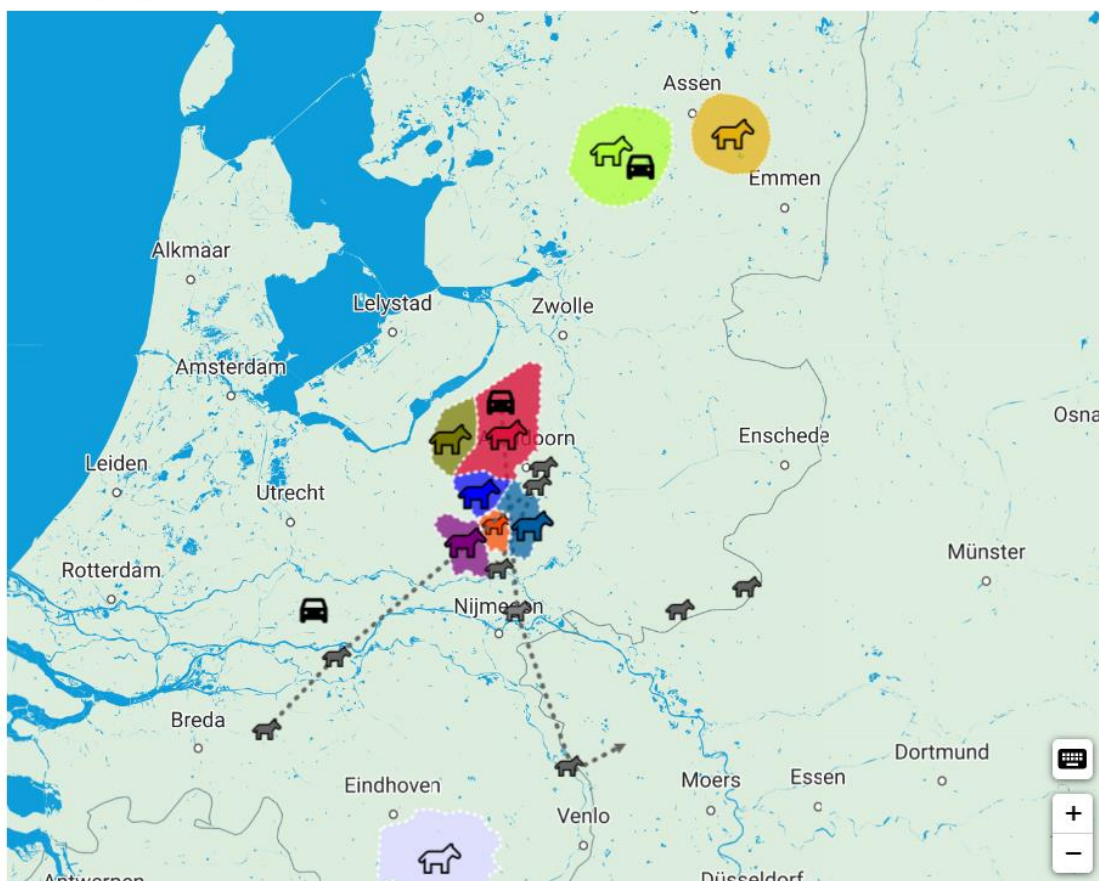
De maatschappelijke redenen voor het afwijken van de wet kan in deze gevallen plaatsvinden bijvoorbeeld bij een waarneming van een wolf die lijdt aan hondsdelheid. Deze wolf zal zijn schuwheid hebben verloren en vormt dan een gevaar voor de volksgezondheid, openbare veiligheid, vee en de wolvenpopulatie (art. 1.1 Wet NB 2021).

³ De genoemde wetsartikelen zijn te vinden in bijlage 2.

1.4 Opmars naar Nederland

Doordat de wolf een beschermde status kreeg, had het dier voor het eerst sinds eeuwen de kans om in omvang te groeien. Ook was er de kans voor de terugkeer naar plaatsen waar ze eerder waren uitgeroeid. Dit voorval heeft eerder, al dan niet met ingrijpen van de mens, plaatsgevonden, zoals de populaties van de bever en Konikpaarden die zijn uitgezet in de Nederlandse natuurgebieden (Dekker & Vreugdenhil, 2012). In andere gevallen was menselijke bemoeienis niet nodig, zoals in het geval van de kraanvogel en de zeearend, die uit zichzelf het land binnen zijn gekomen (Vogelbescherming Nederland, z.d.).

De wolf is bezig aan een werkelijke opmars in Europa. Bestaande populaties zijn in aantallen gegroeid en nieuwe populaties zijn ontstaan. De wolf kwam steeds dichterbij de Nederlandse grenzen (in 2018 voor het eerst een wolf in Nederland gespot) en heeft zich in 2019 definitief in het land gevestigd⁴. Voor alle aanwezige wolven op 15-02-2023, zie afbeelding 2 (Verspreiding Wolf in Nederland, 2023).

Afbeelding 2; Wolvenpopulatie Nederland op 31-10-2022

⁴ De wolf is officieel in Nederland gevestigd wanneer een individu zes maanden lang in hetzelfde gebied aanwezig is. Dit individu was FW998f, een wolvin uit de roedel te Babben in Brandenbrug (Wageningen University & Research, 2019).

1.5 Het mens-dier conflict

Dat de wolf een beschermde status geniet in Nederland (paragraaf 1.2.1), heeft impact op de bewoners van Nederland. Voor velen zijn de terugkerende roofdieren geen probleem, zolang men er maar geen last van ondervindt (*Kwart Nederlanders vindt dat wolf hier niet thuishoort*, 2022). En dat is waar het vaak misgaat. Het conflict tussen de mens en wilde dieren is tegenwoordig uitgegroeid tot een van de meest voorkomende en ernstige conflicten wereldwijd. Zo stierven er in 2019 121 mensen door toedoen van olifanten in Sri Lanka. Anderzijds stierven datzelfde jaar 405 olifanten door afschot, als was bewezen dat zij de oogst vernielen. Leeuwen waren in dat jaar verantwoordelijk voor het doden van 60 mensen, terwijl 150 leeuwen door mensen zijn omgebracht (Gross, Jayasinghe, Brooks, Polet, Wadhwa, & Hilderink-Koopmans, 2021).

Naast het gevaar dat de dieren zelf met zich mee brengen, zijn ze vaak ook dragers van aan mens overdraagbare ziektes. Antrax is daar een voorbeeld van en maakte voor de 20ste eeuw bij iedere uitbraak honderdduizenden slachtoffers onder mens en dier (Gezondheidsdienst Dieren, z.d.). En onderzoeken die op 28 februari 2022 zijn gepubliceerd op een door de Europese Unie gefinancierd platform, concluderen dat de Huanan-dierenmarkt in Wuhan de plaats is waar de coronapandemie is begonnen. Het virus was aangetroffen op een plek waar wasbeerhonden en andere wilde zoogdieren te koop werden aangeboden. Van wasbeerhonden is bekend dat zij mogelijke dragers zijn van deze familie van virussen (Pauwels, 2022). Deze pandemie ontregelde een tijd lang de samenleving en leidde tot een groot aantal sterfgevallen. Tot 10-05-2023 zijn in Nederland 22.992 sterfgevallen gemeld. Wereldwijd ligt dat nummer vele malen hoger, op 6,92 miljoen (Rijksoverheid, 2022).

De conflicten tussen de mens en wilde dieren vormen het grootste probleem bij de instandhouding en het beheer van vele diersoorten, voornamelijk de roofdieren (Dickman, 2010). De conflicten ontstaan door verschillende factoren waaronder; het doden van vee, de directe dreiging die het dier vormt voor de mens en verstoring van de dieren door leefgebieden te betreden. De toename van de menselijke bevolking, toename van het landgebruik door de mens, het aanleggen van wegen in natuurgebieden leiden tot het sneller voorkomen van deze conflicten (Gross et al., 2021).

1.5.1 Bedreigingen

Voor mensen zelf vormt de wolf geen bedreiging. De dieren zijn namelijk erg schuw en gaan een andere kant op zodra ze een mens horen, ruiken of zien. Deze schuwheid zal niet betekenen dat een wolf die zich bedreigd voelt of jongen te beschermen heeft, niet zal aanvallen. Maar zolang mensen de wolven niet gaan bijvoeren, provoceren en de wolven gezond zijn, zullen de dieren mensen mijden. Sinds de wolf naar Nederland is teruggekeerd zijn er ook geen aanvallen op mensen bekend (BIJ12, 2022).

Schade

De wolf doet zich tegoed aan landbouwhuisdieren als de kans zich voordoet. Kippen, geiten, schapen en kalveren zijn in Nederland het meest gemeld als het om slachtoffers van roofdieraanvallen gaat. Het aantal slachtoffers in Nederland per jaar ligt van de wolf rond de 200.

De meeste gevallen van schade worden gemeld in Drenthe, Overijssel en Gelderland. Incidenteel zijn gevallen gemeld in Limburg, Friesland en Noord-Brabant. Hierbij gaat het zowel om veehouders als hobbyisten. Voor de wolf bedroeg de aangerichte schade in 2019 €30.966. Ter vergelijking; in heel Duitsland is sinds de terugkeer van de wolf zeventien jaar geleden, nog geen €500.000 aan schadevergoedingen uitgekeerd (BIJ12, 2022).

Samenleven met de wolf gaat dus regelmatig gepaard met een aantal aanzienlijke kosten voor de mens, waaronder het roven van vee of wild (Woodroffe, Thirgood, & Rabinowitz, 2005), schade aan gewassen of vernietiging van opgeslagen voedsel (Pimentel, Zuniga, & Morrison, 2005; Perez &

Pacheco, 2006), ziekten die overdraagbaar zijn op vee of mens en nog meer kostenposten waarbij mensen van bepaalde economische- of levensstijlkeuzes moeten afzien vanwege de wetten omtrent de aanwezigheid van beschermde wilde dieren of (natuur)gebieden (Woodroffe et al., 2005).

In Nederland zijn maatregelen genomen om de kans op door de wolf veroorzaakte schade, kosten en last te verkleinen. De kosten voor de preventiemaatregelen zijn voor de boer zelf. Sommige provincies betalen mee aan de kosten van deze maatregelen. Veel gebruikte preventiemaatregelen zijn: het ophokken van vee in een nachthok, inzet van waakhonden, halsbanden voor vee die de nek beschermen tegen beten of de eigenaar berichten bij ongewoon gedrag van het dier, lichtsensoren en afrasteringen. Wanneer de preventiemaatregelen niet kunnen voorkomen dat een wolf vee dood of verwond, zijn er tegemoetkomingen om de kosten van de schade te dekken. Een dekking van de kosten in de schade is mogelijk voor bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren en hobbymatig gehouden schapen en geiten. Hierbij is er geen tegemoetkoming mogelijk voor eventuele dierenartskosten, de voorrij- en afvoerkosten van een overleden dier en overige indirecte kosten.

Bij meldingen van schade door wolven, vindt er een onderzoek plaats door BIJ12. Zij onderzoeken of de dieren echt door wolven zijn gedood en of er voldoende preventiemaatregelen door de boer waren genomen. Uitbetaling van de tegemoetkoming kan maximaal 16 weken duren (BIJ12, 2022).

1.6 Meningen verschillen

Ervaring vanuit andere delen in Europa leert dat de terugkeer van grote roofdieren gepaard gaat met specifieke vragen, niet alleen over het effectief in stand houden van grensoverschrijdende roofdierpopulaties, maar ook betrekking hebben op vee, menselijke veiligheid, natuurbeheer en (niet in de laatste plaats) de gevoelens en emoties die de maatschappij heeft.

Om een succesvolle handhaving van roofdieren in Nederland te garanderen, is het beeld dat de bevolking heeft van de roofdieren erg belangrijk (Van Heel, Boerboom, Fliervoet, Lenders, & Van den Born, 2017). Bij elk bericht over gedood vee waarvan een wolf de (mogelijke) schuldige is, vragen de mensen zich af of Nederland wel klaar is voor de terugkeer van dit roofdier. Sommigen geloven dat roofdieren alleen maar ellende met zich mee brengen door schade aan vee te veroorzaken, te concurreren met jagers om wild en een bedreiging zijn voor de mens zelf (Hoge Veluwe over wolvenwelpen: probleem alleen maar groter, 2022). Anderen verwelkomen de wolven in het land en kijken uit naar de terugkeer van nog meer roofdieren (Helft Gelderlanders is positief over terugkeer wolf, 2022).

1.6.1 Publieke opinie

Uit onderzoek naar de publieke opinie over de terugkeer van de wolf uit 2012 is gebleken dat, ongeveer een derde van de Nederlanders hier negatief in staat. De rest ziet de terugkeer van het dier als een mogelijke uitbreiding van het toerisme in Nederland en verrijking van de natuur of staat hier neutraal in (Klees et al., 2015).

Daarnaast bleek uit onderzoek dat de bevolkingsopbouw, persoonlijke karaktereigenschappen en ervaringen factoren zijn die invloed hebben op de perceptie die de mensen van wolven hebben. Gemiddeld gezien zijn de mensen die een negatief beeld hebben over de wolf, ouderen, lager opgeleiden, mensen op het platteland en mensen die niet veel met de natuur bezig zijn. Dit komt doordat zij in aanraking kunnen komen met wolven vanwege hun beroep, het dier gevaarlijk achten of door onwetendheid (Røskaft, Händel, Bjerke, & Kaltenborn, 2007; Treves, Naughton-Treves, & Shelley, 2013). Bij mensen die wonen in de stad en hoger opgeleiden is dit negatieve beeld minder vaak aanwezig. Zij achten de kans namelijk klein dat ze ooit problemen ondervinden met het roofdier, aangezien zij niet in het buurt van de wolf wonen en werken (Kleiven, Bjerke & Kaltenborn, 2004).

Tegenargumenten over de komst van de roofdieren hebben vaak betrekking op het gevaar dat de dieren vormen voor zowel de mens als landbouwhuisdieren. Zij verwachten daarnaast ook dat er in Nederland te weinig ruimte blijkt te zijn. Voorstanders geven als belangrijkste argument dat de dieren voor een balans gaan zorgen in de natuur en die met hun komst gaan verrijken. Wel blijkt dat er ook bij de supporters een grens is aan het aantal dieren dat ze de ruimte willen geven. Zo kwam uit het eerder genoemde onderzoek naar voren dat slechts weinig mensen meer dan twintig wolven in Nederland accepteert. Ook bleek dat mensen de komst van de carnivoor positiever zien wanneer ze beter geïnformeerd zijn (56%) (Klees et al., 2015).

Ervaringen in het buitenland laten echter zien dat de mening van mensen over roofdieren kan veranderen naarmate zo'n dier zich werkelijk vestigt in hun omgeving. Aangetoond is dat een neutrale of positief beeld snel kan omslaan, al bij één enkele negatieve gebeurtenis, zoals het verlies van vee door predatie (Behr, Ozgul, & Cozzi, 2017). Nog een onderzoek wees aan dat mensen nog negatiever tegenover de terugkeer van een roofdier staan als deze een lange tijd afwezig was. Hierbij is namelijk een grote kans dat oude conflicten (zie paragraaf 1.3) de kop weer op steken. De mensen zijn niet gewend aan de aanwezigheid van roofdieren en moeten hun gedrag hier dan ook op aanpassen (Linnell, Odden, & Mertens, 2012).

1.7 Dichtbevolkt Nederland

Een veel voorkomende vraag die naar voren komt wanneer de wolf ter sprake komt is of er in Nederland wel plaats is voor het roofdier. Nederland heeft 17,6 miljoen inwoners en een bevolkingsdichtheid van 517 inwoners per vierkante kilometer. Hiermee is Nederland het dichtbevolkte land van Europa (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2022). Daarbij komen nog eens de landbouwhuisdieren (cijfers van 2021): 480 duizend geiten, 99,9 miljoen kippen, tussen de 400 en 450 duizend paarden, 3,8 miljoen runderen, 850 duizend schapen en 12,3 miljoen varkens (CBS, 2021).

Deze cijfers lijken te wijzen naar weinig plek voor wolven in Nederland. Slechts 9.695 km² van het land (totale oppervlakte van 37.394 km²) is beschermd natuurgebied (afbeeldingen 3 en 4), dat is onderverdeeld in Natura 2000 gebieden en NNN-gebieden. De gebieden onder Natura 2000 zijn, in tegenstelling tot de NNN-gebieden (Natuurnetwerk Nederland), wettelijk beschermd. Er gelden voor deze gebieden strengere regels, zoals het maximum toegestane gehalte ammoniak uitstoot van veehouderijen die in de buurt liggen van Natura 2000-gebieden. De verantwoordelijkheid hiervan ligt bij de staat (Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, z.d.).

Natuurnetwerk Nederland, 2019

Afbeelding 4; Overzicht NNN gebieden in 2019

Natura 2000-gebieden, 2018

Afbeelding 3; Overzicht Natura 2000-gebieden van Nederland in 2018

1.7.1 De wilde dieren van Nederland

In het land leven 36.000 wilde diersoorten (Ministerie van Economische Zaken en Klimaat, 2021). Hieronder vallen ook de prooidieren van de wolf; wilde zwijnen, herten, paarden en runderen. Het roofdier is voor zijn overleving afhankelijk van de aanwezigheid van voldoende prooi. De wolf vestigen zich daarom ook in de buurt van zijn prooi.

De genoemde prooidieren van de wolf zijn veelvuldig in Nederland aanwezig, in aangelegde of van nature aanwezige natuurgebieden. Voor geheel Nederland zijn er geen recente gegevens bekend, maar in de Veluwe waren er in 2021 zo'n 100.000 reeën (De Jagersvereniging, 2021), 10.000 wilde zwijnen, 4600 edelherten, 1100 damherten, 180 moeflons, 110 Schotse Hooglanders (Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe, z.d.) en 70 wisenten (PWN, z.d.). In een ander bekend natuurgebied in Nederland, de Oostvaardersplassen, leven momenteel 1900 edelherten, 380 heckrunderen en 280 Konikpaarden (Staatsbosbeheer, 2022).

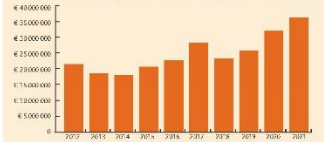
In beide gevallen is echter een blijvend probleem; de omvang van de populatie te groot voor het leefgebied. Er is niet genoeg voedsel aanwezig om gezonde populaties te kunnen behouden. Daarom wordt de populatie met afschot in stand gehouden. Tevens veroorzaken de planteneters schade aan gewassen, wanneer zij hier de kans voor krijgen. Bijvoorbeeld ganzen, die zich vrij kunnen verplaatsen in Nederland. Afbeelding 5, afkomstig uit een gepubliceerd rapport van BIJ12 in 2022, geeft een overzicht van de kosten van de schade door wilde dieren over 2021. Vergeleken met voorgaande jaren (linksboven in de afbeelding) is er sprake van een stijgende trend. De grauwe gans is het meest schadeveroorzakende diersoort. Vorig jaar bedroeg de schade €18.806.433 (rechtsboven in de afbeelding). Grasland is het vaakst het slachtoffer, met een schade van €31.462.288, (BIJ12, 2022). Hierbij vergeleken is de schade van €46.093 die wolven veroorzaakten, slecht 0,13% van de totale uitgekeerde tegemoetkomingen in faunaschade (BIJ12, 2022).

Cijfers faunaschade 2021

Dit zijn de cijfers van tegemoetkomingen in schade die door BIJ12 in het schadejaar 2021 namens de provincies zijn uitgekeerd. Het schadejaar loopt van 1 november 2020 tot en met 31 oktober 2021.

Uitgekeerde tegemoetkomingen in 2021 door alle provincies samen: **€ 36.741.834**

Uitgekeerde tegemoetkomingen sinds 2012

Afbeelding 5 Overzicht van de aangerichte schade door wilde dieren in Nederland in 2021

Om de schade te beperken en gezonde dierenpopulaties in stand te houden, doden professionele jagers iedere winter een groot aantal dieren. Daarnaast verhuizen de beheerders regelmatig grote aantallen naar andere natuurgebieden in Europa (Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer, 2021).

Na een lange geschiedenis vol angst en afgunst voor de roofdieren, waarbij deze het land uit zijn gedreven, zijn de roofdieren, met name de wolf, nu bezig met een opmars naar en door Nederland. Lang niet iedereen is enthousiast bij het vooruitzicht van de wolven in het land met een hoge bevolkingsdichtheid. Door de wettelijk beschermde status is het echter verboden zijn opmars te hinderen. Dat de wolf zich in Nederland heeft gevestigd is dan ook een feit. Het is daarom van groot belang dat er nagedacht wordt over het beheer van dit dier. En dat is waar het vaak misgaat. De vragen die hier naar voren komen zijn; wat de verschillende standpunten van de betrokken partijen zijn en hoe deze standpunten bijeen kunnen worden gebracht. De antwoorden leveren kaders voor het op stellen van een advies voor het beheer van wolven in Nederland waar de betrokken partijen tevreden mee zijn.

1.8 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om de raakvlakken en verschillen van de standpunten over de terugkeer van de wolf naar Nederland van organisaties die betrokken zijn bij de wolf in kaart te brengen, om een advies voor het beheer van wolven in Nederland op te stellen waar de betrokken partijen tevreden mee zijn. Hierbij zullen de verantwoordelijkheden van de belangengroepen meewegen, net als de visie en het doel dat de belangengroepen hebben op het gebied van natuur in Nederland. Ook de visie op de wetgeving omtrent de terugkeer van de wolf wordt onderzocht. Deze manier identificeert de standpunten van de organisaties over de wolf waarmee het mogelijk is om raakvlakken en verschillen te identificeren. Dit zal een bijdrage kunnen leveren aan het huidige beleid omtrent de wolf in Nederland.

De hoofdvraag is:

In hoeverre is overeenstemming mogelijk van de verschillende organisaties om randvoorwaarden voor een beleid over de terugkeer van de wolf naar Nederland op te stellen?

De deelvragen zijn:

- Wat zijn de standpunten van de organisaties over de terugkeer van de wolf?
- Waarop zijn de standpunten gebaseerd?
- Wat zijn de raakvlakken van de standpunten van de organisaties?
- Wat zijn de verschillen van de standpunten van de organisaties?

De deelvragen worden beantwoord aan de hand van interviews met experts. Om te achterhalen welke organisaties geïnterviewd worden zijn alle belanghebbende organisaties bij de vestiging van de wolf in Nederland in kaart gebracht⁵. De reden hiervoor is dat deze organisaties baat kunnen hebben bij de adviezen en aanbevelingen die uit het onderzoek voortkomen. Deze heterogene onderzoekspopulatie is op basis van de doelen, visies en standpunten van de organisaties onderverdeeld in acht subcategorieën. Vervolgens is er bij elke subgroep één organisatie, een vertegenwoordiger van de subgroep, gekozen waarbij een interview afgenomen wordt. De keuze is gebaseerd op de grootte van de organisaties (aantal leden) en daarmee ook hun mate van impact. De acht categorieën zijn: natuurbescherming, dierenbescherming, dierenhouders (bedrijfs- en hobbymatig), jagers, (overheids-)beleid, volksgezondheid, toerisme en educatie. Hieronder zijn de gekozen organisaties kort toegelicht:

1. Stichting Natuurmonumenten; is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'natuurbescherming'. De stichting is gekozen, omdat zij met 760.000 veruit de het grootste aantal leden en vrijwilligers heeft en zich richt op het beschermen van ruim 110.000 ha aan cultureel erfgoed, natuurgebieden en waardevolle landschappen (Natuurmonumenten, z.d.).
2. International Fund for Animal Welfare (IFAW); is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'dierenbescherming'. Dit omdat het IFAW van alle organisaties die behoren tot deze categorie de enige is die zich richt op het beschermen en behouden van alle wilde dieren (International Fund for Animal Welfare, z.d.).
3. Land- en Tuinbouworganisatie Nederland; is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'dierenhouders (bedrijfs- en hobbymatig)'. De werkgeversorganisatie is gekozen omdat zij een groot aantal leden kent (35.000) en zich richt op alle land- en tuinbouwers van Nederland (*Over ons – Platform KSG*, z.d.).
4. Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging; is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'jagers'. Met 21.000 leden is het de grootste organisatie, met tevens ook het grootste bereik.
5. Staatsbosbeheer; is gekozen als vertegenwoordiger van de categorie '(overheids-)beleid'. De RWT (rechtspersoon met een wettelijke taak) is namelijk met 273.000 ha natuurgebied Nederlands grootste natuurbeheerder. En met ruim 120 jaar aan ervaring is Staatsbosbeheer een echte expert in het natuurbeheer van Nederland (*Prioriteiten en doelen*, z.d.).
6. Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu; is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'volksgezondheid', doordat zij zijn gespecialiseerd in ziekten die voortkomen bij dieren in het wild. Ook is het RIVM de adviseur voor de overheden, terreinbeheerders en adviesbureaus (*Geschiedenis*, z.d.).
7. ANWB; is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'toerisme', omdat de ANWB al meer dan 135 jaar bezig is met het makkelijker maken van de mobiliteit, het weghalen van struikelbommen en waar nodig hulp aan te bieden voor de leden en de rest van de Nederlandse samenleving. Daarnaast heeft de ANWB met ruim 5 miljoen leden tevens de grootste impact (ANWB Hoofdkantoor, 2016).
8. IVN; is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'educatie'. Zij beschikt namelijk over het grootste aantal leden (27.500) en is veelomvattender doordat hun doelgroep zowel jong als oud omvat en hun activiteiten, cursussen, lezingen, workshops, en projecten voor iedereen toegankelijk is en in veel verschillende plaatsen worden gehouden (*Over IVN Natuureducatie*, z.d.), (*Educatie*, z.d.).

⁵ De lijst van alle organisaties die betrokken zijn bij de terugkeer van de wolf zijn beschreven in bijlage 3.

2. Methode

Dit hoofdstuk beschrijft de gekozen onderzoeksmethode om de hoofdvraag: “In hoeverre is overeenstemming mogelijk van de verschillende organisaties om randvoorwaarden voor een beleid over de terugkeer van de wolf naar Nederland op te stellen?” te kunnen beantwoorden. Vervolgens is de gekozen analysemethode beschreven waarbij ingegaan is op de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek.

2.1 Dataverzameling

Om inzicht te krijgen in de standpunten van de organisaties is een kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Het kwalitatief onderzoek focust zich op het verzamelen van informatie in de vorm van woorden om concepten, ervaringen en/of gedachten te begrijpen. De verzamelde data wordt hierbij niet omgezet in numerieke data, zoals bij kwantitatief onderzoek, maar in woorden (Maso & Smaling, 1998). Hierbij is gekeken naar de context waarin de verzamelde data voorkomt en de perspectieven van waaruit men ernaar kijkt (Philipsen & Vernooij-Dassen, 2004, p. 6).

In dit onderzoek is er voor de primaire dataverzamelingsmethode in de vorm van acht semigestructureerde interviews gekozen. Hierbij werd gebruik gemaakt van vooropgestelde vragen, maar er was ruimte om daar vanaf te wijken en door te vragen. Dit leverde gedetailleerde informatie op vanuit het perspectief van de geïnterviewde heterogene onderzoekspopulatie, wat het doel is van narratief kwalitatief onderzoek (Bhandari, 2022). Hiermee is tevens de indrukvaliditeit gewaarborgd. De interviews begonnen met het inleiden van het onderwerp, om ervoor te zorgen dat het onderwerp en de context helder waren. Na de inleiding is er gevraagd wat de organisaties vinden van wolven in het algemeen en van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd.

Vervolgens zijn er vragen gesteld over de gevolgen van de vestiging van de wolf in Nederland. Vragen over de invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren, over de verwachte schade en het schade beleid kwamen hier aan de orde. Om te achterhalen waar de standpunten over de wolf vandaan komen heeft de onderzoeker gevraagd waarop deze zijn gebaseerd. Dit omdat uit eerder uitgevoerd onderzoek is gebleken dat standpunten over de wolf voort kunnen komen uit bijgeloof en niet slechts vanuit aantastbare feiten (hoofdstuk 1) (criteriumvaliditeit). Hiermee zijn alle aspecten over de standpunten van de wolf in Nederland gedekt en is de inhoudsvaliditeit gegarandeerd.

2.1.1 De interviews

De organisaties zijn benaderd door, waar mogelijk, de organisaties te bezoeken. Anders is contact gelegd en een afspraak gemaakt door te bellen en/of te mailen. Deze mensen zijn o.a. coördinatoren, teamleiders en - managers. De interviews zijn afgenomen op locatie bij de organisaties en verenigingen zelf waar dit mogelijk was, om de ecologische validiteit te waarborgen. Hierbij vonden de interviews plaats in een aparte ruimte. Wanneer een interview op locatie niet mogelijk was, vond deze online via teams plaats. De interviews werden afgenomen in het Nederlands en vonden plaats tussen 16-02-2023 en 06-04-2023.

De interviews bestonden uit acht inhoudelijke vragen, zoals weergegeven in bijlage 4. Vragen 1 en 2 gaven hierbij een beeld op de standpunten van de uitgekozen organisaties over de wolf in het algemeen.

1. Wat vindt de organisatie van wolven in het algemeen?
2. Wat vindt de organisatie van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

Onderstaande vragen, vraag 3, 4 en 5, gaven de standpunten van de organisatie weer over de gevolgen van de wolf.

3. Wat voor invloed heeft de wolf op de natuur?
4. Wat voor invloed heeft de wolf op de aanwezige wilde dieren?
5. Hoe groot wordt het gevaar door de organisatie ingeschat?

De vragen 6, 7 en 8 werden gesteld om de standpunten van de organisatie omtrent het beleid van de wolf te identificeren.

6. Wat vindt de organisatie van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?
7. Wat vindt de organisatie van de beschermde status van de wolf in Nederland?
8. Wat vindt de organisatie van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

Elk van de bovengenoemde vragen had een drietal subvragen. Deze vragen zijn gesteld om de motivatie van de standpunten te achterhalen.

1. Wat gaf de doorslag voor de keuze voor het standpunt?
2. Op welke feiten is het standpunt gebaseerd?
3. Wat zijn de overwogen alternatieven?

Voorafgaand aan de opname van elk interview is om toestemming gevraagd. In alle gevallen stemde de interviewee hiermee in en is het interview opgenomen met een Voice Recorder app. De interne validiteit is hiermee gegarandeerd. De interviews zijn vervolgens getranscribeerd en toegevoegd aan de scriptie in bijlage 5.

2.2 Data analyse

Voor het analyseren van de verzamelde data is er gekozen voor een thematische analyse. Uit de afgenomen interviews zijn de standpunten van de gekozen organisaties over de wolf benoemd, wat het mogelijk heeft gemaakt om raakvlakken en verschillen te identificeren. De thematische analyse kent dataverzameling in de vorm van interviews, socialemediaprofielen en enquêtes om ervaringen, kennis, meningen en opvattingen van mensen in kaart te brengen (Creswell, 2014).

De gekozen benadering voor de thematische analyse is deductief. Deze benadering is gekozen, omdat het theoretisch kader (paragrafen 1.2 [Roofdierenverering door de geschiedenis](#) 1.7 [Dichtbevolkt Nederland](#)) een duidelijk beeld geeft van thema's die uit de verzamelde data naar voren zijn gekomen (Caulfield, 2022). Dit in tegenstelling tot de inductieve benadering, waarbij de onderzoeker zelf eigen theoretisch kader ontwikkelt aan de hand van de gevonden data (Braun en Clarke, 2006).

De afgenomen interviews zijn elk woordelijk getranscribeerd en waar nodig verbeterd. De transcripten zijn vervolgens met behulp van ATLAS.ti geanalyseerd. Dit is een programma dat in staat is om snel en geordend kwalitatief verzamelde data te lezen, analyseren en coderen. Volgens Braun en Clarke (2006) bestaat de thematische analyse uit zes stappen. Hierbij kan het zijn dat de onderzoeker een aantal keren een stap terug gaat. De zes stappen zijn als volgt:

1. Verkenning; het bekent raken met de data. Dit kan aan de hand van het transcriberen en het meerdermaal doorlezen van de transcripties om aantekeningen te maken. Deze aantekeningen zijn de eerste aanzet tot fase twee waarbij interessante aspecten van de verkregen data uiteen worden gezet.
2. Coderen; het opdelen, bestuderen, vergelijken en categoriseren van de dataset. Alle verzamelde data wordt in deze fase bestudeerd en opgedeeld. De fragmenten worden met elkaar vergeleken en opgedeeld in groepen, gebaseerd op onderwerp. Deze krijgen allemaal een code, een term voor een stuk tekst (Boeije, 2010).
3. Thematiseren; het identificeren van sub- en hoofdthema's door het combineren en samenvoegen van codes.
4. Reviseren en verfijnen; het nogmaals bestuderen van de data en deze vergelijken met de gecreëerde thema's. Hier is ruimte om thema's aan te passen, op te splitsen, te combineren of weg te gooien.
5. Vastellen en structureren; het definiëren van de thema's.
6. Presenteren: de resultaten presenteren in de vorm van een thematische map.

Door het uitvoeren van de thematische analyse volgens de wijze van Braun en Clarke (2006), is de externe validiteit gegarandeerd. Aan het eind van fase zes zijn raakvlakken en verschillen tussen de organisaties geïdentificeerd en gecategoriseerd. De deelvragen; 'Wat zijn de raakvlakken tussen standpunten van de organisaties', en 'wat zijn de verschillen tussen de standpunten van de organisaties' zijn dan ook beantwoord.

2.3 Betrouwbaarheid

Om de betrouwbaarheid van het onderzoek te garanderen, zijn alle stappen van dataverzameling en data-analyse zo nauwkeurig mogelijk beschreven. Gemaakte keuzes met betrekking tot het verzamelen van de data en het analyse proces zijn duidelijk geformuleerd. Door deze transparantie en openheid van kwalitatief onderzoek kan het feit of onderzoekers wel of niet hebben gemeten wat gemeten moest worden, een duidelijk beeld geven of een onderzoek betrouwbaar is.

Door de thematische analyse volgens de wijze van Braun en Clarke (2006) uit te voeren, is na het coderen en het opstellen van thema's, alle verkregen data nogmaals doorgenomen, geanalyseerd en gecodeerd, tot saturatie op treed. Dit dubbel coderen verhoogt de stabiliteit en consistentie van de verkregen resultaten. Alle codeerschema's zijn vervolgens als bijlage toegevoegd. In het hoofdstuk 'Resultaten' zijn de bevindingen door middel van voorbeelden en citaten uit de analyse beschreven en onderbouwt. Gezamenlijk zorgt dit ervoor dat gemaakte keuzes duidelijk en transparant zijn weergegeven, wat de betrouwbaarheid van kwalitatief onderzoek verhoogd (Golafshani, 2003).

3. Resultaten

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van het onderzoek weergegeven. Het hoofdstuk gaat als eerst in op de gegevensverzameling en de plaatsgevonden bijzonderheden bij het verzamelen van de gegevens. Vervolgens beschrijft het hoofdstuk de resultaten van de verschillende naar voren gekomen thema's, beginnend met het thema over het algemene standpunt dat de geïnterviewde organisaties hebben over de wolf en het aantal aanwezige wolven in Nederland. Daarna wordt er gekeken naar de standpunten risicoperceptie en het beheer rond de wolf om tot het standpunt van de organisaties te komen over de beschermingsstatus van de wolf. Per gestelde vraag zullen de thema's worden toegelicht. Deze zijn verder toegelicht en bewezen aan de hand van enkele voorbeelden uit de interviews in bijlage 7. Tot slot worden raakvlakken en verschillen van de standpunten van de organisaties onderzocht.

Gegevensverzameling

Bij het analyseren van de data zijn bij de transcripten alle relevante stukken gemarkeerd. Deze tekstfragmenten kregen een code toegewezen die een omschrijving gaf over wat er in dat tekstfragment werd beschreven. Het coderen heeft plaatsgevonden met behulp van ATLAS.ti, een softwareprogramma, en leverde in totaal 76 codes op, waarbij sommige aan meerdere tekstfragmenten werden gegeven. De codes zijn vervolgens gegroepeerd (axiaal coderen), zie hiervoor bijlage 6. Hierna was het mogelijk om overkoepelende thema's te identificeren en toe te wijzen aan verschillende groepen codes, het selectief coderen. Per vraag zijn er op deze manier meerdere thema's naar voren gekomen.

Participanten

Aan dit onderzoek hebben in totaal zeven van de uitgekozen acht participanten deelgenomen. De participanten zijn ecologen, campagne- en projectmanagers en teamleiders van de uitgekozen vertegenwoordigende organisaties (paragraaf 1.8). De achtste organisatie, de ANWB, gaf aan geen expliciete standpunten te hebben over de wolf. Er is daarom besloten om geen interview met de ANWB af te nemen.

3.1 De standpunten van de organisaties over de wolf

Uit de eerste twee vragen van de afgenomen interviews, waarvan de transcripties zijn toegevoegd in bijlage 5, werden verschillende standpunten over de wolf benoemd. Hierbij is naar voren gekomen dat het IFAW⁶, KNJV⁷, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer positief staan tegenover de wolf. LTO Nederland⁸ staat neutraal tegenover de wolf, maar de organisatie benoemde een voorwaarde voor het gekozen standpunt:

LTO Nederland: *“met de komst van de wolf (moet) er ook beleid gevormd worden. Het is namelijk niet zo dat de wolf zomaar naar Nederland kan komen en dat we er verder niets aan doen.”*

Geen standpunten

Gedurende de interviews met IVN Natuureducatie en het RIVM kwam naar voren dat dat zij geen expliciet standpunt hebben over de wolf. De organisaties stellen dat zij daar geen beslissingen over maken, omdat dit voor de kennisinstituten niet hun rol is in de maatschappij. Ook uit het interview met de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging blijkt de vereniging bij de beleidsvraagstukken geen standpunten te hebben, omdat zij de partij zijn die het beleid uitvoeren:

⁶ IFAW staat voor het International Fund for Animal Welfare (International Fund for Animal Welfare, n.d.).

⁷ De afkorting KNJV staat voor de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (*Reeën - De Jagersvereniging*, 2020)

⁸ LTO Nederland staat voor de Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO, 2022).

KNJV: *“wij zijn een partij die eigenlijk pas in beeld komt op het moment dat er besluitvorming komt over de grootte van de populatie en eventuele beperkingen van die populatie (...) of populatiegroei.*

3.1.1 Invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren

Vragen drie en vier van het interview gingen in op de invloed dat de wolf heeft op de natuur en (andere) wilde dieren. De standpunten van de organisaties zijn opgedeeld in negatieve en positieve invloeden van de wolf, zoals ook weergegeven in afbeeldingen 6 en 7. Bij de positieve invloeden stellen de vijf organisaties dat de wolf zorgt voor een toevoeging aan biodiversiteit. Het IFAW en Natuurmonumenten benoemen daarnaast dat de wolf zorgt voor een toename van natuurlijk populatiebeheer en positieve veranderingen in het landschap teweeg brengt.

Natuurmonumenten: *“Er ontstaat een, wat we een ‘cascading effect’, noemen. Dit is een, soms onvoorziene, reeks aan gebeurtenissen, die optreden wanneer er een gebeurtenis plaatsvindt in een ecosysteem dat invloed heeft op andere systemen in dat ecosysteem. Over meerdere lagen van het ecosysteem krijg je verschillende effecten en ook meer dynamiek. Dat is eigenlijk wat we graag zouden willen in onze natuurgebieden.”*

LTO Nederland en de KNJV benoemen negatieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren, waarbij een negatieve gedragsverandering bij (andere) wilde dieren, het meest is benoemd. Ook het verhekken⁹ van natuurgebieden is volgens LTO Nederland en de KNJV een negatieve invloed van de wolf.

3.1.2 Risicoperceptie

Dat de wegen van mens en wolf elkaar gaan kruisen lijkt onvermijdelijk. Dat hoeft helemaal niet gevaarlijk te zijn, zeggen het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, zolang mensen maar opletten wanneer ze zich in een wolventerritorium bevinden.

Natuurmonumenten: *“Het betekent dat je, net als dat je met je hond aan de lijn moet lopen en dat je niet buiten de paden moet gaan, dat er bepaalde regels zijn waar je je aan moet houden.”*

Staatsbosbeheer: *“We hebben een aantal tips (...) Deze tips zijn van; houdt afstand, ga niet voeren, volg een wolf niet en mocht er toch een dichterbij komen maak je dan groot, maak herrie.”*

Vraag vijf van de interviews bevroeg de risicoperceptie van de organisaties over aanvallen op mensen en honden. Het IFAW, LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer beweren dat de wolf geen groot gevaar vormt voor de mens. Anderzijds is gevaar voor honden die een wolventerritorium betreden wel aanwezig, volgens LTO Nederland. Daarnaast waarschuwen LTO Nederland, Natuurmonumenten, het RIVM en Staatsbosbeheer voor een toename van het aantal aanvallen van wolven op mensen en ziekte(verspreiding) in de toekomst.

3.1.3 Schadebeleid

Dat de wolf schade maakt aan landbouwhuisdieren is bij alle geïnterviewde organisaties bekend. Dat schapen momenteel het grootste slachtoffer van de wolf zijn komt volgens de organisaties doordat deze dieren onbeschermd een makkelijke prooi vormen. Bij een benadering van een wolf staan de schapen als het ware ‘schaapachtig’ te kijken. De dieren weten niet dat een wolf een gevaar voor ze vormt, wat het voor de wolf relatief makkelijk maakt om aan zijn voedsel te komen. Dit is ook de reden, volgens de KNJV waarom de wolf ervoor kiest om op schapen te jagen in plaats van wilde dieren.

⁹ Verhekken is het omheinen van (delen van) natuurgebieden.

KNJV: *“de wolf is een luierik (...) als hij dan een stel schapen ziet achter een hek, dan ziet hij een makkelijke hap. Dan kiest hij er niet voor om een marathon te gaan rennen voor een ree. (...) de wolf denkt toch van ‘vandaag een moeflonschaap en morgen weer een moeflonschaap, want die lopen niet zo hard.”*

Opvallend bij de interviews is dat het IFAW, de KNJV, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer van mening zijn er juist voor schapen extra preventiemaatregelen genomen moeten worden. Zo leert de wolf dat een schaap geen makkelijke prooi is.

Het IFAW en Staatsbosbeheer stelde dat wanneer schapen, en andere landbouwhuisdieren, voldoende zijn beschermd, de wolf zal overstappen op andere prooidieren. Het is voor de wolf dan niet langer aantrekkelijk om op schapen te jagen, omdat het te veel moeite kost. Het IFAW en Staatsbosbeheer stelde dat de preventiemaatregelen ook voordelen hebben op de lange termijn:

IFAW: *“Deze roedels leren hun jongen hetzelfde en (zij) zullen dan ook niet op schapen jagen.”*

Staatsbosbeheer: *“wanneer je wolven leert dat schapen, en ander vee, geen makkelijke prooien voor hem zijn, zullen de wolven zich terug trekken in de gebieden waar je ze prima kunt hebben. Namelijk in de natuur.”*

Uit vraag zes van de afgenomen interviews kwam naar voren dat de organisaties verschillende standpunten hebben over de regelgeving omtrent de schade, zoals weergegeven in afbeelding 5. Afbeelding 5: Standpunten over het schadebeleid. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer vinden het beleid ruimhartig, met vergoedingen voor schade en subsidies voor het nemen van preventiemaatregelen.

Het verkrijgen van vergoedingen is volgens LTO Nederland echter lastig. Het komt dan ook voor dat mensen geen aanspraak kunnen maken op een schadevergoeding. Daarentegen stellen het IFAW en Natuurmonumenten dat agrarische ondernemers niet altijd gebruik maken van de subsidies, omdat zij kiezen om vee niet te beschermen.

Voor de agrarische ondernemers die preventiemaatregelen treffen heeft het IFAW nog een verzoek aan de overheid:

IFAW: *“We zijn wel van mening dat ze dat ruimhartiger mogen vergoeden. Dat ze ook de werkuren om die netten te plaatsen meerekenen.”*

3.1.4 Bescherming van de wolf

Tijdens de interviews werden verschillende standpunten met betrekking tot de beschermde status van de wolf benoemd aan de hand van vragen zeven en acht. Het IFAW en Natuurmonumenten zien de beschermde status van de wolf als een positief iets, als een manier om het dier te beschermen. Anderzijds ziet LTO Nederland de status van de wolf meer als een belemmering voor beleidsvoering. De organisatie lobbyt ook richting Europa om de beschermde status van de wolf iets naar beneden af te stellen.

Het beleid over de bescherming van de wolf

Over het beleid omtrent de bescherming van de wolf zijn de standpunten verdeeld. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn content met het beleid. Staatsbosbeheer benoemt hier nog een ontwikkelpunt:

Staatsbosbeheer: *“Het zou fijn zijn als er wat eerder een update komt, omdat de ontwikkeling ongelooflijk snel gaat. Dan zijn beleidmakers soms iets langzamer dan dat de praktijk gaat.”*

Hiertegenover staat LTO Nederland. Deze organisatie is niet tevreden met het beleid omtrent de bescherming van de wolf.

3.2 Waarop zijn de standpunten gebaseerd?

Aan de hand van deze deelvraag worden de visies en beweegredenen van de geïnterviewde organisaties achterhaald. Gedurende de interviews zijn verschillende standpunten over de wolf benoemd. Hieruit is naar voren gekomen dat het standpunt van de organisaties te maken heeft met verschillende aspecten; de invloed van de wolf op de natuur en wilde dieren, de missie van de organisaties, observaties in het buitenland, de reikwijdte van de solidariteit van de organisaties over de aangerichte schade van de wolf en het ontbreken van beleid over die aangerichte schade.

Natuurmonumenten benoemd naast bovengenoemde aspecten ook de maatschappelijke draagkracht.

Natuurmonumenten: *“De maatschappelijke draagkracht wordt veel eerder bereikt dan de ecologische draagkracht. Voordat alle potentiële wolventerritoria in Nederland bezet zijn, hebben we allang gezegd dat de populatie te groot is. Dat we er in Nederland niet zoveel willen hebben. Dus die maatschappelijke draagkracht is voor mensen eigenlijk belangrijker.”*

3.2.1 Invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren

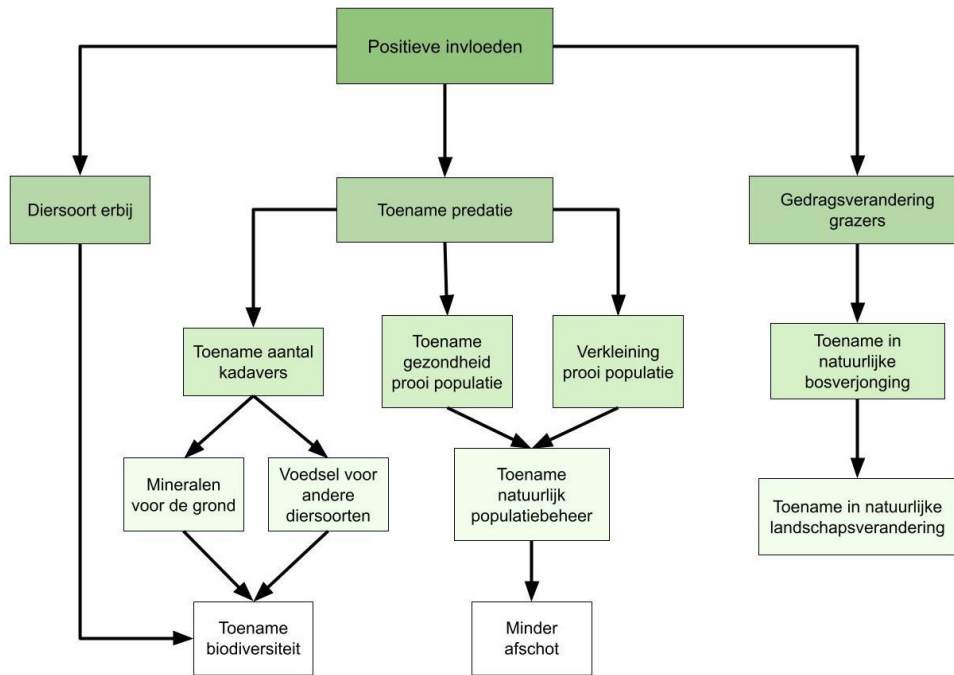
Bij de eerste twee vragen van de gehouden interviews zijn verschillende invloeden van de wolf benoemd. Hierbij zijn zowel de positieve als negatieve invloeden van de wolf benoemd, welke zijn weergegeven in afbeeldingen 6 en 7.

Positieve invloeden

Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer benoemen als positieve invloed van de wolf dat het dier positieve veranderingen in het landschap teweeg brengt. Doordat de wolf op herten en dergelijke dieren jaagt gaan deze prooidieren zich anders gedragen. De prooidieren gaan bepaalde plekken verwijderen, omdat ze daar geen zicht hebben op de mogelijke aanwezigheid van wolven. Op de plekken die de prooidieren hebben verlaten is er daar weer kans voor (andere) plantgroei.

Het jagen van de wolf draagt ook bij aan een toename van het natuurlijk beheer van de prooidierenpopulatie. De wolf dood volgens bovengenoemde drie organisaties de zieke, zwakke en oudere dieren. Hiermee houdt de wolf de populaties gezond. Tevens is er meer eten beschikbaar voor andere dieren in de vorm van aas, van de (delen van) kadavers die de wolf niet zelf opeet.

Los van indirecte positieve invloeden, benoemde IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer dat de wolf een toevoeging is aan de biodiversiteit van Nederland. Met de terugkeer van de wolf, de toppredator, is het ecosysteem volgens de drie organisaties weer compleet.

Afbeelding 6: Positieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren.

Negatieve invloeden

Net als het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer stelde LTO Nederland en de KNJV dat de wolf voor een gedragsverandering bij de prooidieren zorgt, maar dat deze eerder negatief is. Volgens deze organisaties is er een toename van angst en stress, wat, vooral bij wilde zwijnen, kan uiten in een toename in agressief gedrag. Ook benoemde de KNJV een situatie dat de gevolgen van de gedragsverandering in beeld brengt:

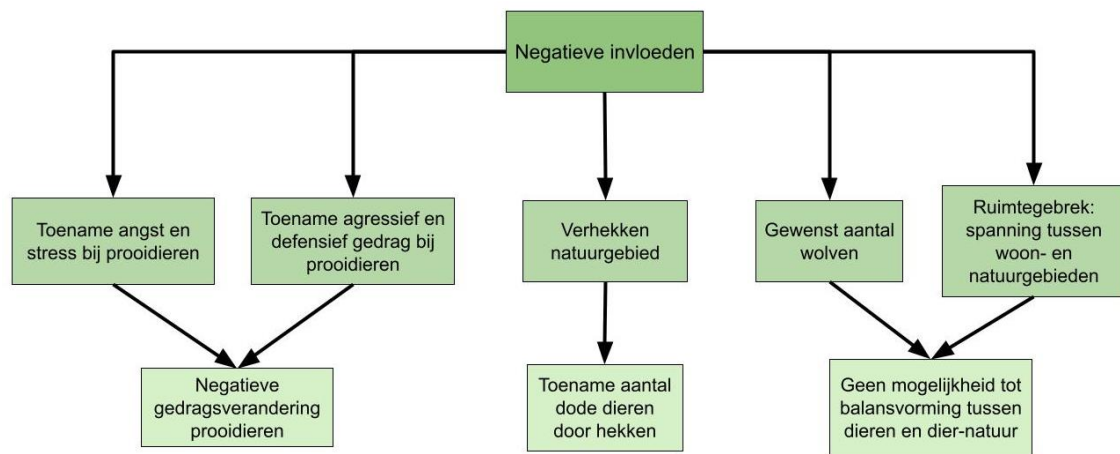
KNJV: *“Herten die dus op hun rustplaats staan, overdag, daar niet weg kunnen, simpelweg vanwege recreërende mensen, verkeer, loslopende honden en dergelijke. (...) Die staan dan de hele dag stil, waar hun maag-darmkanaal niet op uitgevonden is. Dit maakt ze zwakker dan normaal, wat dus eigenlijk al niet natuurlijk is. Wat ook stress oplevert, want ze hebben ook honger. (...) ’s Nachts komt er weer een beetje leven in, als het rustiger is. (...) En dan zeggen mensen dat het goed is dat ’s nachts die wolf erbij komt. Dat die de angstcultuur weer een beetje terugbrengt onder de prooidieren. (...) De Reeën zijn al hartstikke bang. (...) dan gaan ze ’s nachts eindelijk een beetje eten en dan komt daar die wolf aan. Dan kunnen ze weer niet eten. Wat is daar dan natuurlijk aan?”*

Het verhekken van natuurgebieden is ook door de twee organisaties benoemd als een negatieve invloed van de wolf. Volgens LTO Nederland en de KNJV zorgt het omheinen van stukken natuur dat ingezet wordt om wolven in geschikte natuurgebieden te houden en vee te beschermen voor een toename van leed bij andere dieren. Dat komt doordat dieren als herten en egels zich dood lopen op deze hekken. Daarnaast stellen de twee organisaties dat het verhekken van natuurgebieden een negatieve invloed heeft op de populaties van dieren. Er is in de afgelopen jaren juist hekwerk weggehaald en ecoducten geplaatst om een vrije passage van wild mogelijk te maken. De genenpool raakt hierdoor volgens de organisaties mooier verdeeld en voorkomt inteelt.

Naast negatieve invloeden op diergedrag en natuurgebieden benoemde het RIVM een potentiële toename in ziekte en ziekteverspreiding als negatieve invloed van de wolf.

Tenslotte is er door LTO Nederland, de KNJV en Staatsbosbeheer ook een probleem aangekaart; het ruimtegebrek in Nederland. Deze organisaties stellen dat er in Nederland een gebrek is aan geschikt habitat voor de wolf. Deze gebieden zijn er wel, met voldoende voedsel en rust, maar niet genoeg. Het ruimtegebrek wordt ook deels veroorzaakt door de snelle ontwikkeling van de wolvenpopulatie. In 2022 waren er vier wolvenparen en minimaal zestien wolvenwelpen vastgesteld. De drie organisaties stellen aan de hand van deze cijfers dat het in de toekomst voor wolven steeds lastiger wordt om een plek te vinden waar ze zich kunnen vestigen. Dit heeft volgens LTO Nederland ook gevolgen voor de wolf:

LTO Nederland: “Als we een wolf hebben in Nederland die zich niet ‘happy’ kan voelen, omdat hij zijn natuurlijk gedrag niet voldoende kan uiten, waardoor hij ook onnatuurlijk gedrag gaat vertonen (...) Is dat het waard?”

Afbeelding 7: Negatieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren.

3.2.2 Missie van de organisaties

De standpunten van de organisaties hebben ook te maken met de missie van de organisatie. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zetten zich in voor de bescherming en beheer van dier en natuur. Dat deze organisaties de wolf graag terugzien in Nederland en niet willen overgaan op beheer maatregelen is dan ook een gegeven.

Anderzijds zetten organisaties als LTO Nederland zich in voor de belangen van de agrarische ondernemers. Daardoor is de terugkeer van de wolf naar Nederland voor deze organisaties eerder ongewenst.

3.2.3 Observaties en onderzoeken in het buitenland

Uit de gegeven antwoorden op vragen drie en vier blijkt dat de standpunten van het IFAW en Staatsbosbeheer over de invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren zijn gebaseerd op verrichte observaties en onderzoeken in het buitenland.

Het gebrek aan geschikte leefgebieden voor de wolf is echter voor het IFAW, LTO Nederland en Natuurmonumenten reden om te beweren dat situaties in het buitenland niet altijd te vergelijken zijn met de situatie in Nederland. Deze organisaties stellen dat door het ruimtegebrek in Nederland andere situaties naar voren gaan komen dan in het buitenland.

Risicoperceptie

Wat volgens alle organisaties letterlijk overgenomen kan worden uit buitenlandse situaties en onderzoeken, is de risicoperceptie. Dit blijkt uit de standpunten van de organisaties op de vijfde vraag van het interview, zie hiervoor bijlage 5. De vijf organisaties beweren dat de kans dat wolven mensen aanvallen erg klein is, zolang de opgestelde omgangsregels worden nageleefd. Hierbij is verwezen naar rapporten van de afgelopen jaren en bekende feiten vanuit verzamelde data over een langere periode. Staatsbosbeheer benoemd ter onderbouwing ook de eigenschappen van de wolf:

Staatsbosbeheer: *“een wolf is een schuw dier. Mensen zullen er niet gauw een zien. In tegenstelling tot de wolf zelf, die hoort en ziet ons voordat wij hem zien. En als het dan voorkomt dat je er wel een ziet... zal het dier naar alle waarschijnlijkheid gewoon verder trekken. Misschien is onverschillig een betere omschrijving. ‘Indifferent’, zoals de Engelsen vaak gebruiken.”*

LTO Nederland en Staatsbosbeheer beweren daarentegen dat er een kans voor aanvallen van wolven op honden is. Volgens Staatsbosbeheer is dit toe te wijden aan het gedrag van honden:

Staatsbosbeheer: *“er zijn honden die wolven, mogelijke dreigingen, goed aanvoelen en zich daaraan aanpassen. Er zijn daarnaast ook rassen die denken dat ze alles kunnen. (...) Als die dan te dichtbij een wolf komt, of een wolf wilt de hond niet in z’n territorium hebben, ja. Dan is het een hap en is de (hond) weg.”*

Toekomstige visie

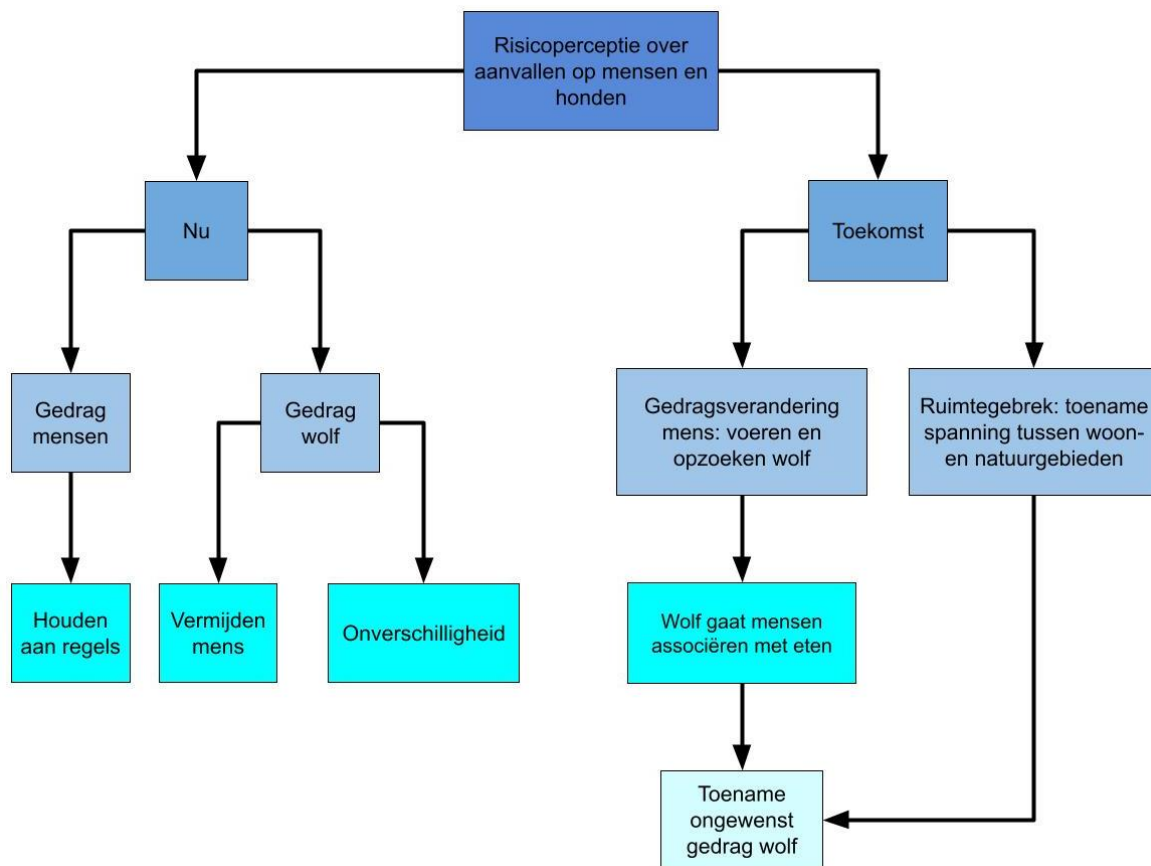
Volgens LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer kan het aantal aanvallen van wolven op mensen in de toekomst toenemen, wat is weergegeven in afbeelding 8. De drie organisaties wijden dit aan een gedragsverandering bij mensen dat aan de hand van onderzoek en observaties in het buitenland is bewezen. Wanneer mensen wennen aan de wolf, komt het voor dat ze zich niet langer houden aan de opgestelde gedragsregels en de wolf gaan voeren. De wolf leert hierdoor mensen te associëren met eten. Wanneer de wolf dan geen eten krijgt, kan hij mensen agressief benaderen of zelfs aanvallen. Staatsbosbeheer citeerde ter ondersteuning een gezegde uit het buitenland:

Staatsbosbeheer: *“De Amerikanen zeggen ook altijd; ‘A fat animal, is a dead animal.’”*

De drie organisaties benoemen nog een oorzaak voor een toename in aanvallen; het ruimtegebrek in Nederland. Daarbij wordt de ruimte die er is intensief gebruikt voor recreatie. Hierdoor ontstaat spanning tussen woon- en natuurgebieden.

Beschermde status wolf

Ook de standpunten over het beleid baseren twee organisaties op situaties in het buitenland, blijkt uit de vragen zeven en acht. Het IFAW en Natuurmonumenten juichen de beschermde status van de wolf en het beleid dat daarmee gepaard gaat toe. Volgens de twee organisaties zou de wolvenpopulatie snel weer verkleinen zonder die status en het bijbehorende beleid.

Afbeelding 8: Risicoperceptie over aanvallen op mensen en honden.

3.2.4 Het medeleven van organisaties met agrarische ondernemers

De standpunten van de geïnterviewde organisaties omtrent de regelgeving over de schade die de wolf toebrengt aan landbouwhuisdieren zijn veelal gebaseerd op het medeleven van de organisaties voor de agrarische ondernemers. Al de geïnterviewde organisaties stellen daarom dat door de wolf aangerichte schade vergoed moet worden. Natuurmonumenten is daarnaast van mening dat vergoeden een verplichting is:

Natuurmonumenten: *“We hebben er als maatschappij voor gekozen om wolven een beschermde status toe te kennen en terug te laten keren (...) in Nederland. Dat betekent ook dat je de lasten die daaraan vast zitten eerlijk moet verdelen en daarin moet compenseren. Nou, dat doe je door de schade te vergoeden.”*

Toch meent LTO Nederland dat het vergoeden van door de wolf aangerichte schade niet toereikend is. De agrarische ondernemers houden geen schapen voor een schadevergoeding, maar omdat zij daar hun handel in hebben.

LTO Nederland: *“Als we boeren gaan reduceren tot mensen die blij zijn zolang je ze een schadevergoeding geeft, dan zijn het geen boeren meer. Het is heel makkelijk om te zeggen dat er schadevergoedingen zijn en dat een boer verder niet mag zeuren. Maar daar doet een boer het niet voor.”*

3.2.5 Het beleid omtrent de wolf

Staatsbosbeheer beweert dat de regels over het beheer van de wolf toereikend zijn. Voor LTO Nederland en Staatsbosbeheer is dit echter een groot punt van kritiek (zie afbeelding 9). Schadebeleid ontbreekt, of komt niet snel genoeg tot stand, waardoor de organisaties achter de feiten aanlopen. LTO Nederland beweert dat dit komt door de beschermde status van de wolf:

LTO Nederland: *“De wolf is een ontzettend beschermd dier (...) waardoor provincies nog geen beleid durven te maken.”*

LTO Nederland stelt dat door de het gebrek aan beleid een schadevergoeding lastig te verkrijgen is. De lastig te bepalen bewijslast wegens langdurig DNA-onderzoek speelt hier ook een rol. Het IFAW en Natuurmonumenten stellen ook voorwaarden aan wie een vergoeding mag ontvangen. Een agrarische ondernemer heeft volgens de twee organisaties allleen recht op een schadevergoeding wanneer hij ondanks genomen preventiemaatregelen schade heeft geleden. Dit standpunt ondersteunde de twee organisaties met de wetgeving:

IFAW: *“Wettelijk hoor je je dieren te beschermen.”*

Natuurmonumenten: *“Een veehouder is wettelijk verplicht om hun vee te beschermen tegen onder andere predatoren, dus daar ligt ook een verantwoordelijkheid bij de veehouder zelf.”*

LTO Nederland beweert dat er door de beschermde status en het ontbrekende schadebeleid nauwelijks ruimte is om in te kunnen grijpen. LTO Nederland geeft hierbij aan dat de overheid, evenals natuur- en dierenbeschermingsorganisaties niet weten hoevel wolven zich momenteel in Nederland bevinden, wat beleidsvorming tegengaat. Dat niet bekend is hoeveel wolven er zijn in Nederland komt volgens de organisatie ook door de jaarlijkse toename van de populatie door middel van geboortes.

De KNJV en Natuurmonumenten stellen dat er gewerkt moet worden aan het bereiken van een gunstige staat van instandhouding voor de wolf voordat beleid gevormd kan worden. Met het bereiken van een gunstige staat van instandhouding kan de wolf op lange termijn voortbestaan in Europa, beweren de twee organisaties. Hiervoor moet samengewerkt worden met andere landen in Europa om de populatiegrenzen vast te stellen en te bepalen wanneer een gunstige staat van instandhouding is bereikt. Natuurmonumenten stelt daarbij dat ingrijpen op de populatie niet toegestaan is voordat deze afspraken er liggen.

Onderzoek en advies

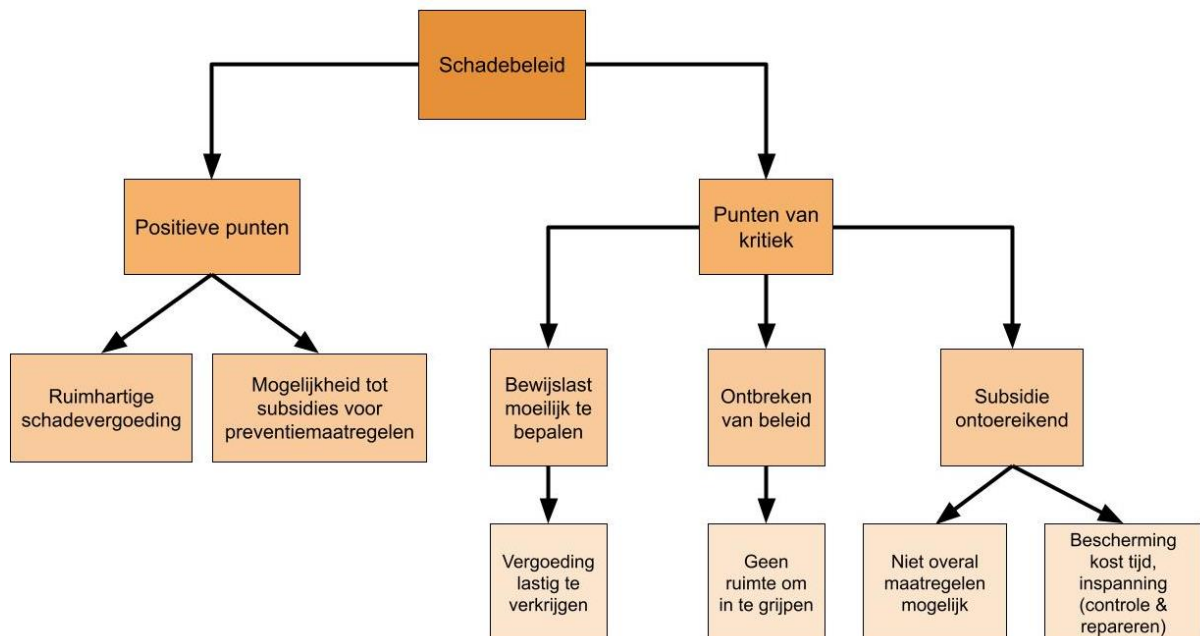
Alle vijf organisaties benoemen dat er eerst onderzoek gedaan moet worden naar de feitelijke invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren in Nederland. Zodra daar cijfers over bekend zijn, is het mogelijk om te bepalen hoeveel wolven in Nederland nodig zijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. Dan kan er vervolgens ook ingegrepen worden als de populatie dat aantal overschrijdt of een wolf zich in een gebied vestigt waar hij niet gewenst is.

Voor de vorming van het beleid heeft het IFAW een advies aan de overheid:

IFAW: *“We zijn het er wel mee eens dat het serieus genomen moet worden en ldat het niet helpt als mensen zich niet gehoord voelen. (...) Dat vragen beantwoord worden en dat mensen een duidelijk loket hebben waar ze terecht kunnen. (...) Dat is eigenlijk altijd de eerste stap. Wil je meegaan in beleid, dan moet je je gehoord voelen.”*

Punt voor ontwikkeling

Een onderdeel van het beleid omtrent de wolf waar volgens de vijf organisaties verbetering mogelijk is betreft de ondersteuning voor het nemen van preventiemaatregelen. Het nemen van de maatregelen moet verder worden vanwege de kosten, tijd en inspanning die bij het plaatsen en onderhoud van de preventiemaatregelen komen kijken, stellen de organisaties. Daarnaast benoemd LTO Nederland dat het nemen van preventiemaatregelen niet overal mogelijk is, wat de kans op schade groter maakt.

Afbeelding 9: Standpunten over het schadebeleid.

3.3 Raakvlakken van de standpunten van de organisaties

Uit de interviews kwamen standpunten van de organisaties over de wolf naar voren. Er zijn organisaties met een gelijksoortig standpunt over bepaalde onderwerpen. In tabellen 1 t/m 8 zijn overzichten weergegeven van de standpunten van de geïnterviewde organisaties omtrent de onderwerpen van de interviews. Hierbij zijn de groen gekleurde organisaties het eens en de geel gekleurde organisaties het oneens met het beschreven standpunt. Organisaties die neutraal staan tegenover het standpunt zijn blauw gekleurd.

IVN Natuureducatie en het RIVM hebben geen standpunten over de wolf. Deze organisaties zijn daarom niet meegenomen in het identificeren van de raakvlakken tussen de organisaties. Daarnaast heeft de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging geen standpunt over beleidsonderwerpen. Ook zijn er onderwerpen door sommige organisaties niet benoemd. Dit is in de tabellen aangegeven met een x.

3.3.1 De wolf is welkom in Nederland

Waar alle organisaties het over eens zijn is dat de wolf welkom is in Nederland, zoals weergegeven in tabel 1. Geen enkele organisatie heeft uitgedrukt dat zij wolven niet in Nederland willen hebben.

Tabel 1: De posities van de organisaties over de wolf in Nederland.

De wolf is welkom in Nederland	
IFAW	Het zijn fantastisch mooie dieren en heel belangrijk voor het ecosysteem
NM ¹⁰	hij hoort hier (in Nederland) gewoon thuis, vinden we.
KNJV	we vinden de wolf een verrijking van de Nederlandse natuur
STB ¹¹	Voor ons (...) is een spontaan terugkerende wolf welkom in onze natuurterreinen.
LTO	In principe is LTO helemaal niet tegen de wolf

Het IFAW en Natuurmonumenten stellen dat er in Nederland geschikt habitat is voor de wolf. Staatsbosbeheer, de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging en LTO Nederland benadrukte hierbij dat Nederland een klein land is met relatief weinig natuur. Zij vragen zich dan ook af of er wel genoeg ruimte voor de wolf is (tabel 2).

Tabel 2: De standpunten van de organisaties over de ruimte in Nederland.

Nederland heeft voldoende ruimte voor de wolf	
IFAW	Er is plek, geschikt habitat.
NM	Voordat alle potentiële wolventerritoria in Nederland bezet zijn, hebben we allang gezegd dat de populatie te groot is.
STB	Daarnaast hebben we (...) in Nederland relatief weinig natuur.
KNJV	dat Nederland best wel een moeilijk land is voor de wolf om zich op veel plekken te kunnen vestigen.
LTO	We wonen nou eenmaal in een druk bevolkt land en als we als we alles maar z'n gang laten gaan, gaat dat gewoon niet."

¹⁰ Met de afkorting NM wordt Natuurmonumenten aangeduid.

¹¹ Met de afkorting STB wordt Staatsbosbeheer aangeduid.

Dat de organisaties vinden dat de wolf welkom is heeft te maken met de invloed dat de wolf heeft op de natuur en (andere) wilde diersoorten. Door predatie van de wolf doet het dier volgens het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer aan natuurlijk populatiebeheer, zie tabel 3. Daarnaast zorgt de wolf, volgens deze organisaties voor een toename in bosverjonging, doordat er een gedragsverandering plaatsvindt bij de prooidieren.

Tabel 3: De positieve en negatieve invloeden van de wolf.

De wolf zorgt voor natuurlijk populatiebeheer	
IFAW	Maar door de aanwezigheid van de wolf is het niet meer nodig dat we die dieren beheren.
NM	dat de wolf vaak zwakke of oudere dieren uit een populatie haalt. Daarmee zorgt hij voor een stukje natuurlijke regulatie
STB	Sommige mensen noemen hem wel de dirigent van het systeem. Als die toppredator, het grote roofdier, terugkeert is je systeem eigenlijk compleet
LTO	in Nederland hebben we niet veel natuurgebieden waar het zich zo kan vormen dat het ook echt natuur is.
KNJV	We hebben Nederland helemaal ingericht van a tot z. (...). We regelen alles. Hoezo gaat de natuur het hier zelf regelen?
De wolf zorgt voor een positieve gedragsverandering bij prooidieren	
IFAW	Herten gaan bijvoorbeeld bepaalde plekken vermijden.
NM	Die gaan zich anders gedragen in de natuurgebieden waar ze leven, waardoor ook hun effect anders wordt.
KNJV	Toename van stress en angst
LTO	Het is meer angstig, schichtig, meer defensief (...) Ze vertonen ook meer agressief gedrag, ook richting mensen.
STB	x
Door de wolf is er een toename in bosverjonging	
IFAW	andere soorten planten gaan groeien op die op plekken die de prooidieren hebben verlaten.
KNJV	als de reeën er te veel worden, heeft bosverjonging geen kans
NM	De wolf beïnvloedt ook het gedrag van de andere dieren (...) waardoor ook hun effect anders wordt.
STB	dat dieren anders gaan bewegen in het landschap.
LTO	de voorbeelden van Yellowstone (...) waar het gebied zo is veranderd. Maar dat is een gebied met een oppervlakte van enkele keren Nederland. Dat zie ik niet gebeuren in het Dwingelderveld, bijvoorbeeld.

De KNJV en LTO Nederland hebben ook een gelijksoortig standpunt over de invloeden van de wolf op de natuur en (andere) dieren. Deze organisaties zijn van mening dat de wolf geen kans zal krijgen om zijn positieve invloed tot uiting te laten komen door het ruimtegebrek in Nederland. Hierdoor is de invloed dat de wolf op de andere wilde dieren heeft alleen maar negatief, menen de KNJV en LTO Nederland. Er is een toename in de angst en stress bij de prooidieren. Ook agressief en defensief gedrag komt vaker voor. Daarnaast benoemde de KNJV het feit dat alles in Nederland door de mens is geregeld en dat er geen ruimte wordt gegeven aan natuurlijk beheer, al helemaal wanneer natuurgebieden (weer) verhekt worden. Dit beperkt de bewegingsvrijheid van andere wilde diersoorten en de variatie in de genenpool en verhoogd daarnaast het aantal dieren dat zich op de hekken doodlopen, zoals is weergegeven in tabel 4.

Tabel 4: De standpunten van de organisaties over he verhebben van natuurgebieden.

Verhebben heeft een negatieve invloed op de natuur	
KNJV	zo veel mogelijk hekwerk juist weg te halen. Om een vrije passage van wild mogelijk te maken (...) herten (...) en egels lopen zich erop dood.
LTO	En om alles te verhebben, dat is ook niet wat je wilt voor het landschap en het overige wild zoals het ree, de das, de wolf, noem maar op.
IFAW	x
NM	x
STB	x

3.3.2 Risicoperceptie

Zoals af te lezen is uit tabel 5 stellen de geïnterviewde organisaties dat de kans van aanvallen van wolven op mensen relatief klein is.

Tabel 5: De standpunten van de organisaties over de kans van aanvallen van wolven op mensen.

De wolf vormt geen gevaar voor de mens	
IFAW	voor mensen denken we dat het gevaar klein, heel klein is.
LTO	ik zie een wolf niet snel een mens aanvallen.
NM	De kans dat je echt aangevallen wordt door een wolf, die is heel, heel klein.
STB	aanvallen op mensen komen tegenwoordig bijna niet meer voor.
KNJV	Neutraal

LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer waarschuwen hierbij dat het aantal aanvallen van wolven op mensen in de toekomst kan toenemen, zie hiervoor tabel 6.

Tabel 6: Toekomstige visie van de organisaties over de kans van aanvallen van wolven op mensen.

In de toekomst zal ongewenst gedrag bij wolven meer voorkomen	
LTO	een wolf (...) die zich niet 'happy' kan voelen (...) waardoor hij ook onnatuurlijk gedrag gaat vertonen
NM	deel van aanvallen is vaak terug te voeren op gedrag wat mensen hebben naar een wolf toe.
STB	Op het moment dat wolven gevoerd worden of gelokt (...) dan gaan wolven natuurlijk ongewenst gedrag vertonen.
KNJV	Neutraal
IFAW	dat wolven donders goed weten dat ze ver weg moeten blijven bij mensen.

3.3.3 Beleid omtrent door de wolf aangerichte schade

Waar alle geïnterviewde organisaties het overeen zijn is dat aangerichte schade door de wolf en het plaatsen van preventiemaatregelen moeten worden vergoed, zoals weergegeven in tabel 7. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer stellen hierbij dat de subsidieregeling en het beleid voor de preventiemaatregelen momenteel toereikend is.

Tabel 7: De standpunten van de organisaties over het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf.

Door de wolf aangerichte schade moet vergoed worden	
IFAW	dat mensen gewoon hun kosten vergoed krijgen.
KNJV	We hebben wel vreselijk met die mensen te doen. Absoluut.
LTO	natuurlijk vinden we het goed dat schade vergoed wordt.
NM	de lasten die daaraan vast zitten eerlijk moet verdelen en daarin moet compenseren.
STB	We vinden dat je mensen ruimhartig voor schade moet compenseren.
Subsidie voor preventiemaatregelen is toereikend	
IFAW	Het is heel ruimhartig (...) Er zijn miljoenen beschikbaar om mensen te helpen.
NM	Wij als Natuurmonumenten zijn daar een voorstander van. Gewoon ruimhartig vergoeden.
STB	In principe is dit in Nederland goed geregeld.
KNJV	Neutraal
LTO	Als we boeren gaan reduceren tot mensen die blij zijn zolang je ze een schadevergoeding geeft, dan zijn het geen boeren meer.
Het huidige beleid over de wolf in Nederland is toereikend	
IFAW	Dat is iets wat niet moet veranderen.
NM	we vinden het strenge beleid goed.
STB	in principe kunnen wij daar als terreinbeheerder wel mee uit de voeten.
KNJV	Neutraal
LTO	Het laat bijna geen ruimte over voor ingrijpen, als dat nodig is. (...) Maar we zien in Nederland nog niet echt beleid op de wolf.

Tevens benoemen het IFAW, de KNJV, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer de doelstelling om wolven te leren dat een schaap geen makkelijke prooi is (tabel 8).

Tabel 8: Doelstelling van de organisaties voor het beschermen van schapen.

De wolf moet leren dat een schaap geen makkelijke prooi is	
IFAW	Dat het veel meer moeite kost en dat het gemakkelijker voor ze is om op ander wild te jagen.
KNJV	je moet die op de een of andere manier leren dat hij niet aan het vee gaat komen.
NM	Onze boodschap daarbij is dat we ervoor moeten zorgen dat wolven niet leren dat een schaap een makkelijke prooi is.
STB	wolven leert dat schapen, en ander vee, geen makkelijke prooien voor hem zijn
LTO	x

Onderzoek en advies

Volgens het LTO, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer is de vorming van beleid nog niet geheel mogelijk, omdat er nog te veel onzekerheden zijn. Hiervoor moet er eerst gekeken worden naar de feitelijke invloed van de wolf op de Nederlandse natuur en wilde dieren. Ook moeten er afspraken komen over wat Nederland bereid is aan schade te accepteren, te investeren en samenleven met de wolf. Momenteel is er volgens de organisaties nog te weinig bekend over de wolf in Nederland. Ook vinden er snel nieuwe ontwikkelingen plaats.

3.4 Verschillen van de standpunten van de organisaties

Deze verkregen resultaten op deze deelvraag zijn op hieronder op dezelfde manier beschreven als de raakvlakken van paragraaf 3.3. Uit de interviews kwamen standpunten van de organisaties over de wolf naar voren. Er zijn hierbij verschillen tussen de organisaties naar voren gekomen. In tabellen 1 t/m 10 zijn overzichten weergegeven van de standpunten van de geïnterviewde organisaties omtrent de onderwerpen van de interviews. Hierbij zijn de groen gekleurde organisaties het eens en de geel gekleurde organisaties het oneens met het beschreven standpunt. Organisaties die neutraal staan tegenover het standpunt zijn blauw gekleurd.

IVN Natuureducatie en het RIVM hebben geen standpunten over de wolf. Deze organisaties zijn daarom niet meegenomen in het identificeren van de verschillen tussen de organisaties. Daarnaast heeft de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging geen standpunt over beleidsonderwerpen. Ook zijn er onderwerpen door sommige organisaties niet benoemd. Dit is in de tabellen aangegeven met een x.

3.4.1 Ecologische draagkracht

Het eerst geïdentificeerde verschil in de standpunten van de organisaties heeft betrekking op de ecologische draagkracht, wat is weergegeven in tabel 2. Waar de KNJV, LTO Nederland en Staatsbosbeheer stellen dat er in Nederland te weinig geschikte gebieden zijn voor de wolf, menen het IFAW en Natuurmonumenten dat er wel voldoende ruimte en geschikte gebieden zijn. Tevens is het IFAW van mening dat, wanneer er een ruimte tekort zou komen in de toekomst, de natuur dat zelf gaat reguleren. Natuurmonumenten benoemd hier ook dat het eerder gaat om de maatschappelijke draagkracht dan de ruimte in Nederland. Voordat alle geschikte leefgebieden voor de wolf bezet zijn, is er allang gezegd dat de wolvenpopulatie te groot is, stelt Natuurmonumenten.

Invloeden van de wolf op de natuur en (andere) diersoorten

Het tweede verschil tussen de standpunten van de organisaties gaat over de invloeden van de wolf op de natuur en (andere) diersoorten. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer stellen dat de wolf positieve invloeden heeft. De wolf zorgt volgens de drie organisaties door middel van predatie aan een toename van natuurlijk populatiebeheer en bosverjonging, doordat er een gedragsverandering plaatsvindt bij de prooidieren.

LTO Nederland en de KNJV stellen daarentegen dat de wolf juist negatieve invloeden heeft op de natuur en (andere) wilde dieren, zoals weergegeven in tabellen 3 en 4. Er is een toename aan angst en stress bij de prooidieren, wat leidt tot een toename in agressief en defensief gedrag. Daarnaast zorgt het (opnieuw) verheksen van natuurgebieden ervoor dat er geen ruimte wordt gegeven aan natuurlijk beheer, stelt de KNJV. Het omheinen van de gebieden beperkt de bewegingsvrijheid van andere wilde diersoorten, waardoor de variatie in de genenpool afneemt en het aantal dieren dat zich op hekken doodlopen toeneemt.

3.4.2 Risicoperceptie

Nog een geïdentificeerd verschil is dat het IFAW stelt dat de kans van aanvallen van wolven op mensen relatief klein is. LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn het eens met het IFAW, maar waarschuwen hierbij dat het aantal aanvallen van wolven op mensen in de toekomst kan toenemen, zie tabel 6. Het IFAW stelt dat het de kans op aanvallen niet zal toenemen, doordat de wolf zelf weet dat hij bij mensen uit de buurt moet blijven.

3.4.3 Beleid omtrent door de wolf aangerichte schade

Waar alle geïnterviewde organisaties het overeen zijn is dat aangerichte schade door de wolf en het plaatsen van preventiemaatregelen moeten worden vergoed, zoals weergegeven in tabel 7. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer stellen hierbij dat de subsidieregeling en het beleid voor de preventiemaatregelen momenteel toereikend is. Af te lezen uit tabel 9 is dat het IFAW en Natuurmonumenten van mening zijn dat eigenaren van landbouwhuisdieren alleen recht hebben op een schadevergoeding wanneer ze preventiemaatregelen hebben genomen.

Tabel 9: De standpunten van de organisaties over het recht van agrarische ondernemers op een schadevergoeding.

Iedere eigenaar van landbouwhuisdieren heeft recht op vergoeding	
LTO	als hij dan een keer schade heeft, is dat heel moeilijk om aan te tonen. DNA-onderzoek is vrij lastig en langdurig.
KNJV	Neutraal
STB	Neutraal
IFAW	Daar willen we toch wel een grens trekken bij mensen die helemaal niets doen, zeg maar.
NM	dat een veehouder ervoor kiest om zijn vee niet te beschermen (...) en dan vraag je je af of hij nog wel aanspraak kan maken op de schadevergoeding.

LTO Nederland deelt dit standpunt niet. De organisatie vindt een schadevergoeding niet toereikend en stelt dat de agrarische ondernemers door de wolf constant bezig zijn met hun schapen. Daar doen de ondernemers het volgens LTO Nederland het echter niet voor.

3.4.4 De beschermde status van de wolf

Het laatste geïdentificeerde verschil uit de afgenomen interviews heeft betrekking op de standpunten over de beschermde status van de wolf en het bijbehorende beleid. Het IFAW en Natuurmonumenten achten de mate van bescherming en strenge regelgeving nodig, zoals in tabel 10. Zonder deze status zou de wolf snel overbejaagd worden, met een te grote reductie van de populatie tot gevolg.

De KNJV en Staatsbosbeheer staan hier neutraal in, zij vormen geen standpunten over beleidsonderwerpen. LTO Nederland stelt echter dat de status van bescherming te hoog te vinden, omdat dit de vorming van beleid omtrent de wolf tegenhoudt. Hierdoor is het lastig om in te grijpen als dat nodig is. De organisatie is van mening dat de beschermde status van de wolf iets afgezwakt moet worden.

Tabel 10: De standpunten van de organisaties over de beschermde status van de wolf.

De wolf moet zijn beschermde status behouden	
IFAW	Het is de enige bescherming dat hij heeft.
NM	Hij heeft die beschermde status bovendien niet voor niets gekregen.
KNJV	Neutraal
STB	Neutraal
LTO	Wij als LTO vinden die mate van bescherming wat te veel.

4. Discussie

Dit onderzoek is uitgevoerd om te achterhalen in hoeverre overeenstemming mogelijk is tussen verschillende organisaties zodat randvoorwaarden voor een beleid over de wolf opgesteld kunnen worden. Om een antwoord te verkrijgen op de hoofdvraag zijn er vier deelvragen opgesteld; wat de standpunten van de organisaties zijn over de terugkeer van de wolf, waarop de standpunten zijn gebaseerd en welke raakvlakken en verschillen er tussen de organisaties zichtbaar worden. Voor het onderzoeken van deze vragen zijn er interviews afgenomen met experts.

4.1 De standpunten van de organisaties

Uit de afgenomen interviews met IVN Natuureducatie en het RIVM bleek dat deze organisaties geen standpunten hebben over de wolf, omdat dit niet hun rol is in de maatschappij. Daarom zijn de organisaties niet meegenomen in het identificeren van de raakvlakken en verschillen tussen de organisaties.

Bij de interviews met de andere organisaties kwamen daarentegen standpunten van de organisaties over de wolf naar voren. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer heetten de wolf welkom in Nederland. De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging staat neutraal tegenover de wolf en LTO Nederland vindt de terugkeer van de wolf eerder ongewenst.

4.1.1 Beweegredenen van de organisaties voor ingenomen standpunten

Voor de ingenomen standpunten benoemen de organisaties de volgende motivaties; de positieve en negatieve invloeden van de wolf, de missie van de organisaties, eerder verrichte observaties en onderzoeken in het buitenland, het medeleven van organisaties met agrarische ondernemersmedeleven met betrekking op aangerichte schade van de wolf op landbouwhuisdieren, de beschermde status van de wolf en het ontbreken van beleid omtrent door de wolf aangerichte schade.

4.2 Betrouwbaarheid en representativiteit

Een sterk punt van dit onderzoek is dat de alle interviews door dezelfde onderzoeker zijn afgenomen waardoor de onderzoeker dieper in kon gaan op bepaalde aspecten die naar voren kwamen uit eerdere interviews. Dit is ook een zwak punt. Tijdens de interviews en data-analyse proberen onderzoekers te begrijpen hoe de respondenten naar de wereld kijken met als gevolg dat er sneller sprake is van subjectiviteit dan objectiviteit. Als er meerdere onderzoekers waren geweest, had er meer discussie plaatsgevonden tijdens de data-analyse (Denzin, 1970).

Een andere beperking van het kwalitatieve onderzoek komt doordat er gebruik is gemaakt van een relatief kleine steekproef. De semigestructureerde interviews leverde gedetailleerde informatie op vanuit het perspectief van de organisaties, wat het doel is van narratief kwalitatief onderzoek (Bhandari, 2022) en waarmee de indrukvaliditeit gewaarborgd is. De criterium- en inhoudsvaliditeit zijn in dit onderzoek ook gewaarborgd doordat de onderzoeker de organisaties heeft gevraagd waar de standpunten op gebaseerd zijn en alle aspecten over de standpunten van de wolf van de organisaties gedekt zijn. De keerzijde hiervan is dat de interviews veel meer tijd kosten. Daarom is lastig om grote steekproeven kwalitatief te bevragen. Hierbij gaven twee organisaties uit de steekproef ook aan geen standpunten te hebben over de wolf of het beleid omtrent de wolf door de professionele rol die de organisaties innemen in de maatschappij. Ook werd meermaals benoemd dat nog veel kennis en cijfer onbekend zijn wegens gebrek aan onderzoek in Nederland.

Daarnaast werd de steekproef in deze studie geselecteerd uit de categorie waar ze eerder in waren verdeeld. Dit leverde dan ook niet een representatieve steekproef op, waardoor het niet mogelijk is de uitkomsten van dit onderzoek te generaliseren naar de gehele populatie van organisaties die

betrokken zijn bij de vestiging van de wolf in Nederland. Dat was echter ook niet de intentie van dit onderzoek. Dit onderzoek was bestemd om exploratief te kijken in hoeverre raakvlakken tussen de betrokken organisaties geïdentificeerd konden worden om randvoorwaarden voor een beleid op te stellen over de terugkeer naar Nederland.

4.3 Planning

Een terugkomende kwestie gedurende dit onderzoek was de actualiteit van het onderwerp. De wolf is constant in het nieuws wat leidt tot vele discussies. Doordat er in Nederland nog geen volledig beleid is omtrent de wolf vinder er volop overleggen tussen natuurbeschermingsorganisaties, de agrarische ondernemers en beleidsmakers plaats. Ook zijn onderzoeken en observaties over de wolf volop in gang. Hierdoor moest opgelet worden dat dit onderzoek niet werd ingehaald.

Enige punten van kritiek op het onderzoek is de bereikbaarheid van de steekproef. Het heeft enkele weken geduurd voordat de interviews ingepland waren. Drie organisaties gaven in eerste instantie ook aan niet bereid te zijn om deel te nemen aan dit onderzoek. De onderzoeker had hierin assertiever moeten zijn en eerder om advies moeten vragen.

De interviews zelf verliepen echter positief. De organisaties waren tijdens de interviews meer dan bereid hun standpunten te delen en hier een verklaring voor te geven. Deze standpunten kwamen voor een groot deel overeen met de verwachtingen die voortgekomen zijn uit de literatuur dat beschreven is in hoofdstuk 1.

5. Conclusie en aanbevelingen

Het doel van dit onderzoek is om inzicht te verkrijgen in de standpunten van de verkozen organisaties over de wolf, de motivatie voor die standpunten en in de raakvlakken en verschillen tussen de standpunten van de organisaties. Voor het onderzoeken van deze vragen zijn er interviews afgenomen met experts die bestond uit algemene vragen over de wolf en het huidige beleid omtrent de bescherming en aangerichte schade van de wolf. Het in kaart brengen van de raakvlakken en verschillen tussen de organisaties is belangrijk voor het opstellen van randvoorwaarden die de organisaties hebben over het beheer van de wolf. Dit zal een bijdrage kunnen leveren aan het huidige beleid omtrent de wolf in Nederland.

5.1 Conclusie

Het beantwoorden van de deelvragen geeft de mogelijkheid tot de vorming van een conclusie voor de hoofdvraag. Deze beantwoording is in dit hoofdstuk beschreven.

5.1.1 De standpunten van de organisaties

Deelvraag 1: Wat zijn de standpunten van de organisaties over de terugkeer van de wolf?

Uit de verkregen resultaten is gebleken dat het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer de wolf welkom heten in Nederland. Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging staat neutraal tegenover de wolf en LTO Nederland vindt de terugkeer van de wolf eerder ongewenst.

Risicoperceptie

Volgens de organisaties is de kans dat wolven mensen aanvallen te verwaarlozen, zolang mensen zich aan de opgestelde gedragsadviezen houden. De organisaties waarschuwen wel voor een gedragsverandering bij mensen. Zodra mensen de wolf gaat benaderen en voeren gaat de wolf mensen associëren met voedsel. Hierdoor is de kans groter dat wolven mensen agressief benaderen en zelfs aanvallen.

Schadebeleid

De organisaties zijn allen van mening dat door de wolf aangerichte schade moet worden vergoed. Daarnaast moeten schapen en andere landbouwhuisdieren beschermd worden door het nemen van preventiemaatregelen, zodat de wolf leert deze dieren geen makkelijke prooi zijn. Het schadebeleid en de subsidieregeling dat hiertoe behoort is volgens IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer toereikend. LTO Nederland stelt echter dat het lastig is voor de eigenaren van landbouwhuisdieren om aanspraak te maken op een schadevergoeding. Opvallend was dat zowel het IFAW als Natuurmonumenten van mening zijn dat eigenaren van landbouwhuisdieren alleen gebruik mogen maken van de subsidieregeling als ze preventiemaatregelen hebben genomen. Hierbij benoemen zij dat preventiemaatregelen nog verder vergoed mogen worden.

Beschermde status van de wolf en het bijbehorende beleid

Het IFAW en Natuurmonumenten zien de beschermde status van de wolf als een positief iets en zij zijn dan ook tevreden over het huidige beleid omtrent de wolf. De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging en Staatsbosbeheer zien de status van de wolf en het beleid als een gegeven en stellen met de huidige regels uit de voeten te kunnen. LTO Nederland ziet de beschermde status als een belemmering voor de vorming van beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf. De organisatie is van mening dat het beleid omtrent de bescherming van de wolf geen ruimte laat voor ingrijpen als dat nodig is.

Onderzoek en advies

Alle vijf organisaties stellen dat er onderzoek gedaan moet worden naar de feitelijke invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren in Nederland. Zodra daar cijfers over bekend zijn, is het

mogelijk om te bepalen hoeveel wolven in Nederland nodig zijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding, zie paragraaf 3.2.5. Dan kan er vervolgens ook ingegrepen worden als de populatie dat aantal overschrijdt of een wolf zich in een gebied vestigt waar hij niet gewenst is.

Geen standpunt

Gedurende de interviews met IVN Natuureducatie en het RIVM benoemden de organisaties dat zij geen expliciet standpunt hebben over de wolf. Zowel IVN Natuureducatie als het RIVM gaven aan hier niet over te gaan, omdat dit niet hun rol is in de maatschappij. Ook de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging gaven aan bij de beleidsvraagstukken hier geen standpunten over te hebben, omdat zij de uitvoerende partij zijn en niet gaan over de vorming van beleid.

5.1.2 Beweegredenen van de organisaties voor ingenomen standpunten

Deelvraag 2: Waarop zijn de standpunten gebaseerd?

Voor de ingenomen standpunten benoemde de organisaties de positieve en negatieve invloeden van de wolf, de missie van de organisaties, verrichte observaties en onderzoeken in het buitenland, het medeleven van organisaties met agrarische ondernemersmedeleven met betrekking op aangerichte schade van de wolf op landbouwhuisdieren, de beschermde status van de wolf en het ontbreken van beleid omtrent door de wolf aangerichte schade.

5.1.3 Geïdentificeerde raakvlakken

Deelvraag 3: Wat zijn de raakvlakken van de standpunten van de organisaties?

Uit de verkregen resultaten is gebleken dat het IFAW en Natuurmonumenten veel raakvlakken hebben. Deze organisaties zien de wolf graag terug in Nederland vanwege zijn positieve invloed op de natuur en (andere) wilde dieren. De organisaties juichen zijn beschermde status en het huidige beleid omtrent de bescherming van de wolf toe.

Ook de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging en LTO Nederland vertonen raakvlakken. De organisaties stellen dat er in Nederland geen ruimte is voor de wolf, waardoor het dier slechts een negatieve invloed heeft op de natuur en (andere) wilde dieren. Het gebrek aan ruimte neemt alleen maar toe doordat natuurgebieden nu (opnieuw) verhekt worden wat de bewegingsvrijheid van wilde diersoorten en de variatie in de genenpool beperkt en het aantal dieren dat zich op de hekken doodlopen verhoogd.

Raakvlakken van alle organisaties

Alle vijf de organisaties stellen dat de kans dat een wolf een mens aanvalt momenteel te verwaarlozen is. Ook zijn de organisaties van mening dat aangerichte schade door de wolf en het plaatsen van preventiemaatregelen moeten worden vergoed. Tevens benoemen de organisaties de doelstelling om wolven te leren dat schapen en andere landbouwhuisdieren geen makkelijke prooiën zijn.

Alle vijf organisaties stellen hiernaast dat er onderzoek gedaan moet worden naar de feitelijke invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren in Nederland. Zodra daar cijfers over bekend zijn, is het mogelijk om te bepalen hoeveel wolven in Nederland nodig zijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding, zie paragraaf 3.2.5. Ook moeten er volgens de organisaties afspraken komen over wat Nederland bereid is te investeren, aan schade te accepteren en in hoeverre het land wil samenleven met de wolf. Dan kan er vervolgens ook ingegrepen worden als de populatie dat aantal overschrijdt of een wolf zich in een gebied vestigt waar hij niet gewenst is.

Samengevat, vertonen het IFAW en Natuurmonumenten grote raakvlakken, evenals LTO Nederland met de KNJV. Staatsbosbeheer vertoont, afhankelijk van het vraagstuk, raakvlakken met beide groepen organisaties.

5.1.4 Geïdentificeerde verschillen

Deelvraag 4: Wat zijn de verschillen van de standpunten van de organisaties?

Uit de verkregen resultaten is gebleken dat de dier- en natuurbeschermingsorganisaties en organisaties die zich inzetten voor natuurbeheer en de agrarische ondernemers de grootste verschillen vertonen. De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging en LTO Nederland hebben veelal een ander standpunt over de thema's die bij de wolf komen kijken dan het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer.

Tevens is er een groot verschil tussen het standpunt van LTO Nederland en de andere organisaties over het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf. Waar de andere organisaties stellen dat de vergoeding en subsidies toereikend zijn, is LTO Nederland van mening dat het beleid onvoldoende is en dat het voor de agrarische ondernemers lastig is om aanspraak te maken op een schadevergoeding.

Uit de afgenomen interviews bleek verder een grote verdeeldheid te zijn in de standpunten over de beschermde status van de wolf en het bijbehorende beleid. Waar het IFAW en Natuurmonumenten de mate van bescherming en strenge regelgeving nodig achten, stelt LTO Nederland dat de beschermde status van de wolf te hoog is. De organisatie ziet de beschermde status als een belemmering voor de vorming van beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf. LTO Nederland is van mening dat het beleid omtrent de bescherming van de wolf geen ruimte laat voor ingrijpen als dat nodig is.

De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging en Staatsbosbeheer hebben geen standpunten over het beleid omtrent de bescherming van de wolf gevormd, omdat ze deze slechts uitvoeren. Staatsbosbeheer stelt wel met de huidige regelgeving overweg te kunnen.

5.1.5 Randvoorwaarden voor beleid omtrent de wolf in Nederland

Met de bevindingen van de deelvragen kan er een antwoord worden gegeven op de hoofdvraag:

In hoeverre is overeenstemming mogelijk van de verschillende organisaties om randvoorwaarden voor een beleid over de terugkeer van de wolf naar Nederland op te stellen?

Uit de conclusies van de deelvragen kan opgemaakt worden dat het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer veel raakvlakken hebben. De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging heeft raakvlakken met LTO Nederland en IVN Natuureducatie en het RIVM vertonen geen enkel raakvlak met een andere organisatie doordat zij geen standpunten over de wolf hebben ingenomen.

Over het algemeen blijkt dat natuurbeschermers en – beheerders positief zijn over de terugkeer van de wolf naar Nederland, terwijl jagers en agrarische ondernemers een neutrale tot negatieve perceptie hebben. Grondslag aan de perceptie ligt de missie van de organisaties. Natuurbeschermers en – beheerders zijn daardoor eerder in staat om de wolf te accepteren in Nederland dan jagers en de agrarische ondernemers.

De standpunten over de wolf hebben ook te maken met het beheer rond de wolf. Hierbij zijn er een aantal het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer van mening dat het huidige beleid omtrent de bescherming van de wolf toereikend is. Anderzijds is de respondent van de agrarische

ondernemers juist van mening dat het beleid de oorzaak is voor het tekortschieten van beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf. Het onderzoek wijst uit dat de agrarische ondernemers vinden dat de preventiemaatregelen niet toereikend zijn tegenover de lasten die aan de wolf verbonden zijn. Een gebrek aan vertrouwen van de agrarische ondernemers in de beslissingen van de natuurbescherming en – beheerorganisaties omtrent het beheer van de wolf komt hier ook bij kijken.

Uit het onderzoek is gebleken dat er gelijkgestemdheid is over de aangerichte schade van de wolf. Alle respondenten zijn van mening dat schade moet worden vergoed. Daarnaast moet de wolf leren dat schapen en andere landbouwhuisdieren geen makkelijke prooi zijn. Het schadebeleid en de subsidieregeling dat hiertoe behoort is volgens de respondenten van de natuurbescherming en – beheerorganisaties toereikend. De respondent van de agrarische ondernemers stelt echter dat het lastig is voor de eigenaren van landbouwhuisdieren om aanspraak te maken op een schadevergoeding. Opvallend genoeg kwam uit het onderzoek naar voren dat de natuurbeschermingsorganisaties van mening zijn dat eigenaren van landbouwhuisdieren alleen gebruik mogen maken van de subsidieregeling als ze preventiemaatregelen hebben genomen en leggen de verantwoordelijkheid van de bescherming van de dieren ook bij de eigenaren. Hierbij benoemde zij dat preventiemaatregelen nog verder vergoed mogen worden.

De standpunten van de organisaties zijn veelal gebaseerd op feiten en situaties in het buitenland. Deze situaties zijn volgens de respondenten echter niet geheel toepasbaar op de situatie in Nederland. Hierdoor blijkt er een kennistekort te zijn over de situatie en cijfers over de wolf in Nederland. De organisaties stellen hierdoor dat er onderzoek moet worden uitgevoerd.

Er kan worden geconcludeerd dat de standpunten van de organisaties te maken hebben met de perceptie over het beleid omtrent de bescherming van de wolf en de schade dat het dier aanricht. De percepties van de organisaties over de wolf kunne deels beredeneerd worden door de missie en daarmee ook de belangen van de verschillende organisaties. In de meeste gevallen zijn natuurbeschermers en -beheerders positief te staan tegenover de aanwezigheid van de wolf in Nederland en het huidige beleid omtrent de wolf. De jagers en agrarische ondernemers blijken hier wat neutraler of zelf negatiever in te staan. Desondanks blijken de jagers en agrarische ondernemers wel betrokken te willen worden bij de besluitvorming van het beleid van de wolf. Dit kan een punt zijn voor het verbeteren van het proces naar een goed onderbouwd beleid en beheer met betrekking tot de wolf in Nederland.

Het IFAW, de KNJV, LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer hebben de terugkeer van de wolf naar Nederland in verschillende mate geaccepteerd. Maar volgens de organisaties moeten er maatregelen komen om zowel ecologisch als maatschappelijk draagvlak te creëren en schade te beperken.

5.2 Aanbevelingen

Doordat Nederland een relatief klein en drukbevolkt land is met her en der geschikte leefgebieden voor wolven zou het beleid en beheer van wolven in Nederland kunnen worden afgestemd op specifieke gebieden. Regels en maatregelen kunnen dan per gebied en per situatie verschillen. Bijvoorbeeld het tijdelijk beschermen van voor de wolf relevante locaties als nationale parken en militaire gebieden, waar conflicten minimaal voorkomen, gedurende de tijd van het jaar waarin wolven jongen hebben. Anderzijds zou het toestaan van afschieten van wolven die onnatuurlijk gedrag vertonen als gevolg van de gewenning van wolven aan mensen een oplossing kunnen zijn in gebieden waar conflicten vaak voorkomen. Deze en dergelijke voorbeelden van beheersmaatregelen kunnen mogelijke conflicten tussen mensen en wolven kunnen verminderen, evenals conflicten tussen verschillende doelgroepen (Mech, 2017). Dit betekent dat er verschillende strategieën voor beheer moeten komen voor de verschillende gebieden.

Het verspreiden van juiste informatie over de wolf zou verder uitgewerkt kunnen worden, dit omdat beleid volgens drie partijen nog onduidelijk is (zie paragraaf 3.3). IVN Natuureducatie zou hierin een grote rol kunnen spelen doordat zij met 25.000 leden verdeeld door heel Nederland in lokale afdelingen excursies geven, projecten uitvoeren op scholen en lezingen geven. IVN Natuureducatie zou hierbij de wolf een gezicht kunnen geven. Dat mensen inzicht krijgen in wat de wolf is, wat zijn behoeften zijn en waarom hij in Nederland is. Dit kan bijdragen aan een verandering in het perspectief van mensen en organisaties over de wolf, waardoor zij beter geïnformeerd en allicht ook met een betere redenering, het gesprek kunnen aangaan. Daarnaast zou het ook kunnen helpen bepaalde feiten over wolven objectief te versterken of juist tegen te gaan.

Het meer betrekken van de belangengroepen bij de besluiten omtrent het beleid en beheer van de wolf sluit aan bij de wens van de jagers en agrarische ondernemers om meer betrokken te zijn bij het beheer over de wolf (zie paragraaf 3.3). Het zou ook kunnen bijdragen aan het verbeteren van het vertrouwen van deze sectoren in de natuurbescherming en -beheerorganisaties.

Vergoedingen voor door de wolf aangerichte schade moet blijven deel uitmaken van het beleid omtrent de wolf, omdat dit door alle respondenten werd benoemd. Subsidies voor het beschermen van landbouwhuisdieren is belangrijk voor het overhalen van eigenaren van landbouwhuisdieren om preventiemaatregelen te plaatsen. Tevens is dit belangrijk voor de wolf, omdat het dier door de preventiemaatregelen lastiger bij de landbouwhuisdieren kan komen, en eerder geneigd is zijn poging te staken en over te stappen op natuurlijk prooi.

Het laten meehelpen van vrijwilligers bij het plaatsen van preventiemaatregelen zou hierbij kunnen bijdragen aan een verhoging van de tolerantie tegenover de wolf. Dit kan in de toekomst relevant zijn, aangezien de wolvenpopulatie naar verwachting in de komende jaren zal toenemen en de wolven hun jongen dan niet leren op schapen te jagen (zie paragraaf 3.1.3). Het betrekken van belangengroepen bij het monitoren en observeren van de wolf in Nederland, en het beschermen van specifieke gebieden, zoals het nestgebied, kan hier ook aan bijdragen. Dit kan ook de maatschappelijke draagkracht vergroten en de risicoperceptie verlagen (zie paragraaf 3.1.2).

Het afschieten van wolven, wat volgens twee organisaties een oplossing kan zijn wanneer de populatie in de toekomst te groot wordt mag geen deel uitmaken van het algemene beleid over de wolf. Het doden van wolven wordt door de drie van de respondenten alleen ondersteund in gevallen waarbij een wolf een aanwijsbare dreiging vormt voor mensen. Een voorbeeld van zo'n situatie is bijvoorbeeld wanneer een wolf een mens heeft aangevallen (zie paragraaf 3.2.2).

Het creëren van veilige oversteekpunten en daardoor verbindingen tussen natuurgebieden is in land als Nederland met verspreide natuurgebieden erg belangrijk voor het vermijden van verkeersongevallen en het gezond houden van de genenpool van de wolvenpopulatie. Hiervoor zouden wolven getrackt kunnen worden met behulp van zenders en wildcamera's.

Een goed wolvenbeleid zal bestaan uit een scala aan maatregelen op basis van betrouwbare en actuele informatie over de wolf om ecologisch en maatschappelijk draagvlak te creëren en schade te beperken. Een belangrijk aspect is het vergroten van begripsvorming tussen de belangengroepen zoals genoemd in dit onderzoek (zie paragraaf 1.8) wat een bijdrage kan leveren aan het vergroten van de maatschappelijke draagkracht en het verkleinen van de risicoperceptie.

Daarnaast moet er onderzoek gedaan worden naar de invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde diersoorten. Het monitoren van de huidige wolvenpopulatie in Nederland kan hier aan bijdragen. Zodra deze cijfers bekend zijn, is het mogelijk om te bepalen hoeveel wolven in Nederland nodig zijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding, zie paragraaf 3.2.5. Ook moeten er afspraken gemaakt worden over wat Nederland bereid is aan schade te

accepteren, in welke gebieden voor de wolf geschikt zijn en hij zich mag vestigen. Vervolgens kan er een beleid opgesteld worden over het beheer van de wolf in Nederland waarmee ingegrepen kan worden als de populatie het afgesproken aantal overschrijdt of een wolf zich in een gebied vestigt waar hij niet gewenst is.

5.2.1 Vervolgonderzoek

Om een duidelijker beeld van de percepties van de belangengroepen over de wolf te verkrijgen kan er bij een vervolgonderzoek een grotere steekproef genomen worden. Hierbij wordt geadviseerd om verder door te vragen naar de wensen van de belangengroepen over het beleid omtrent de wolf. Een mogelijke benadering hiervan zou kunnen zijn om te onderzoeken wat de raakvlakken en verschillen zijn tussen organisaties in duidelijk afgebakende gebieden, omdat eerdere onderzoeken hebben aangetoond dat er verschillen zijn tussen percepties van mensen over de wolf tussen stedelingen en mensen op het platteland (Røskoft et al., 2007; Treves et al., 2013). Een andere mogelijkheid kan zijn om te kijken gebieden waar wolven in Nederland momenteel voorkomen te vergelijken met gebieden waar ze nog niet voorkomen. Om het verschil in de standpunten over de wolf te vergelijken tussen belangengroepen die zich hebben gevestigd in die gebieden en dan ook de invloeden van de wolf van dichtbij meemaken en belangengroepen die dat niet doen. Verder zou het onderzoek nog toegespitst kunnen worden door bijvoorbeeld respondenten van de lokale overheid van gebieden waar de wolf zich nu al heeft gevestigd.

Nog een mogelijkheid tot vervolgonderzoek is om onderzoek te doen naar de percepties van belangengroepen over de wolf gedurende een langere tijdsperiode. Hiermee kunnen de ontwikkelingen van de standpunten omtrent de wolf en het beleid te verkrijgen. Uit andere onderzoeken is namelijk gebleken dat tijd invloed heeft op de perceptie ten aanzien van de wolf, dat deze neutraler wordt naarmate de wolf langer in een gebied aanwezig is (Behr, Ozgul, & Cozzi, 2017).

4. Literatuurlijst

- Animal Rights. (z.d.). *Vossen in Nederland*. Geraadpleegd op 10 februari 2022, van: <https://www.animalrights.nl/vossen-nederland>
- Animals Today (2017, 27 februari). *Europese beren vermijden menselijk contact*. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.animalstoday.nl/europese-beren-vermijden-menselijk-contact/#:%7E:text=De%20nieuwe%20studie%20bevestigt%20dat,te%20lopen%2C%20van%20mensen%20althans.>
- ANWB Hoofdkantoor. (2016, 15 december). Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://www.anwb.nl/over-anwb#:%7E:text=De%20Koninklijke%20Nederlandse%20Toeristenbond%20ANWB,mobiliteit%2C%20vakantie%20en%20vrije%20tijd.>
- ARK Natuurontwikkeling. (2022, 3 februari). *Wilde Kat*. Geraadpleegd op 4 februari 2022, van <https://www.ark.eu/natuurontwikkeling/natuurlijke-processen/predatie/wilde-kat>
- Behr, D. M., Ozgul, A., & Cozzi, G. (2017a). Combining human acceptance and habitat suitability in a unified socio-ecological suitability model: a case study of the wolf in Switzerland. *Journal of Applied Ecology*, 54(6), 1919–1929. <https://doi.org/10.1111/1365-2664.12880>
- Bhandari, P. (2022, 17 oktober). *Een introductie tot kwalitatief onderzoek*. Scribbr. <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/kwalitatief-onderzoek/>
- BIJ12. (2021, 23 juli). *Goudjakhals*. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/diersoorten/goudjakhals/>
- BIJ12. (2022b, juni 2). *Alles over de wolf in Nederland*. Geraadpleegd op 4 juni 2022, van: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/diersoorten/wolf/>
- BIJ12. (2022, mei). *Cijfers faunaschade 2021 [Presentatieslides]*. BIJ12. https://www.bij12.nl/wp-content/uploads/2022/05/bij12_faunaschade2021_alles.pdf
- BIJ12. (2022, 13 januari). *Schade door vossen en marters voorkomen of beperken - Faunaschade PreventieKit*. Geraadpleegd op 13 januari 2022, van: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/schade-voorkomen/module-vossen-en-marterachtigen/#2.3>
- BIJ12. (2022, 28 januari). *Veelgestelde vragen over de wolf in Nederland*. Geraadpleegd op 28 januari 2022, van: <https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/diersoorten/wolf/veelgestelde-vragen/>
- Boeije, H. (2010). *Analysis in qualitative research*. Londen: Sage.
- Boitani, L., & Powell, R. A. (2012). *Carnivore Ecology and Conservation: A Handbook of Techniques (Techniques in Ecology & Conservation)* (Illustrated ed.). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199558520.001.0001>
- Brand, A. (2021). *De verborgen wereld van de vos* (1ste editie). HarperCollins.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), pp. 77-101. DOI: 10.1191/1478088706qp063oa
- Broekhuizen, S., Hoekstra, B., Laar, V. V., Smeenk, C. & Thissen, J. (1992). *Atlas van de Nederlandse zoogdieren*. Stichting Uitgeverij Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging.
- CBS. (2021, 1 december). *Hoeveel landbouwdieren telt ons land? - Nederland in cijfers 2021*. Geraadpleegd op 3 mei 2022, van <https://longreads.cbs.nl/nederland-in-cijfers-2021/hoeveel-landbouwdieren-telt-ons-land/#:%7E:text=In%202021%20telde%20Nederland%2017,naar%20ruim%201%20miljoen%20dieren.>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2022, 21 januari). *Bevolkingsteller*. Geraadpleegd op 2 februari 2022, van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-bevolking/bevolkingsteller>
- Contact met de ANWB Bondsraad. (2022, 14 september). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.anwb.nl/over-anwb/bondsraad#:%7E:text=De%20ANWB%20is%20een%20vereniging,afdelingen%20waaruit%20de%20vereniging%20bestaat+>

- Caulfield, J. (2022, 28 oktober). Een introductie tot thematische analyses | Met voorbeelden. Scribbr. Geraadpleegd op 16 november 2022, van <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/thematische-analyse/>
- Creswell, J. W. (2014). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ed.). Boston, MA: Pearson Education.
- Davids, K. (2001). Dierenbescherming in Nederland vanaf 1864. *Dier en recht*, 27(9), 10–23. https://repository.wodc.nl/bitstream/handle/20.500.12832/676/jv0109-volledige-tekst_tcm28-76675.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- De Faunabescherming. (z.d.). *Uitgangspunten*. De Faunabescherming Van Vogelvrij naar Kogelvrij. Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://www.faunabescherming.nl/uitgangspunten/>
- De Groene academie. (z.d.). IVN. Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://www.ivn.nl/provincie/noord-holland/de-groene-academie#:~:text=De%20Groene%20academie%20is%20het,inspirerende%20natuurscursussen%20in%20Noord%20Holland.>
- De Jagersvereniging. (2021, 23 juli). *Reeën*. Geraadpleegd op 5 januari 2022, van: [https://www.jagersvereniging.nl/jagen/standpunten/reeen/#:~:text=Het%20ree%20\(Capreolus%20capreolus\)%20is,open%20grasland%20%20akkers%20en%20houtwallen.](https://www.jagersvereniging.nl/jagen/standpunten/reeen/#:~:text=Het%20ree%20(Capreolus%20capreolus)%20is,open%20grasland%20%20akkers%20en%20houtwallen.)
- De Leukste Sprookjes. (2015, 20 augustus). *Roodkapje*. Geraadpleegd op 28 december 2021, van: <https://www.deleukstesprookjes.nl/roodkapje/>
- De Nederlandse Jagersvereniging. (2021, 6 december). *Vos*. De Jagersvereniging. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.jagersvereniging.nl/jagen/diersoorten/vos/>
- De Schepper, K. (2010). *De Geschiedenis van de wolvenjacht in de Zuidelijke Nederlanden* (16e -18e eeuw). Universiteit Gent. https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/457/719/RUG01-001457719_2011_0001_AC.pdf
- Dekker, J. J. A., & Vreugdenhil, S. (2012). *Bever*. Zoogdierverseniging & KNNV Uitgeverij.
- Denzin, N. K. (1970). *The Research Act in Sociology*. Chicago: Aldine.
- Dierenbescherming | Kom in actie tegen dierenleed - Dierenbescherming.nl*. (z.d.).
- Dierenbescherming*. (z.d.). Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://www.dierenbescherming.nl/werkzaamheden.>
- Dierencoalitie | De Faunabescherming*. (z.d.). Geraadpleegd op 14 augustus 2022, van <https://www.dierencoalitie.nl/organisaties/de-faunabescherming/#:~:text=Sinds%201976%20behaart%20de%20Faunabescherming,beginsel%20volledig%20moeten%20worden%20beschermd.>
- Drenthen, M., & Linnartz, L. (2015). *De wolf terug* (1ste editie). Kosmos.
- Dresen-Coenders, H. M. (1983). *Verbond van heks en duivel* (1ste editie). Ambo/Anthos B.V.
- Enserink, M., & Vogel, G. (2006). The Carnivore Comeback. *Science*, 314(5800), 746–749. <https://doi.org/10.1126/science.314.5800.746>
- European Commission. (z.d.). *F.A.Q. - Environment - European Commission*. Geraadpleegd op 1 april 2022, van: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/faq_nl.htm#:~:text=In%20totaal%20zijn%20er%20ongeveer,aangewezen%20als%20Natura%202000%20gebieden
- Faunapark Flakkee. (2019). *Felis silvestris – Faunapark Flakkee*. Geraadpleegd op 2 januari 2022, van: <https://www.faunaparkflakkee.nl/felis-silvestris/>
- FREE Nature | Foundation for Restoring European Ecosystems*. (z.d.). Geraadpleegd op 1 september 2022, van <https://www.freenature.nl/#:~:text=FREE%20Nature%20is%20de%20grootste,paard%20krijgen%20volop%20de%20ruimte.>
- Geologie van Nederland. (z.d.). *Bruine beer - Geologie van Nederland*. Geraadpleegd op 4 februari 2022, van: [https://www.geologievannederland.nl/fossielen/zoogdier-beschrijvingen/bruine-beer#:~:text=De%20bruine%20beer%20komt%20tegenwoordig,%20de%20grizzlybeer%20\(U.&text=Al%20deze%20ondersoorten%20vari%C3%ABren%20enorm%20in%20grootte%20en%20gewicht.](https://www.geologievannederland.nl/fossielen/zoogdier-beschrijvingen/bruine-beer#:~:text=De%20bruine%20beer%20komt%20tegenwoordig,%20de%20grizzlybeer%20(U.&text=Al%20deze%20ondersoorten%20vari%C3%ABren%20enorm%20in%20grootte%20en%20gewicht.)
- Geschiedenis*. (z.d.). Dutch Wildlife Health Centre (DWHC). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://dwhc.nl/over-ons/achtergrond/>

- Gezondheidsdienst Dieren. (z.d.). *Miltvuur*. Geraadpleegd op 1 mei 2022, van: [https://www.gddiergezondheid.nl/nl/dapcontact/Dierziektes/Miltvuur#:~:text=Prevalentie%20van%20Miltvuur&text=In%20totaal%20werden%20sinds%201976%20\(toen%20de%20ziekte%20aangifteplichtig%20werd,miltvuur%20bij%20mensen%20uiterst%20zeldzaam.](https://www.gddiergezondheid.nl/nl/dapcontact/Dierziektes/Miltvuur#:~:text=Prevalentie%20van%20Miltvuur&text=In%20totaal%20werden%20sinds%201976%20(toen%20de%20ziekte%20aangifteplichtig%20werd,miltvuur%20bij%20mensen%20uiterst%20zeldzaam.)
- Golafshani, N. (2003). Understanding reliability and validity in qualitative research. *The Qualitative Report*, 8(4), pp. 597-607.
- Greenpeace Nederland. (2021, 27 mei). *Natuur*. Geraadpleegd op 8 augustus 2022, van <https://www.greenpeace.org/nl/oplossingen/natuur/>
- Gross, E. M., Jayasinghe, N., Brooks, A., Polet, G., Wadhwa, R., & Hilderink-Koopmans, F. (2021). *A Future for All: The need for human-wildlife coexistence*. WWF Gland, Switzerland. <https://www.wwf.nl/globalassets/pdf/nieuws/a-future-for-all-the-need-for-human-wildlife-coexistence.pdf>
- Helpt Gelderlanders is positief over terugkeer wolf*. (2022, 12 april). Omroep Gelderland. Geraadpleegd op 6 september 2022, van <https://www.gld.nl/nieuws/7525974/helpt-gelderlanders-is-positief-over-terugkeer-wolf>
- Hoge Veluwe over wolvenwelpen: probleem alleen maar groter*. (2022, 8 augustus). Nieuwe Oogst. Geraadpleegd op 6 september 2022, van <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2022/08/08/hoge-veluwe-over-wolvenwelpen-probleem-alleen-maar-groter>
- Kleiven, J., Bjerke, T., & Kaltenborn, B. P. (2004). Factors influencing the social acceptability of large carnivore behaviours. *Biodiversity & Conservation*, 13(9), 1647-1658
- Home*. (z.d.). ARK Natuurontwikkeling. Geraadpleegd op 24 juni 2022, van [https://www.ark.eu/#:~:text=ARK%20ziet%20natuurontwikkeling%20in%20de,online%20web\(geef\)winkel.](https://www.ark.eu/#:~:text=ARK%20ziet%20natuurontwikkeling%20in%20de,online%20web(geef)winkel.)
- Home*. (z.d.). Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://lwps.info/>
- Home*. (z.d.). Geraadpleegd op 20 juli 2022, van <https://www.natuurplaza.org/#:~:text=Natuurplaza%20houdt%20zich%20onder%20andere,Advisering%20aan%20natuurbeheer%20en%20%2Dbeleid>
- HOME*. (z.d.). Geraadpleegd op 23 augustus 2022, van <https://www.verenigingwildbeheerveluwe.nl>
- International Fund for Animal Welfare. (z.d.). *Stichting ifaw*. IFAW. Geraadpleegd op 8 augustus 2022, van https://www.ifaw.org/nl?ms=NONDC220001103&cid=7013k000001C3LT&gclid=EAlalQobChMlpZj_mfaA-glVH49oCR3DMQ94EAAYASAAEgIMmPD_BwE
- Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging*. (2020, 30 november). De Jagersvereniging. Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://www.jagersvereniging.nl/>
- Kwart Nederlanders vindt dat wolf hier niet thuishoort*. (2022, 14 januari). Telegraaf. Geraadpleegd op 14 januari 2022, van: <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1239553512/kwart-nederlanders-vindt-dat-wolf-hier-niet-thuishoort>
- Lindhout, S. (2021, 1 juni). In Duitsland is de aloude strijd tussen mens en wolf terug: 'Ze hebben geleerd op klaarlichte dag aan te vallen'. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/in-duitsland-is-de-aloude-strijd-tussen-mens-en-wolf-terug-ze-hebben-geleerd-op-klaarlichte-dag-aan-te-allen~b035bed7e/>
- Linnell, J. D. C., Odden, J., & Mertens, A. (2012, januari). *Mitigation methods for conflicts associated with carnivore depredation on livestock*. Research Gate. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199558520.003.0014>
- Löe, J., & Röskopf, E. (2004). Large carnivores and human safety: a review. *AMBIO: a journal of the human environment*, 33(6), 283-288.
- LTO. (2022, 27 juni). *Nederland*. Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://www.lto.nl/over-lto/lto-nederland/#:~:text=LTO%20Nederland%20is%20d%C3%A9%20ondernemersorganisatie,in%20de%20land%2D%20en%20tuinbouwsector.>
- Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: Praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

Mech, L. D. (2017). Where can wolves live and how can we live with them? *Biological Conservation*, 210, 310-317

Ministerie van Algemene Zaken. (2022a, juli 12). *Ministerie van Algemene Zaken*. Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-algemene-zaken#:~:text=Algemene%20Zaken%20is%20het%20ministerie,voorlichting%20over%20het%20Koninklijk%20Huis>.

Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. (2021, 17 november). *Dierenwelzijn wilde dieren*. Dierenwelzijn | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 10 januari 2022, van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/dierenwelzijn/dierenwelzijn-wilde-dieren>

Ministerie van Landbouw, natuur en voedsel. (1998, 25 mei). *Natuurbeschermingswet 1998*. Overheid. Geraadpleegd op 24 april 2022, van: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0009641/2016-04-14>

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (z.d.). *Habitatrichtlijn | Beschermde natuur in Nederland*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (MINLNV). Geraadpleegd op 25 maart 2022, van: <https://minlnv.nederlandsesoorten.nl/content/habitatrichtlijn>

Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. (z.d.). *Natura 2000 gebieden | natura 2000*. Natura 2000. Geraadpleegd op 5 maart 2022, van: <https://www.natura2000.nl/gebieden>

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, 14 juli). *Organisatie ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 12 augustus 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-volksgezondheid-welzijn-en-sport/organisatie#:~:text=VWS%20stimuleert%20mensen%20tot%20gezond,of%20andere%20vormen%20van%20gezondheidszorg>.

Mulder, J. (1992). *De lynx nog niet los*. Natuurmonumenten.

Mulder, J. (2021, 15 december). *Roofdiergids*. ARK Natuurontwikkeling. Geraadpleegd op 16 maart 2022, van: <https://www.ark.eu/roofdiergids>

Natuur en Milieufederatie Nederland. (2022, 5 september). Natuur en Milieufederaties. Geraadpleegd op 5 september 2022, van https://www.natuurenmilieufederaties.nl/?gclid=EAlaIqobChMlprKys_qA-gIVH5BoCR3uzQ9vEAAAYASAAEgJFgvD_BwE

Natuur Wing | Partner in ruimte en ontwikkeling. (z.d.). Wing. Geraadpleegd op 14 juli 2022, van <https://www.wing.nl/werkvelden/natuur/>

Natuurmonumenten. (z.d.). *Ochtend natuur*. Geraadpleegd op 20 juli 2022, van <https://www.natuurmonumenten.nl/over-natuurmonumenten#:~:text=Natuurmonumenten%20is%20de%20vereniging%20voor,nog%20eeuwenlang%20van%20blijven%20genieten>.

Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer. (2021, 20 augustus). *Meer edelherten en wilde zwijnen afgeschoten op de Veluwe in 2020–2021*. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.nojg.nl/meer-edelherten-en-wilde-zwijnen-afgeschoten-op-de-veluwe-in-2020-2021#:~:text=In%20het%20afgelopen%20jaar%20zijn,dan%20in%20het%20voorgaande%20jachtseizoen>.

Organisatie â€œ Park Hoge Veluwe. (z.d.). Geraadpleegd op 30 juli 2022, van <https://www.hogeveluwe.nl/nl/over-het-park/organisatie>

Ongerepte Natuur. (z.d.). *Hoeveel beschermde natuur heeft Nederland?* Geraadpleegd op 25 maart 2022, van: <https://www.ongerepte-natuur.nl/beschermde-natuur/>

Our story. (z.d.). Rewilding Europe. Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://rewildingeuropa.com/our-story/>

Over het. (z.d.). RIVM. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.rivm.nl/rivm/kennis-en-kunde/rivm-in-klas/spreekbeurt/trala>

Over het IPO. (z.d.). Geraadpleegd op 22 augustus 2022, van <https://www.ipo.nl/over-het-ipo/>

Over IVN Natuureducatie. (z.d.). IVN. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.ivn.nl/over-ivn>

Over het. (z.d.). RIVM. Geraadpleegd op 15 augustus 2022, van <https://www.rivm.nl/rivm>

- /kennis-en-kunde/rivm-in-klas/spreekbeurt/trala
- Paulides, J. (2004, 19 augustus). *doelstelling*. Geraadpleegd op 20 juli 2022, van <https://www.hetedelhert.nl/vereniging>
- Pauwels, P. (2022, 27 februari). *Toch niet in een lab? Onderzoekers zijn zeker over oorsprong coronavirus*. Metronieuws.nl. Geraadpleegd op 26 april 2022, van: <https://www.metro-nieuws.nl/in-het-nieuws/buitenland/2022/02/toch-niet-in-een-lab-onderzoekers-zijn-zeker-over-oorsprong-coronavirus/>
- Pérez, E., & Pacheco, L. F. (2006). Damage by large mammals to subsistence crops within a protected area in a montane forest of Bolivia. *Crop protection*, 25(9), 933-939.
- Philipsen, H. & Vernooy-Dassen, M. (2004). Kwalitatief onderzoek: Nuttig, onmisbaar en uitdagend. *Huisarts & Wetenschap*, 47(10), pp. 288-292.
- Pimentel, D., Zuniga, R., & Morrison, D. (2005). Update on the environmental and economic costs associated with alien-invasive species in the United States. *Ecological economics*, 52(3), 273- 288.
- Personen. (z.d.). Wing. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.wing.nl/mensen/>
- Posthumus, R. (2019). *Wolf* (1ste editie). Uitgeverij Noordboek.
- Personen. (z.d.). Wing. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.wing.nl/mensen/>
- Prioriteiten en doelen. (z.d.). Staatsbosbeheer. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/organisatie/prioriteiten-en-doelen>
- Provincie Utrecht. (z.d.). *Natuurnetwerk Nederland (NNN)*. Geraadpleegd op 28 maart 2022, van: <https://www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/natuur/natuurnetwerk-nederland-nnn#nnn>
- PWN. (z.d.). *In Nederland | Wisentproject Kraansvlak*. Puur Water Natuur. Geraadpleegd op 10 februari 2022, van: <https://www.wisenten.nl/nl/nederland>
- Rewilding Europe. (z.d.). *Rewilding Europe | Making Europe a Wilder Place*. Geraadpleegd op 6 juli 2022, van <https://rewildingeurope.com/>
- Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (z.d.). *Wet natuurbescherming | RVO.nl | Rijksdienst*. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.rvo.nl/onderwerpen/agrarisch-ondernemen/beschermde-planten-dieren-en-natuur/wet-natuurbescherming>
- Rijksoverheid. (2022, 13 juni). *Sterfte | Coronadashboard | Rijksoverheid.nl*. Coronadashboard. Geraadpleegd op 13 juni 2022, van: <https://coronadashboard.rijksoverheid.nl/landelijk/sterfte>
- Romeinse Limes Nederland. (z.d.). *Verhaal van het Romeinse Rijk*. Romeinse limes Nederland en RomeinenNU. Geraadpleegd op 15 juli 2022, van <https://www.romeinen.nl/weten/themadossiers/het-romeinse-rijk/verhaal-van-het-romeinse-rijk>
- Røskaft, E., Händel, B., Bjerke, T., & Kaltenborn, B. P. (2007). Human attitudes towards large carnivores in Norway. *Wildlife Biology*, 13(2), 172-185.
- Staatsbosbeheer. (2022, 7 januari). *Oostvaardersplassen*. Geraadpleegd op 7 januari 2022, van: <https://www.staatsbosbeheer.nl/uit-in-de-natuur/locaties/oostvaardersplassen>
- Stichting Het Nationale Park De Hoge Veluwe. (z.d.). *Wild zwijn â Park Hoge Veluwe*. Het Nationale Park De Hoge Veluwe. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.hogeveluwe.nl/nl/ontdek-het-park/natuur-en-landschap/wild-zwijn>
- Thon, J. I. (2021, 22 november). *Hysterische Europeanen joegen op demonische weerwolf*. Historianet.nl. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://historianet.nl/maatschappij/dagelijks-leven/hysterische-europeanen-joegen-op-demonische-weerwolf>
- Treves, A., Naughton-Treves, L., & Shelley, V. (2013). Longitudinal analysis of attitudes toward wolves. *Conservation Biology*, 27(2), 315-323.
- Trouwborst, A., & Bastmeijer, C. J. (2010). Lynxen en Wolven Het Natuurbeschermingsrecht en de Terugkeer van Grote Roofdieren naar Nederland. *Milieu & Recht*, 37(5), 272-283.
- Van Heel, B., Boerboom, A., Fliervoet, J., Lenders, H., & Van den Born, R. (2017). Analysing stakeholders' perceptions of wolf, lynx and fox in a Dutch riverine area. *Biodiversity and Conservation*, 26(7), 1723-1743.

- Verstegen, W. (1995, 9 december). *EN EEUWIG ZINGEN DE BOSSEN*. Trouw. Geraadpleegd op 18 maart 2022, van: <https://www.trouw.nl/nieuws/en-eeuwig-zingen-de-bossen~b55888dd/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Verspreiding wolf in Nederland*. (2023b, May 5). *BIJ12*.
<https://www.bij12.nl/onderwerpen/faunazaken/diersoorten/wolf/verspreiding-wolf-in-nederland/>
- Visie en activiteiten Zoogdiervereniging*. (z.d.). De Zoogdiervereniging. Geraadpleegd op 20 augustus september 2022, van <https://www.zoogdiervereniging.nl/over-ons/vereniging/visie-en-activiteiten-zoogdiervereniging#:~:text=De%20Zoogdiervereniging%20verzorgt%20lezingen%20en,gaten%20voor%20cursussen%20en%20lezingen>.
- Visser, L. (2021, 8 augustus). *De demonische kat*. Historiek. Geraadpleegd op 13 maart 2022, van: <https://historiek.net/demonische-katten/136364/>
- Visser, L. (2022, 25 april). *Romulus en Remus en de stichting van Rome (ca. 753 v.Chr.)*. Historiek. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://historiek.net/romulus-en-remus-stichting-rome/108009/>
- Vogelbescherming Nederland. (z.d.). *Kraanvogel*. Vogelbescherming. Geraadpleegd op 10 april 2022, van: <https://www.vogelbescherming.nl/ontdek-vogels/kennis-over-vogels/vogelgids/vogel/kraanvogel>
- Waar komen wolven voor*. (2022, 22 april). Wolven in Nederland. Geraadpleegd op 22 augustus 2022, van <https://www.wolveninnederland.nl/waar-komen-wolven-voor#anchor-map>
- Wageningen University & Research. (2019, 19 februari). *Wolf officieel gevestigd in Nederland: hoe weten we dat?* Geraadpleegd op 8 juli 2022, van <https://www.wur.nl/nl/nieuws/Wolf-officieel-gevestigd-in-Nederland-hoe-weten-we-dat.htm>
- Wat doet*. (z.d.). IVN. Geraadpleegd op 8 augustus 2022, van <https://www.ivn.nl/kinderopvang/wat-doet-ivn#:~:text=IVN%20is%20gespecialiseerd%20in%20de,tussen%20onderwijs%2C%20opvang%20en%20opvoeding>.
- Wat we doen | WWF | Help jij ook mee?* (z.d.). WWF.nl. Geraadpleegd op 14 juli 2022, van <https://www.wwf.nl/wat-we-doen>
- Web, K. (2021, 8 januari). *Over de*. NVWA. Geraadpleegd op 20 augustus 2022, van <https://www.nvwa.nl/over-de-nvwa>
- Wie zijn wij?* (2021, 3 februari). De Jagersvereniging. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.jagersvereniging.nl/vereniging/wie-zijn-wij/>
- Wolven in Nederland. (2020, 13 november). *Goudjakhals*. Geraadpleegd op 20 februari 2022, van: <https://www.wolveninnederland.nl/goudjakhals>
- Woodroffe, R., Thirgood, S., & Rabinowitz, A. (2005). *People and wildlife: conflict or coexistence?* Cambridge: Cambridge University Press.
- WWF België. (z.d.). *De lynx | WWF België*. WWF-België. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://wwf.be/nl/bedreigde-dieren/bescherm-de-lynx>

Bijlage 1 – Een beknopte geschiedenis van de wilde dieren in Nederland

1. Inleiding

Al vanaf de oertijd kwamen vele verschillende diersoorten in Nederland voor. Neem bijvoorbeeld het reuzenhert, de wolharige neushoorn (afbeelding 1), hollenbeer, wilde paarden, oeros, grottenleeuw en de wolharige mammoet (afbeelding 2). In die tijd was de mens ook al in Nederland te vinden (Rijksmuseum van Oudheden, z.d.). En toen al had de mens verschillende relaties met de diersoorten. Deze mens-dier relaties door de eeuwen heen staan beschreven in hoofdstuk 2, 3, 4, 5 en 6. De bronnen zijn te vinden in hoofdstuk 7.

Afbeelding 1: Wolharige neushoorn

Afbeelding 2: wolharige mammoet

2. De laatste ijstijd

Tijdens de laatste ijstijd, zo'n 110.000 geleden, waren er geen grote ijsvlakten of gletsjers in Nederland. Koud was het wel, maar er was te weinig sneeuwval om het land te kunnen bedekken in een laag ijs. Het land was in die tijd een steppetoendra; een open landschap met grassen, kruiden en struiken. 14.000 jaar geleden betekende een warmer klimaat het einde van de ijstijd. In ongeveer 50 jaar was er een stijging van zeven graden van de gemiddelde temperatuur. Ook de zeewaterspiegel steeg. In de eeuwen daarna ontstonden er moerassen en hoogveengebieden. Door de komst van planten die in dit nieuwe klimaat goed konden overleven, zoals lisdodde en brandnetel. Daarnaast ontstonden ook oerbossen, met eiken-, essen-, iepen- en lindenbomen (Canon van Nederland, z.d.).

De diersoorten moesten zich aanpassen aan dit nieuwe, warmere klimaat. Sommige trokken weg naar de overgebleven toendra elders, zoals de rendieren en muskusossen, of naar de oostelijke steppen, zoals de sommige soorten wilde paarden. Een aantal van deze diersoorten, die niet konden leven in het warmere Nederland of niet konden wegtrekken, vonden geen alternatief en stierven uit. De mammoet en de wolharige neushoorn zijn hier voorbeelden van.

De vrijgekomen leefgebieden zijn toen ingenomen door grote hoefdieren: herten, wilde paarden en oerrunderen. Deze dieren trokken naar Nederland, omdat het land voor die soorten nu juist geschikt was geworden. Zij brachten, tussen hun vacht en in hun uitwerpselen, zaden mee van allerlei soorten planten en kruiden, hierbij geholpen door een aantal vogelsoorten. Een voorbeeld van zo'n overgebrachte plant is de jeneverbes, die zich al snel na de ijstijd door de merel vestigde in Nederland. Op die manier zorgde de planteneters zelf voor de opkomst van de plantensoorten die zij konden nuttigen (Vera & Buissink, 2005, pp. 22-24).

2.1. Van jager en verzamelaar tot boer

Het warmere klimaat en de komst van de grote hoefdieren hadden ook gevolgen voor de mens. Zij konden op de warmere grond namelijk gewassen verbouwen. Deze tijd was het moment dat de mens van jager en verzamelaar veranderde in boer. Ze waren niet langer nomaden, maar leefden op vaste plaatsen waar ze huizen bouwden en akkers hadden. Tevens was dit het moment waarop de mens begon met het houden van vee, die voor het vlees, de melk en huid werden gehouden. Daarnaast zijn ze later ook ingezet op de akkers. Dit trok roofdieren voor het eerst naar nederzettingen toe.

De eerste van deze boeren vestigden zich in Nederland rond 5300 v.Chr. Ze begonnen aan het kappen van de aanwezige bossen om er akkers aan te kunnen leggen. De eerste dorpen ontstonden, die de jaren daarna alleen maar verder groeiden. Deze mensen verlieten het land echter rond 4900 v.Chr. De reden hiervoor is onbekend. Veertien eeuwen later waren er weer boeren in Nederland. Zij hadden zich echter veel noordelijker gevestigd, waaronder in het tegenwoordige Drenthe. Zij staan vooral bekend om hun karakteristieke grafmonumenten, de zogenaamde hunebedden (Geschiedenis Vandaag, 2021).

3. De klassieke oudheid

Pas in de zogenaamde klassieke oudheid van 750 v. Chr. – 500 v. Chr. ontstonden de eerste steden. Dit kwam door de toename van de bevolking door een toename in de productie van voornamelijk voedsel. Ook kolonisatie vond in die tijd plaats. In die eeuwen ontstonden drie wijdverspreide culturen, die van de Romeinen, Grieken en Germanen. In deze culturen stond geloof centraal. De volkeren aanbeden bepaalde goden en leefden volgens diens regels. Dieren speelden hierin een grote rol. Zo werd elke god of godin met een dier geassocieerd. Volksverhalen en mythen met dieren in de hoofdrol kwamen in die tijd ook al voor. Zo is er het Romeinse verhaal van de wolvin Lupa, die de tweelingbroers Romulus en Remus verzorgde. Romulus was, volgens het verhaal, de stichter en heerser van Rome (Visser, 2021).

Ook in het dagelijkse leven zijn dieren in die tijd gebruikt. Veelal in de vorm van vermaak voor de mens. Paarden zijn, naast de akkerbouw, ingezet tijdens de sport van het wagenrennen. Olifanten trokken tijdens optochten versierde wagens en verschillende diersoorten moesten elkaar of mensen bevechten in de arena. Daarnaast waren dieren ook ingezet als beul. Executies waarbij mensen die, al dan niet terecht, ter dood veroordeeld waren, zijn in die tijd vaak letterlijk ‘voor de leeuwen’ gegoooid. Ook gebruikten men de dieren om verhalen te vertellen van de vele oorlogen die de mensen voerden om andere landen te veroveren.

Deze leeuwen kwamen uit delen van Afrika en Azië, dat door de Romeinen is veroverd. Men haalde daar exotische dieren als de leeuw, maar ook bavianen, chimpansees, giraffen, nijlpaarden en tijgers vandaan. Dit omdat het bezitten van deze dieren een teken van rijkdom was. De Romeinen waren bereid veel te betalen om deze dieren te bezitten of te bezichtigen in de arena (IsGeschiedenis, 2020).

Na vele veroveringen door de Romeinen, behoorde het gehele middellandse zeegebied tot het rijk. Handel tussen de verschillende gebieden en een toename in landbouw was er een grote economische voorspoed. Dit leidde tot een toename in het aantal inwoners van de steden. Daar waren restaurants, winkels en publieke badhuizen gebouwd. Samen met het vermaak in de vorm van gladiatorengevechten en wagenrennen met de wilde dieren, ontwikkelde de steden zich tot echte trekpleisters. Zo kwam de stedelijke cultuur op gang, ook in Nederland.

Na een tijd van vrede, trok in de 3de eeuw n.Chr. een volk uit Azië genaamd de Hunnen, plunderend door Europa. Het Romeinse leger was niet tegen die volk opgewassen. Bang voor vervolging, trokken hele populaties weg. Als gevolg van deze volksverhuizingen namen de Hunnen gebieden van de Romeinen in. Buurvolken, die hoorden van de nederlaag van de Romeinen op de Hunnen, grepen hun kans om gebieden van de Romeinen te veroveren. De val van het Romeinse Rijk was begonnen.

Het gevolg hiervan was dat Nederland niet langer door het Rijk werd bestuurd of beschermd. De nationale handel en nijverheid nam af, en de internationale handel verdween bijna geheel. Ook braken vele oorlogen uit, zij het op een kleinere schaal. De middeleeuwen waren aangebroken (Geschiedenis Vandaag, 2022).

4. De middeleeuwen

De middeleeuwen was een tijdperk dat duizend jaar heeft geduurd, van 500 tot 1500 na Christus (Y. Visser, 2019). De kenmerken hiervan waren de val van Rome en de opkomst van het Christendom. Dit geloof was al enkele decennia aanwezig, maar begon zich in die tijd veel verder te verspreiden. Gelijktijdig verdween het oude geloof van de Romeinen, evenals hun cultuur en gebruiken. Maar ook in dit nieuwe geloof kregen dieren een plaats toegewezen. Dit keer waren vele soorten bestempeld als tekenen van ongeluk, of aanhangers van de duivel. Zo waren zwarte katten verboden als huisdier, want ze werden in verband gebracht met hekserij doordat de kat in het donker kon zien en jagen. Dat waren eigenschappen die de dieren alleen van de duivel kon hebben gekregen. Verbranding, verhangen en verdrinking van de kat kwam dan ook veelal voor (L. Visser, 2021).

Daarnaast nam in de middeleeuwen de kap van bosgebieden voor de bouw van dorpen, akkers of het gebruik van brandhout steeds verder toe. De dieren, die in eerste instantie in die bossen leefden, kwamen daardoor steeds vaker in aanraking met de mens. Tevens verkleinde de prooi stapel zich door de (plezier)jachten van de mens. De mensen begonnen de dieren als boosdoener te zien en vervolgde ze dan ook. Hierbij is geen geval bekender in Nederland dan dat van de wolf (Verstegen, 1995).

4.1 De grote boze wolf

De opkomst van de boerencultuur en gehouden vee leidde tot conflicten tussen mens en wolf. Dit zorgde ervoor dat mensen het dier slechte eigenschappen ging toekennen. De komst van het Christendom maakte dat beeld compleet. Het geloof markeerde de wolf als een dienaar van de duivel. De wolf werd dan ook, net als andere wilde dieren, beschouwd als een bandiet van het duistere woud, een obstakel die uit de weg geruimd moest worden opdat geestelijke morele ontwikkeling plaats kon vinden. Deze strijd tegen het destijds aanwezige volksgeloof, dat verschilde van het Christendom, leidde tot genadeloze heksenjachten (Klees et al., 2015, p. 17).

Daarnaast stierven er in de middeleeuwen en later door epidemieën, hongersnoden en oorlogen grote aantallen mensen in een keer. De wolf, een opportunist, profiteerde hiervan, waardoor de mens het dier als een wezen zag dat vooral actief was in de avond- en ochtendschemer, wat voor gelovigen bijdroeg aan het beeld als boodschapper van rampspoed. Ook zorgde dit ervoor dat men geloofde dat de wolf een bovennatuurlijke status had: het bestaan van weerwolven werd een feit (Klees et al., 2015, pp. 18-20).

In de middeleeuwen is dit dier beschreven als een mens die verandert in een wolf met enorme kracht, bloeddorst en intelligentie. Het beest zou een pact hebben gesloten met de duivel en zich voornamelijk richten op kinderen en jonge vrouwen. “De weerwolf is een afschuwelijk gedrocht: een wolf, bezeten door de Hel en bestierd door de Boze zelve!” aldus de *Flagellum Maleficorum*, 1490. De angst ging zelfs zo ver, dat de bevolking s’ nachts hun huizen barricadeerde en niet naar buiten ging. Dit leidde ertoe dat de wolf tussen 1300 en 1800 zonder genade is opgejaagd en berecht voor misdaden tegen de mens, zie afbeelding 3. Zo zijn er gevallen bekend waar de wolven na een jachtpartij zijn geëxecuteerd en opgehangen. Hiervoor zijn ze soms verkleed als mens. Dit diende als afschrikking van criminelen of om afvalligen in het gareel te houden (Posthumus, 2019, pp. 27-28).

Afbeelding 3: drijfjacht wolven

Door heel Europa gingen verhalen over weerwolven rond. Duizenden mensen zijn er in die tijd van beschuldigd een weerwolf te zijn en tot de brandstapel veroordeeld. Nederland kent dit soort verhalen ook. Tussen 1591 en 1595 zijn enkele 'weerwolven' terecht gesteld tijdens de heksenprocessen van Amersfoort en Utrecht (Dresen-Coenders, 1983). Veel mensen zijn onterecht als weerwolf bestempeld en gedood. Vaak waren dit geestzieken of zonderlingen. Maar bij deze groep berechten zaten ook misdadigers die, op de grond van hun bloeddorstige misdaden wel een weerwolf moesten zijn en ook deze manier aan hun einde kwamen. De beschuldigten waren in die gevallen vaak 'doodnormale' moordenaars met vele slachtoffers. Voor de rechter konden ze die lust alleen verklaren met het geloof, ze móesten wel door de duivel bezeten zijn (Thon, 2021).

Naast geloof en concurrentie, was de opkomst van sprookjes en volksverhalen ook een veroorzaker van een negatief beeld van de wolf bij de mens. Volksverhalen als roodkapje en de wolf en de zeven geitjes, maken de wolf een roofdier om bang voor te moeten zijn. Wanneer er in de twintigste eeuw kranten met illustraties opkomen en vertellen van grote groepen wolven die mensen aanvallen, is het lot van de overgebleven wolvenpopulatie van Europa bezegeld (Klees et al., 2015, pp. 21-25).

5. De jacht

Wat ooit een gemeenschappelijk recht was, dat toebehoorde aan alle mensen, veranderde door de jaren heen in een bezitskenmerk. Dit kwam voornamelijk doordat slechts een aantal rijke mensen steeds meer grond bezaten en door de opkomst van het leenstelsel tijdens de middeleeuwen (De Schepper, 2010). Vanaf de late middeleeuwen is de jacht niet langer noodzakelijk voor het voortbestaan, maar uitgegroeid tot vermaak van mensen van adellijke afkomst. In deze tijd had een kleine groep rijke mensen zeggenschap over grote groepen boeren. De boeren werkten op de akkers en moesten een groot deel van de opbrengst afstaan aan de eigenaar van het grondgebied. Tevens waren de boeren ook gebonden aan diens regels, zoals bijvoorbeeld die over het jachtrecht.

Het recht op jacht werd met strakke hand gehandhaafd. Vaak was het de boeren en andere lagere standen niet toegestaan te jagen op het gebied van de heer. Hij had, samen met de andere adellieden, het recht op groot wild, de zogenaamde hoge jacht. In sommige gevallen was het de lagere standen wel toegestaan te jagen, maar alleen als zij zich dit konden veroorloven en alleen op konijnen, hazen en veerwild, oftewel de lage jacht. Jachtpartijen waren dikwijls vergezeld door dichters en schilders die hun avonturen vastlegden (Hörter, 2008) (Trouwhorst & Bastmeije, 2010).

In Nederland was vogeljacht erg populair, wat hoogstwaarschijnlijk komt doordat die dieren talrijk aanwezig waren door het Nederlandse landschap. Het wilde zwijn, edelhert en ree horen hier ook bij.

Groter wild bestond er in de zestiende eeuw in het Nederlandse grondgebied nauwelijks meer. Zo zijn bijvoorbeeld de oerrund en het wilde paard verdwenen. Het oerrund was met zijn grootte en uiterlijk een geliefd doelwit van de plezierjacht en stierf in 1627 uit. Zijn kleinere verwant, de wisent, is dit lot bespaard gebleven, al waren er rond 1921 nog maar 56 exemplaren over. Het wilde paard, ook wel de tarpan, is in 1887 definitief uitgestorven. Het laatste exemplaar, een hengst, overleed dat jaar in de dierentuin van Moskou (Zanderink & Ringnalda, 2003, pp. 18-20).

Van de hertensoorten kwamen van oorsprong het edelhert, de eland en de ree in Nederland voor. De niet inheemse ree komen vandaag de dag nog steeds in het land voor, maar het edelhert en de eland zijn in de middeleeuwen uitgeroeid. Ook het wilde zwijn, was dankzij de jacht en ontginning in Nederland uitgestorven (Vera & Buissink, 2005, pp. 43-54).

Roofdieren bleven niet ongeschonden in deze tijd. Vaak waren zij juist het doelwit de jacht. Deze vond meestal plaats in de vorm van een drijfjacht, waarbij honden en jagers ter paard en te voet de wolven in een hinderlaag jagen. Vanaf het einde van de zeventiende eeuw maakte geweren hun entree in de jachtwereld. Deze vorm van jagen vond plaats met behulp van vlees, vergiftigd aas, lokdieren, strikken en valkuilen. Ook honden zijn massaal ingezet om de verblijfplaatsen van de dieren op te sporen en uit te graven (Klees et al., 2015, pp. 48-57).

Dat de roofdieren het doelwit waren van de jacht, kwam door de schapenhouderij in Nederland. Deze was verantwoordelijk voor een grootse industrie. Maar schapen en andere landbouwdieren waren een gemakkelijke prooi voor roofdieren als de beer, lynx, vos, wilde kat en wolf. Deze dieren kwamen dan ook steeds meer in de weg te staan van de economische belangen van de mens. Daarnaast vormden ze ook een gevaar voor de mens zelf. Deze voerden de roofdieren in die tijd namelijk onbedoeld en onbewust bij. Afval en onbeschermd vee, maar ook menselijke kadavers als gevolg van epidemieën en oorlogen, zorgden voor veel beschikbare en gemakkelijke maaltijden. Het gevolg hiervan was dat sommige dieren hun schuwheid voor mensen verloren door luiheid of conditionering.

De overheid bevorderde de jacht op gevaarlijk bestempelde dieren of die om andere redenen interessant waren zoals hun vacht, door premies uit te delen. Het precieze bedrag dat een jager kreeg voor het doden van zo'n dier verschilde per seizoen en locatie. Tussen de 30 en 120 florijn, de destijds munteenheid, was bijvoorbeeld de beloning voor een wolf in 1600. Ook andere vormen van beloningen zijn gebruikt, zoals het verlenen van een schadevergoeding voor gedood vee (De Schepper, 2010). Dit was het begin van de eeuwenlange strijd tegen roofdieren. Vaak eindigde deze pas met de dood van het laatst bekende exemplaar of de verdwijning van het roofdier.

De komst van de industriële revolutie, wat leidde tot een toename van de bevolking en behoefte aan materialen voor de landbouw, zorgde voor het ontginnen van de grond. Het leefgebied van roofdieren verkleinde of verdween geheel in vele gebieden. Samen met de jacht leidde dit tot een drastische afname van de roofdierenpopulatie. Zodoende verdwenen de wilde kat, lynx, wolf en beer uit Nederland (Klees et al., 2015, pp. 60-61).

Van de wilde kat is de exacte datum dat het dier in het land uitstierf niet bekend, maar hoogstwaarschijnlijk vond dit al plaats voor de middeleeuwen (NatureToday.com, 2020). De lynx, vermoed men, stierf rond 1890 uit (Trouw, 2012). In 1879 is voor het laatst een wolf gespot (Klees et al., 2015, p. 60). De beer was echter al 1000 n.Chr. aan het verdwijnen (Sijtsma, 2016).

6. Literatuurlijst

- Canon van Nederland. (z.d.). Einde ijsstijden. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://www.canonvannederland.nl/nl/overijssel/twente/denekamp/einde-ijstijden>
- De Schepper, K. (2010). *De Geschiedenis van de wolvenjacht in de Zuidelijke Nederlanden (16e -18e eeuw)*. https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/457/719/RUG01-001457719_2011_0001_AC.pdf
- Dresen-Coenders, H. M. (1983). *Verbond van heks en duivel* (1ste editie). Ambo/Anthos B.V.
- Geschiedenis Vandaag. (2021, 15 oktober). Jagers, boeren en steden. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://www.geschiedenisvandaag.nu/jagers-boeren-en-steden/>
- Geschiedenis Vandaag. (2022, 12 februari). De Romeinen: van Republiek tot Romeins Rijk. Geraadpleegd op 12 februari 2022, van: <https://www.geschiedenisvandaag.nu/van-etruskisch-dorp-naar-imperium-romanum/>
- IsGeschiedenis. (2020, 9 oktober). Dieren ter vermaak in het oude Rome. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/dieren-ter-vermaak-in-het-oude-rome>
- Hörter, R. (2008, 22 januari). De jacht in de middeleeuwen. *Onze Hond*, 33(01), 64-69.
- Klees, D., Van Maanen, E., Drenthen, M., & Linnartz, L. (2015). *De wolf terug* (1ste editie). Kosmos.
- NatureToday.com. (2020, 8 november). *Vestigt de wilde kat zich definitief in Brabant?* Nature Today. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=26890>
- Posthumus, R. (2019). *Wolf* (1ste editie). Uitgeverij Noordboek.
- Rijksmuseum van Oudheden. (z.d.). 2. Onze voorouders. Geraadpleegd op 28 december 2021, van: <https://www.rmo.nl/museumkennis/archeologie-van-nederland/nederland-in-de-prehistorie/onze-voorouders/>
- Sijtsma, T. (2016, 19 december). *Bruine beer leefde nog tot in middeleeuwen aan de Nederlandse kust*. Het Parool. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.parool.nl/nieuws/bruine-beer-leefde-nog-tot-in-middeleeuwen-aan-de-nederlandse-kust~bf733f40/>
- Thon, J. I. (2021, 22 november). Hysterische Europeanen joegen op demonische weerwolf. Historianet.nl. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://historianet.nl/maatschappij/dagelijks-leven/hysterische-europeanen-joegen-op-demonische-weerwolf>
- Trouw. (2012, 20 februari). *Lynx voor het eerst sinds 1500 in Nederland gezien*. Geraadpleegd op 20 januari 2022, van: <https://www.trouw.nl/nieuws/lynx-voor-het-eerst-sinds-1500-in-nederland-gezien~bd6cdc92/>
- Trouwborst, A., & Bastmeijer, C. J. (2010). Lynxen en Wolven Het Natuurbeschermingsrecht en de Terugkeer van Grote Roofdieren naar Nederland. *Milieu & Recht*, 37(5), 272–283.
- Vera, F., & Buissink, F. (2005). *Wildernis In Nederland* (1ste editie). Tirion Natuur.
- Verstegen, W. (1995, 9 december). EN EEUWIG ZINGEN DE BOSSEN. Trouw. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://www.trouw.nl/nieuws/en-eeuwig-zingen-de-bossen~b55888dd/?referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F>
- Visser, L. (2021, 26 april). Romulus en Remus en de stichting van Rome (ca. 753 v.Chr.). Historiek. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://historiek.net/romulus-en-remus-stichting-rome/108009/>
- Visser, L. (2021b, augustus 8). De demonische kat. Historiek. Geraadpleegd op 22 januari 2022, van: <https://historiek.net/demonische-katten/136364/>
- Visser, Y. (2019, 2 september). Hoe lang duurden de Middeleeuwen? Historiek. Geraadpleegd op 1 februari 2022, van: <https://historiek.net/hoe-lang-duurden-de-middeleeuwen/120041/>
- Zanderink, R., Ringnalda, H., & De Groot, D. (2003). *Grazers in grote en kleine natuurgebieden* (1ste editie). Fontaine Uitgevers.

Bijlage 2 – Het huidige wolvenbeleid

Hoofdstuk 2. Natura 2000-gebieden

§ 2.1. Gebieden en instandhoudingsdoelstellingen

Artikel 2.1

1. Onze Minister wijst gebieden aan als speciale beschermingszones ter uitvoering van de artikelen 3, tweede lid, onderdeel a, en 4, eerste en tweede lid, van de Vogelrichtlijn en de artikelen 3, tweede lid, en 4, vierde lid, van de Habitatrichtlijn. De speciale beschermingszones worden aangeduid als «Natura 2000-gebied».
2. In geval een gebied geheel of gedeeltelijk wordt beheerd door één van Onze andere Ministers, neemt Onze Minister een besluit als bedoeld in het eerste lid in overeenstemming met die andere Minister.
3. Bij een besluit als bedoeld in het eerste lid wordt als bijlage een kaart opgenomen waarop de begrenzing van het desbetreffende gebied nauwkeurig is aangegeven.
4. Een besluit als bedoeld in het eerste lid bevat instandhoudingsdoelstellingen voor het gebied. Daartoe behoren in elk geval de instandhoudingsdoelstellingen ten aanzien van:
 - a. de leefgebieden voor vogelsoorten, voor zover nodig ter uitvoering van de Vogelrichtlijn, of
 - b. de natuurlijke habitats en de habitats van soorten, voor zover nodig ter uitvoering van de Habitatrichtlijn.
5. Op de voorbereiding van een besluit tot aanwijzing als bedoeld in het eerste lid is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing.
6. Onze Minister draagt, mede in het licht van de toepassing van artikel 1.8, eerste lid, en gevolg gevend aan het inzicht, bedoeld in artikel 1.5, vijfde lid, zorg voor de actualisatie van de besluiten, bedoeld in het eerste lid.
7. Onze Minister kan een besluit als bedoeld in het eerste lid wijzigen of geheel of gedeeltelijk intrekken. Op de voorbereiding van een besluit als bedoeld in de eerste volzin is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing, behalve in geval van wijzigingen van ondergeschikte aard. Bij een besluit tot gedeeltelijke intrekking of wijziging kan als bijlage een kaart worden opgenomen waarop de gewijzigde begrenzing van het desbetreffende gebied nauwkeurig is aangegeven.

§ 2.2. Instandhoudingsmaatregelen en passende maatregelen

Artikel 2.2

1. Gedeputeerde staten dragen ervoor zorg dat in hun provincie instandhoudingsmaatregelen als bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onderdelen b, c en d, en 4, eerste lid, eerste volzin, en tweede lid, van de Vogelrichtlijn en artikel 6, eerste lid, van de Habitatrichtlijn worden getroffen die nodig zijn voor Natura 2000-gebieden, gelet op de instandhoudingsdoelstellingen voor de onderscheiden gebieden.
2. Gedeputeerde staten dragen ervoor zorg dat in hun provincie passende maatregelen als bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn worden getroffen die nodig zijn voor Natura 2000-gebieden, gelet op de instandhoudingsdoelstellingen voor de onderscheiden gebieden.

Artikel 2.3

1. Gedeputeerde staten van de provincie waarin een op grond van artikel 2.1 aangewezen Natura 2000-gebied is gelegen, stellen voor dat gebied een beheerplan vast. Op de voorbereiding van een besluit als bedoeld in de eerste volzin is afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht van toepassing. Zienswijzen kunnen naar voren worden gebracht door een ieder.
2. Tot de inhoud van het beheerplan behoort in elk geval een beschrijving van de voor het Natura 2000-gebied, gelet op de instandhoudingsdoelstellingen:

- a. nodige instandhoudingsmaatregelen, bedoeld in de artikelen 3, eerste lid en tweede lid, onderdelen b, c en d, en 4, eerste lid, eerste volzin, en tweede lid, van de Vogelrichtlijn en artikel 6, eerste lid, van de Habitatrichtlijn en passende maatregelen, bedoeld in artikel 6, tweede lid, van de Habitatrichtlijn;
 - b. de beoogde resultaten van de maatregelen, bedoeld in onderdeel a.
- 3. De daartoe bevoegde bestuursorganen dragen zorg voor een tijdige uitvoering van de door hen te treffen, in het beheerplan opgenomen maatregelen, voor zover zij met het opnemen van die maatregelen hebben ingestemd.
- 4. Een beheerplan wordt telkens vastgesteld voor een tijdvak van ten hoogste zes jaar. Na verloop van het tijdvak kan het tijdvak eenmaal met ten hoogste zes jaar worden verlengd. Het eerste beheerplan wordt vastgesteld uiterlijk drie jaar na dagtekening van het besluit tot aanwijzing van een gebied als Natura 2000-gebied.
- 5. In afwijking van het eerste lid kan de inhoud van het beheerplan, bedoeld in het tweede lid, een afzonderlijk onderdeel zijn van een ander plan of programma dat geheel of mede betrekking heeft op de inrichting, het beheer of het gebruik van een Natura 2000-gebied. Ingeval dat plan of programma wordt vastgesteld door een ander bevoegd gezag, geschiedt de opname van het onderdeel houdende het beheerplan voor het Natura 2000-gebied niet dan na instemming van de gedeputeerde staten, bedoeld in het eerste lid. Het derde lid en het vierde lid, derde volzin, zijn van overeenkomstige toepassing op dat onderdeel.
- 6. Gedeputeerde staten kunnen een beheerplan wijzigen gedurende het tijdvak waarvoor het is vastgesteld. Bij de voorbereiding van een besluit tot wijziging van ondergeschikte aard of tot verlenging van het tijdvak als bedoeld in het vierde lid, behoeven zij geen toepassing te geven aan afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht.

Artikel 2.4

- 1. Gedeputeerde staten leggen, indien dat nodig is voor een Natura 2000-gebied, gelet op de instandhoudingsdoelstellingen, aan degene die in hun provincie een handeling verricht of het voornemen daartoe heeft, een verplichting op om:
 - a. informatie over de handeling te verstrekken;
 - b. de nodige preventieve of herstelmaatregelen te treffen;
 - c. de handeling overeenkomstig daarbij gegeven voorschriften uit te voeren, of
 - d. de handeling niet uit te voeren of te staken.
- 2. Ingeval in het belang van de bescherming van een Natura 2000-gebied een onverwijlde tenuitvoerlegging van een besluit als bedoeld in het eerste lid noodzakelijk is, kunnen gedeputeerde staten het besluit bekendmaken door mondelinge mededeling aan degene die de handeling verricht of het voornemen daartoe heeft. Gedeputeerde staten stellen het besluit zo spoedig mogelijk alsnog op schrift en zenden dit toe of reiken dit uit aan de belanghebbenden.
- 3. Provinciale staten stellen, indien dat nodig is voor een Natura 2000-gebied, gelet op de instandhoudingsdoelstellingen, ten aanzien van categorieën van handelingen bij verordening regels, houdende verplichtingen als bedoeld in het eerste lid. Ten aanzien van deze handelingen geven gedeputeerde staten geen toepassing aan het eerste lid.
- 4. Het is verboden te handelen in strijd met een verplichting als bedoeld in het eerste of derde lid.

Artikel 2.5

- 1. Gedeputeerde staten verbieden of beperken de toegang tot een in hun provincie gelegen Natura 2000-gebied of een in hun provincie gelegen gedeelte van een Natura 2000-gebied, indien dat nodig is gelet op de instandhoudingsdoelstellingen voor dat gebied.
- 2. Een verbod of beperking als bedoeld in het eerste lid geldt niet voor de eigenaar van een in het gebied gelegen onroerende zaak en voor degene die een zakelijk of persoonlijk

gebruiksrecht heeft met betrekking tot die zaak, voor zover door het verbod of de beperking de toegang tot de onroerende zaak ernstig zou worden belemmerd.

3. Het is verboden in strijd te handelen met een verbod of beperking als bedoeld in het eerste lid.

Artikel 2.6

1. Gedeputeerde staten verrichten in hun provincie feitelijke handelingen of laten deze verrichten, indien dat nodig is gelet op de instandhoudingsdoelstellingen voor een Natura 2000-gebied.
2. Gedeputeerde staten kunnen in hun provincie in en rondom een Natura 2000-gebied de nodige kentekenen laten aanbrengen die de aanwijzing van dat gebied en de rechtsgevolgen daarvan kenbaar maken.
3. De eigenaar van de desbetreffende onroerende zaak en degene die een zakelijk of persoonlijk gebruiksrecht heeft met betrekking tot die zaak gedogen het verrichten van handelingen als bedoeld in het eerste en tweede lid.
4. Gedeputeerde staten gaan niet over tot het verrichten van handelingen als bedoeld in het eerste of tweede lid, dan nadat zij de rechthebbenden, bedoeld in het derde lid, het voornemen daartoe schriftelijk hebben medegedeeld en na de mededeling ten minste vier weken zijn verstreken. Ingeval een onverwijld verrichting van de handeling noodzakelijk is, kan de mededeling mondeling geschieden en geldt de termijn van vier weken niet.

§ 2.3. Beoordeling van plannen en projecten

Artikel 2.7

1. Een bestuursorgaan stelt een plan dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, en dat afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor een Natura 2000-gebied, uitsluitend vast indien is voldaan aan artikel 2.8.
2. Het is verboden zonder vergunning van gedeputeerde staten een project te realiseren dat niet direct verband houdt met of nodig is voor het beheer van een Natura 2000-gebied, maar afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significante gevolgen kan hebben voor een Natura 2000-gebied.
3. Gedeputeerde staten verlenen een vergunning als bedoeld in het tweede lid uitsluitend indien is voldaan aan artikel 2.8.
4. Het verbod, bedoeld in het tweede lid, is niet van toepassing op projecten ten aanzien waarvan bij of krachtens enige wettelijke bepaling een besluit is vereist, indien bij of krachtens die wet is bepaald dat dat besluit uitsluitend wordt vastgesteld indien is voldaan aan artikel 2.8.

Artikel 2.8

1. Voor een plan als bedoeld in artikel 2.7, eerste lid, of een project als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, maakt het bestuursorgaan, onderscheidenlijk de aanvrager van de vergunning, een passende beoordeling van de gevolgen voor het Natura 2000-gebied, rekening houdend met de instandhoudingsdoelstellingen voor dat gebied.
2. In afwijking van het eerste lid hoeft geen passende beoordeling te worden gemaakt, ingeval het plan of het project een herhaling of voortzetting is van een ander plan, onderscheidenlijk project, of deel uitmaakt van een ander plan, voor zover voor dat andere plan of project een passende beoordeling is gemaakt en een nieuwe passende beoordeling redelijkerwijs geen nieuwe gegevens en inzichten kan opleveren over de significante gevolgen van dat plan of project.
3. Het bestuursorgaan stelt het plan uitsluitend vast, en gedeputeerde staten verlenen voor het project, bedoeld in het eerste lid, uitsluitend een vergunning, indien uit de passende

beoordeling de zekerheid is verkregen dat het plan, onderscheidenlijk het project de natuurlijke kenmerken van het gebied niet zal aantasten.

4. In afwijking van het derde lid kan, ondanks het feit dat uit de passende beoordeling de vereiste zekerheid niet is verkregen, het plan worden vastgesteld, onderscheidenlijk de vergunning worden verleend, indien is voldaan aan elk van de volgende voorwaarden:
 - a. er zijn geen alternatieve oplossingen;
 - b. het plan, onderscheidenlijk het project, bedoeld in het eerste lid, is nodig om dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en
 - c. de nodige compenserende maatregelen worden getroffen om te waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft.
5. Ingeval het plan, onderscheidenlijk het project, bedoeld in het eerste lid, significante gevolgen kan hebben voor een prioritair type natuurlijke habitat of een prioritaire soort in een Natura 2000-gebied, geldt, in afwijking van het vierde lid, onderdeel b, de voorwaarde dat het plan, onderscheidenlijk het project nodig is vanwege:
 - a. argumenten die verband houden met de menselijke gezondheid, de openbare veiligheid of met voor het milieu wezenlijk gunstige effecten, of
 - b. andere dwingende redenen van openbaar belang, na advies van de Europese Commissie.
6. Een advies van de Europese Commissie als bedoeld in het vijfde lid, onderdeel b, wordt door Onze Minister gevraagd. Het bestuursorgaan, onderscheidenlijk gedeputeerde staten doen daartoe een verzoek aan Onze Minister.
7. Compenserende maatregelen als bedoeld in het vierde lid, onderdeel c, maken onderdeel uit van het plan. De verplichting om compenserende maatregelen te treffen maakt onderdeel uit van de vergunning voor het project, bedoeld in het eerste lid, tenzij die verplichting volgt uit het programma, bedoeld in artikel 1.13a, tweede lid. Het bestuursorgaan dat het plan vaststelt meldt, onderscheidenlijk gedeputeerde staten melden de compenserende maatregelen aan Onze Minister, die de Europese Commissie van de maatregelen op de hoogte stelt.
8. Ingeval een compenserende maatregel voorziet in de ontwikkeling of verbetering van leefgebieden voor vogels, natuurlijke habitats of habitats voor soorten buiten een Natura 2000-gebied, draagt Onze Minister ervoor zorg dat deze leefgebieden of habitats een Natura 2000-gebied, of een onderdeel van een Natura 2000-gebied worden.

Artikel 2.9

1. Het verbod, bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, is niet van toepassing op projecten die zijn beschreven in en worden gerealiseerd overeenkomstig een beheerplan als bedoeld in artikel 2.3 of een programma als bedoeld in artikel 1.13, eerste, zevende, of achtste lid, of een plan of programma als bedoeld in artikel 2.3, vijfde lid, indien:
 - a. ten aanzien van het plan of het programma, althans het desbetreffende onderdeel, een passende beoordeling van projecten is uitgevoerd waaruit de zekerheid is verkregen dat het project de natuurlijke kenmerken van het Natura 2000-gebied niet zal aantasten, en
 - b. het bestuursorgaan dat het plan of het programma heeft vastgesteld tevens bevoegd is voor de verlening van een vergunning als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, voor een dergelijk project, of, als dat niet het geval is, het laatstbedoelde bestuursorgaan heeft ingestemd met het onderdeel van het plan of programma dat betrekking heeft op het project.
2. Het verbod, bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, is niet van toepassing op projecten, behorende tot door provinciale staten bij verordening of, indien dat in het algemeen belang geboden is, bij ministeriële regeling aangewezen categorieën van projecten, indien ten aanzien van het project is voldaan aan bij of krachtens die verordening of bij ministeriële regeling gestelde regels. Deze regels kunnen in elk geval betrekking hebben op:
 - a. een drempelwaarde die door het project niet mag worden overschreden;

- b. de wijze waarop een project wordt gerealiseerd;
 - c. de ligging van de locatie waar een project wordt gerealiseerd ten opzichte van een Natura 2000-gebied, een natuurlijke habitat of een habitat van een soort in dat gebied;
 - d. de te verrichten onderzoeken naar de gevolgen van de realisatie van een projecthandeling voor de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied;
 - e. de voorafgaand aan of tijdens de realisatie van een project te treffen maatregelen om te voorkomen dat de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied worden aangetast; en
 - f. de melding van het voornemen een project te realiseren aan een bij of krachtens de verordening of ministeriële regeling aangewezen bestuursorgaan, de termijn waarbinnen en de wijze waarop de melding wordt gedaan, en de daarbij te overleggen gegevens.
3. Op grond van het tweede lid kunnen uitsluitend categorieën van projecten als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, worden aangewezen:
- a. ten aanzien waarvan op voorhand op grond van objectieve gegevens kan worden uitgesloten dat zij afzonderlijk of in combinatie met andere plannen of projecten significant negatieve gevolgen voor de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied kunnen hebben;
 - b. ten aanzien waarvan een passende beoordeling is gemaakt waaruit zekerheid is verkregen dat de projecten de natuurlijke kenmerken van een Natura 2000-gebied niet zullen aantasten; of
 - c. waarvoor de afwijking van artikel 2.7, tweede lid, met inachtneming van artikel 2.8, vijfde lid, kan worden gerechtvaardigd op grond van dwingende redenen van groot openbaar belang, het ontbreken van alternatieve oplossingen en het treffen van compenserende maatregelen die waarborgen dat de algehele samenhang van Natura 2000 bewaard blijft.
4. Bij ministeriële regeling kunnen regels worden gesteld over de wijze waarop wordt vastgesteld of plannen, projecten of andere handelingen dan projecten als bedoeld in artikel 2.7, tweede lid, gevolgen als bedoeld in artikel 2.7, eerste of tweede lid, kunnen hebben. Deze regels kunnen onder meer betrekking hebben op rekenmodellen, onderzoeksmethoden of meetmethoden waarmee gevolgen kunnen worden bepaald.
5. Een ministeriële regeling als bedoeld in het tweede lid wordt niet eerder vastgesteld dan vier weken nadat het ontwerp aan beide kamers der Staten-Generaal is overgelegd.

Artikel 2.9a

De gevolgen van de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden die wordt veroorzaakt door bij algemene maatregel van bestuur aangewezen activiteiten van de bouwsector, worden buiten beschouwing gelaten voor de toepassing van artikel 2.7, tweede lid. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur kunnen nadere regels worden gesteld.

§ 2.4. Afwijkende bevoegdheden

Artikel 2.10

1. Ingeval een Natura 2000-gebied geheel of gedeeltelijk wordt beheerd door één van Onze andere Ministers berusten voor dat gebied, onderscheidenlijk dat gedeelte:
 - a. de in artikel 2.2 opgenomen verplichtingen, voor zover deze het treffen van feitelijke maatregelen of de uitoefening van in andere wetten aan Onze betrokken Minister toegekende bevoegdheden in het gebied of gedeelte van het gebied met zich brengen, en de in artikelen 2.3 en 2.6 bedoelde bevoegdheden bij:
 - 1°. Onze Minister van Infrastructuur en Milieu, ingeval het gebied, onderscheidenlijk het gedeelte, een oppervlaktewaterlichaam als bedoeld in de Waterwet is, dat op grond van die wet wordt beheerd door het Rijk;
 - 2°. Onze Minister van Defensie, ingeval het gebied, onderscheidenlijk het gedeelte, een militair terrein is, of

- 3°. Onze Minister ingeval het gebied, onderscheidenlijk het gedeelte, wordt beheerd door één van Onze andere Ministers dan die, bedoeld onder 1° en 2°;
- b. de in artikel 2.5 bedoelde bevoegdheden bij Onze Minister.
2. Onze Ministers nemen op grond van het eerste lid geen besluiten dan na overleg met gedeputeerde staten van de provincies waarin het Natura 2000-gebied is gelegen, tenzij spoed is geboden.
 3. Ingeval een Natura 2000-gebied is gelegen in meer dan één provincie, wordt het beheerplan, bedoeld in artikel 2.3, voor dat gebied vastgesteld door gedeputeerde staten van de provincie waarin het Natura 2000-gebied grotendeels is gelegen.
 4. Gedeputeerde staten nemen op grond van het derde lid geen besluiten dan in overeenstemming met gedeputeerde staten van de provincies waarin het Natura 2000-gebied mede is gelegen.
 5. Ingeval een Natura 2000-gebied is gelegen in meer dan één provincie, wordt het besluit, bedoeld in artikel 2.5, eerste lid, niet genomen en worden de bevoegdheden, bedoeld in artikel 2.6, eerste en tweede lid, niet uitgeoefend dan in overeenstemming met gedeputeerde staten van de provincie waarin het Natura 2000-gebied mede is gelegen.

§ 2.5. Bijzondere nationale natuurgebieden

Artikel 2.11

1. Onze Minister kan een gebied, niet zijnde een Natura 2000-gebied, als bijzonder nationaal natuurgebied aanwijzen ingeval:
 - a. het gebied is opgenomen op een lijst als bedoeld in artikel 4, eerste lid, van de Habitatrichtlijn;
 - b. het gebied onderwerp is van een procedure als bedoeld in artikel 5 van de Habitatrichtlijn;
 - c. in het gebied leefgebieden voor vogels, natuurlijke habitats of habitats van soorten worden ontwikkeld of verbeterd ter uitvoering van een compenserende maatregel als bedoeld in artikel 2.8, vierde lid, onderdeel c;
 - d. bescherming van het gebied nodig is voor de instandhouding of het herstel van biotopen en leefgebieden voor in Nederland natuurlijk in het wild levende vogelsoorten, genoemd in bijlage I bij de Vogelrichtlijn, en de niet in die bijlage genoemde geregeld in Nederland voorkomende trekvogelsoorten, of het behoud of herstel van een gunstige staat van instandhouding van de natuurlijke habitats, de habitats van soorten of de soorten, genoemd in onderscheidenlijk de bijlagen I, II, IV of V bij de Habitatrichtlijn.
2. Op een besluit als bedoeld in het eerste lid is artikel 2.1, tweede, derde, vierde, vijfde, zesde en zevende lid, van toepassing.
3. De artikelen 2.4, 2.5 en 2.6 zijn van overeenkomstige toepassing ten aanzien van krachtens het eerste lid aangewezen gebieden, met dien verstande dat de desbetreffende bevoegdheden en verantwoordelijkheden berusten bij Onze Minister, tenzij deze bij algemene maatregel van bestuur zijn overgedragen aan gedeputeerde staten of provinciale staten. Artikel 2.10, tweede lid, is van overeenkomstige toepassing op door Onze Minister te nemen besluiten.
4. De voordracht voor een algemene maatregel van bestuur als bedoeld in het derde lid wordt niet gedaan dan nadat over de daarin te regelen overdracht van bevoegdheden en verantwoordelijkheden overeenstemming is bereikt met gedeputeerde staten van de betrokken provincie.

§ 3.2. Beschermingsregime soorten Habitatrichtlijn

Artikel 3.5

1. Het is verboden in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen.
2. Het is verboden dieren als bedoeld in het eerste lid opzettelijk te verstoren.
3. Het is verboden eieren van dieren als bedoeld in het eerste lid in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen.
4. Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in het eerste lid te beschadigen of te vernielen.
5. Het is verboden planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel b, bij de Habitatrichtlijn of bijlage I bij het Verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen.

Artikel 3.6

1. Het is verboden dieren of planten van soorten, genoemd in bijlage IV bij de Habitatrichtlijn, bijlage I of II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, onder zich te hebben voor verkoop, te vervoeren voor verkoop, te verhandelen, te ruilen of te koop of te ruil aan te bieden.
2. Het is verboden, anders dan voor verkoop, dieren of planten als bedoeld in het eerste lid onder zich te hebben of te vervoeren.
3. De verboden, bedoeld in het eerste en tweede lid, zijn niet van toepassing ingeval de in dat lid bedoelde dieren en planten aantoonbaar zijn gefokt of gekweekt.

Artikel 3.7

1. Bij of krachtens algemene maatregel van bestuur worden regels gesteld over het aan de natuur onttrekken en de exploitatie van daarbij aangewezen dieren of planten van soorten, genoemd in bijlage V bij de Habitatrichtlijn of bijlage III bij het Verdrag van Bern, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, indien dat nodig is voor het behoud of het bereiken van een gunstige staat van instandhouding van die soorten.
2. De regels, bedoeld in het eerste lid, kunnen:
 - a. in elk geval betrekking hebben op:
 - 1°. het beperken of verbieden van de toegang tot bepaalde terreinen;
 - 2°. het in een bepaald gebied beperken of verbieden van de onttrekking aan de natuur of exploitatie van dieren of planten;
 - 3°. de wijze van onttrekking van dieren of planten aan de natuur;
 - 4°. het beperken van het aantal dieren of planten dat ten hoogste aan de natuur mag worden onttrokken;
 - 5°. het kopen, het verkopen, het te koop aanbieden, het onder zich hebben en het vervoeren voor verkoop van dieren of planten;
 - 6°. het in gevangenschap fokken van dieren, of
 - 7°. de kunstmatige vermeerdering van plantensoorten, of
 - b. in elk geval behelzen een verbod om:
 - 1°. zonder vergunning dieren of planten aan de natuur te onttrekken, of
 - 2°. in een bepaalde periode dieren of planten aan de natuur te onttrekken.
3. Bij de algemene maatregel van bestuur, bedoeld in het eerste lid, kan, na overleg met provinciale staten van de provincies, worden bepaald dat provinciale staten regels als bedoeld in dat lid vaststellen of vrijstelling van die regels kunnen verlenen, of dat gedeputeerde staten met de verlening van ontheffing van die regels of met de uitvoering van die regels zijn belast.

Artikel 3.8

1. Gedeputeerde staten kunnen ontheffing verlenen van een of meer van de verboden, bedoeld in de artikelen 3.5 en 3.6, tweede lid, ten aanzien van dieren of planten van daarbij aangewezen soorten, dan wel ten aanzien van de voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren van daarbij aangewezen soorten.
2. Provinciale staten kunnen bij verordening vrijstelling verlenen van een of meer van de verboden, bedoeld in de artikelen 3.5 en 3.6, tweede lid, ten aanzien van dieren of planten van daarbij aangewezen soorten, dan wel ten aanzien van de voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren van daarbij aangewezen soorten.
3. Onze Minister kan ontheffing of vrijstelling verlenen van een of meer van de verboden, bedoeld in artikel 3.6, eerste lid, of van regels gesteld krachtens artikel 3.7, ten aanzien van dieren of planten van daarbij aangewezen soorten, dan wel ten aanzien van de voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren van daarbij aangewezen soorten.
4. Bij de algemene maatregel van bestuur, bedoeld in artikel 3.7, eerste lid, kan worden bepaald dat gedeputeerde staten ontheffing kunnen verlenen, of dat provinciale staten bij verordening vrijstelling kunnen verlenen, van bij de maatregel aangewezen regels.
5. Een ontheffing of een vrijstelling wordt uitsluitend verleend, indien is voldaan aan elk van de volgende voorwaarden:
 - a. er bestaat geen andere bevredigende oplossing;
 - b. zij is nodig:
 - 1°. in het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna, of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
 - 2°. ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;
 - 3°. in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
 - 4°. voor onderzoek en onderwijs, repopulatie of herintroductie van deze soorten, of voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten, of
 - 5°. om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, bij de ontheffing of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of onder zich te hebben, onderscheidenlijk een beperkt bij de ontheffing of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde planten van de aangewezen soort te plukken of onder zich te hebben;
 - c. er wordt geen afbreuk gedaan aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan.
6. De verboden, bedoeld in de artikelen 3.5 en 3.6 zijn niet van toepassing op handelingen ten aanzien waarvan bij of krachtens enige wettelijke bepaling een besluit is vereist, indien bij of krachtens die wet is bepaald dat het desbetreffende besluit de handelingen uitsluitend toelaat indien is voldaan aan de voorwaarden, bedoeld in het vijfde lid.
7. De verboden, bedoeld in de artikelen 3.5 en 3.6, tweede lid, zijn niet van toepassing op:
 - a. handelingen ter uitvoering van een instandhoudingsmaatregel of een passende maatregel als bedoeld in artikel 2.2, en
 - b. handelingen die zijn beschreven in en worden verricht overeenkomstig een beheerplan als bedoeld in artikel 2.3, eerste lid, een plan of een programma als bedoeld in artikel 2.3, vijfde lid, of een programma als bedoeld in artikel 1.13, eerste, zevende of achtste lid, indien:

1°. ten aanzien van het beheerplan, het plan of het programma, althans het onderdeel dat betrekking heeft op de desbetreffende handelingen, is voldaan aan het in het vijfde lid bepaalde ten aanzien van ontheffingen en vrijstellingen, en

2°. het bestuursorgaan dat het beheerplan, het plan of het programma heeft vastgesteld tevens bevoegd is voor de verlening van een ontheffing, onderscheidenlijk vrijstelling als bedoeld in het eerste, onderscheidenlijk tweede lid voor dergelijke handelingen, of, als dat niet het geval is, het beheerplan, het plan of het programma is vastgesteld in overeenstemming met het bestuursorgaan dat bevoegd is voor de verlening van de ontheffing, onderscheidenlijk vrijstelling.

Artikel 3.9

1. Indien het vangen of doden van dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, of bijlage II bij het Verdrag van Bern, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, en het aan de natuur onttrekken van dieren van soorten, genoemd in bijlage V, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, of bijlage III bij het Verdrag van Bern, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, bij of krachtens deze wet is toegestaan, is het verboden deze dieren te vangen of te doden door gebruikmaking van niet-selectieve middelen die de plaatselijke verdwijning of ernstige verstoring van de rust van de populaties van deze soorten tot gevolg kunnen hebben, waartoe in elk geval behoren:
 - a. de middelen, genoemd in bijlage VI, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, en
 - b. de vervoermiddelen, genoemd in bijlage VI, onderdeel b, bij de Habitatrichtlijn.
2. Gedeputeerde staten kunnen ontheffing verlenen en provinciale staten kunnen bij verordening vrijstelling verlenen van het verbod, bedoeld in het eerste lid. Artikel 3.8, vijfde lid, is van overeenkomstige toepassing.
3. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen middelen worden aangewezen die in elk geval worden gerekend tot de niet-selectieve middelen, bedoeld in het eerste lid, aanhef.

Bijlage 3 – De onderzoekspopulatie

Hieronder is een lijst weergegeven van alle organisaties die betrokken zijn bij de wolven in Nederland. Deze lijst is op alfabetische volgorde.

ANWB	Natuurboeren
Boerennatuur	Natuurplaza
Boerenraad	Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie
Caring Farmers	Netwerk Grondig
CSA Netwerk	Netwerk Natuurinclusieve landbouw
De Groene Academie	Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer (NOJG)
Dierenbescherming	Ravon
Dutch Wildlife Health Centre	RECRON
Faunabescherming	Rewilding Europe
Federatie van agro-ecologische boeren	RIVM
Federatie Particulier Grondbezit	Sovon
Floron	Staatsbosbeheer
FREE Nature	Stichting ARK Natuurontwikkeling
Greenpeace	Stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders
Het Groene Hart	Stichting de Natuur en milieufederaties
Het Ree	Stichting National Park de Hoge Veluwe
International Fund for Animal Welfare (IFAW)	Stichting NatuurWijs
Interprovinciaal Overleg (IPO)	Stichting Natuurmonumenten
Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN)	Toekomstboeren
International Union for Conservation of Nature (IUCN) NL	Vereniging Gescheperde Schaapskudden Nederland
Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV)	Vereniging Het Edelhert
Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV)	Vereniging voor Biodynamische Landbouw en Voeding
Kroondomein Het Loo	Vereniging Wildbeheer Veluwe
LandschapsbeheerNL	Voedselbosbouw
Land- en Tuinbouworganisatie Nederland	Wereld Natuurfonds
Landelijke Werkgroep Professionele Schapenhouderij	Wing
Ministerie van LNV	Wolf Fencing Nederland
Ministerie van VWS	WolvenInNederland.nl
Naturalis Biodiversity Center	Zoogdiervereniging

De lijst van organisaties die betrokken zijn bij de terugkeer van de wolf uit bijlage vijf zijn onderverdeeld in de categorieën: natuurbescherming, dierenbescherming, dierenhouders (bedrijfs- en hobbymatig), jagers, (overheids-)beleid, volksgezondheid, toerisme en educatie. Hierbij is gekeken naar de doelen, visies en standpunten van de organisaties. Vervolgens is er per categorie een vertegenwoordiger gekozen.

- Natuurbescherming; ARK Natuurontwikkeling, Free Nature, Greenpeace, het International Union for Conservation of Nature (IUCN) NL, LandschapsbeheerNL, Rewilding Europe, Stichting de Natuur en Milieufederaties, Stichting Natuurmonumenten en Wing.
- Dierenbescherming; Dierenbescherming, Faunabescherming, Het Ree, International Fund for Animal Welfare (IFAW), Vereniging Gescheperde Schaapskudden (VGN), Vereniging Het Edelhert, Wereld Natuurfonds, Wolf Fencing Nederland, WolvenInNederland en Zoogdierenvereniging.
- Dierenhouders (bedrijfs- en hobbymatig); Boerenraad, Landelijke Werkgroep Professionele Schapenhouders (LWPS), LTO Nederland, Ministerie van LNV en Stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders.
- Jagers; Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV) en Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer (NOJG).
- (Overheids-)beleid; Federatie Particulier Grondbezit, Interprovinciaal Overleg (IPO), Kroondomein Het Loo, Natuurplaza, Staatsbosbeheer, Stichting National Park de Hoge Veluwe, Vereniging Nederlandse gemeenten (VGSN), Vereniging Wildbeheer Veluwe.
- Volksgezondheid; Dutch Wildlife Health Centre, Ministerie van VWS en het RIVM.
- Toerisme; Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV), Koninklijke Nederlandse Toeristenbond (ANWB) en Recron.
- Educatie; De Groene Academie, Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid (IVN), Naturalis Biodiversity Center, Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie en Stichting Natuurwijs.

Natuurbescherming

ARK Natuurontwikkeling, Free Nature, Greenpeace, het International Union for Conservation of Nature (IUCN) NL, Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV), LandschapsbeheerNL, Mobilisation for the Environment, Rewilding Europe, Stichting de Natuur en Milieufederaties, Stichting Natuurmonumenten en Wing zijn de organisaties die behoren tot de categorie 'natuurbescherming'. Hieronder staan de organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- ARK Natuurontwikkeling; zet zich sinds 1989 in voor het creëren van uitgestrekte en daadkrachtige natuurgebieden waar de natuur zo veel mogelijk met rust gelaten wordt. Ze richten zich op het plaatsen van verbindingzones opdat dieren en planten zich vrij kunnen verplaatsen en zich aan kunnen passen aan veranderingen in het klimaat en leefgebied. ARK wil hiermee gebieden ontwikkelen waar de natuur uit zichzelf herstelt en groeit en de biodiversiteit verbetert. ARK Natuurontwikkeling heeft geen leden, zo'n 30 medewerkers en bij eventuele grote projecten een klein aantal vrijwilligers (Onze doelen, 2020).
- Free Nature; is anno 2007 opgericht als initiatief van ARK Natuurontwikkeling en bestaat uit 15 medewerkers en tientallen vrijwilligers. De stichting werkt aan het ontwikkelen van landschappen die vanuit zichzelf ontstaan door de grazers van de natuur de vrijheid te geven te gaan en staan waar zij willen. Free Nature is met 1.100 vrij levende grazers de grootste particuliere natuurbegrazer van Nederland. Naast de natuurlijke begrazing biedt Free Nature cursussen en advies over het herstel van natuur en de begrazing (Niet gevonden | FREE Nature, z.d.).
- Greenpeace; opgericht in 1998, Greenpeace zet zich op voor het beschermen en herstellen van essentiële ecosystemen, een veilig klimaat, duurzame landbouw en schone energie. Daarnaast strijdt Greenpeace tegen milieuschade toebrengende bedrijven en overheden die

niet voldoende doen aan natuurbescherming. Greenpeace Nederland telt ruim 100 medewerkers en 2.000 (Greenpeace, 2022).

- International Union for Conservation of Nature (IUCN) NL; opgericht in 1948, IUCN is een internationale expert organisatie op het gebied van natuurbescherming met de gezamenlijke kennis en ervaring van 1.400 maatschappelijke organisaties, onderzoeksinstituten en overheden. Dit netwerk wordt uitgebreid met 15.000 experts op het gebied van natuurbescherming en -behoud en zet zich in om de natuur veilig te stellen. IUCN biedt ngo's kennis, materialen en projecten die ertoe leiden dat er een samenwerking ontstaat tussen de economie, natuur en de samenleving. Dit met als doel om een samenleving te ontwikkelen waarin natuur wordt gewaardeerd, beschermt en behouden. De in 1978 opgerichte Nederlandse tak van het IUCN heeft 38 organisatieleden bestaande uit dierenparken en natuur- en dierenbeschermingsinstanties (Nederlandse IUCN-leden, z.d.).
- Stichting LandschappenNL; is de overkoepelende organisatie van de 19 provinciale landschapsorganisaties die zich sinds 1976 inzet voor de bescherming en ontwikkeling van 114.114 ha van het Nederlandse landschap. Gezamenlijk werken ze aan het verbeteren en behouden van de kwaliteit van het cultureel erfgoed, de natuur en het landschap van Nederland. De organisatie coördineert landelijke projecten, voert druk uit op de overheid met betrekking tot wet- en regelgeving over landschapsbeheer en adviseert en informeert lokale beheerders over landschapsbeheer en de wet- en regelgeving. Naast haar 19 leden, werken 79.000 vrijwilligers bij de stichting en is hiermee de grootste vrijwilligers organisatie in Nederland op het gebied van natuur (Stichting LandschappenNL, z.d.).
- Rewilding Europe; is opgericht op 28 juni 2011 en heeft het doel om meer ruimte te creëren voor wilde natuur en wilde dieren opdat Europa rijker wordt aan natuur en beter bestand is tegen klimaatverandering. Dit doen zij door middel van het uitzetten van cruciale diersoorten op plekken waar zij niet langer aanwezig zijn en het stimuleren van bedrijven en ondernemingen die op een duurzame wijze gebruik gaan maken van de nieuwe gecreëerde landschappen (Our story, z.d.).
- Stichting de Natuur en Milieufederaties; is de overkoepelende organisatie van de 12 provinciale Natuur- en Milieufederaties en werkt aan het ontwikkelen en behouden van duurzame provincies. De stichting geeft advies aan lokale organisaties, bedrijven en burgers over verduurzaming en omgaan met de natuur. Daarnaast organiseert zij activiteiten in en met de natuur. 1.217 organisaties hebben zich bij de stichting aangesloten en vorig jaar hadden zij 44.866 bezoekers onderdeel in de 911 georganiseerde activiteiten (Impact, 2022).
- Stichting Natuurmonumenten; sinds de oprichting op 22 april 1905, beschermt de stichting ruim 110.000 ha aan cultureel erfgoed, natuurgebieden en waardevolle landschappen opdat ook de toekomstige generaties er ook van kunnen genieten. Natuurmonumenten herstelt natuurgebieden en landschappen en legt ook nieuwe natuur aan waardoor planten en dieren een grotere overlevingskans krijgen. De stichting telt ruim 880.000 leden en vrijwilligers (Natuurmonumenten, z.d.).
- Wing; werkt aan de ontwikkeling en bescherming van natuurgebieden waar de natuur zo veel mogelijk met rust gelaten wordt. Wing verbindt organisaties met elkaar en met de overheid en zoekt naar oplossingen voor maatschappelijke problemen als de stikstofcrisis en klimaatverandering. De organisatie heeft ruim 30 medewerkers en is opgericht in 2006 (Personen, z.d.).

Stichting Natuurmonumenten is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'natuurbescherming'. De stichting is gekozen, omdat zij met 760.000 veruit de het grootste aantal leden en vrijwilligers heeft (ARK Natuurontwikkeling heeft er 30, Free Natuur zo'n 50, Greenpeace 2.100, IUCN Nederland 38 (Nederlandse IUCN-leden, z.d.), LandschappenNL 79.019 (Stichting LandschappenNL, z.d.), de Natuur en Milieufederaties 1.239, VGN 44 (Home, z.d.), Het Edelhert 1.166 en Wing 30). Daarbij is Wing een organisatie die zich inzet om de samenwerking tussen andere organisaties te verbeteren en is Free Nature een initiatief van ARK Natuurontwikkeling (Personen,

z.d.), (*Niet gevonden* / *FREE Nature*, z.d.). ARK en Rewilding Europe focussen zich op het aanleggen van verbindingzones tussen natuurgebieden, opdat in het wild levende dieren zich vrij kunnen bewegen (*Onze doelen*, 2020), (*Our story*, z.d.) en (Greenpeace, 2022). Dit in tegenstelling tot stichtingen LandschappenNL, de Natuur en Milieufederaties en Greenpeace die zich inzetten op het verduurzamen van de Nederlandse provincies, duurzame landbouw en een veilig klimaat (*Impact*, 2022). Stichting Natuurmonumenten bevindt zich daartussenin, omdat zij zich richt op het beschermen van ruim 110.000 ha aan cultureel erfgoed, natuurgebieden en waardevolle landschappen (Natuurmonumenten, z.d.).

Dierenbescherming

De Dierenbescherming, Faunabescherming, Het Ree, IFAW, Vereniging Gescheperde Schaapskudden (VGN), Vereniging Het Edelhert, het Wereld Natuurfonds, Wolf Fencing Nederland, Wolven in Nederland en de Zoogdierenvereniging behoren tot de categorie 'dierenbescherming'. Hieronder staan de organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- Dierenbescherming; biedt sinds 25 augustus 1864 hulp aan dieren in nood en bestrijdt dierenleed in de vorm van opvang, gezondheidszorg en (her)plaatsing. De Dierenbescherming biedt haar diensten aan huis-, hobby-, en wilde dieren. Naast het verlenen van zorg, adviseert en informeert de organisatie de individuele huisdierhouder, kinderen op (basis)scholen en streven naar het verbeteren en verder ontwikkelen van dierenwelzijnsbeleid. Vanaf 1986 kwam daar de LID (Landelijke Inspectiedienst Dierenbescherming) bij. Dit onderdeel van de organisatie rukt uit bij meldingen over dierenmishandeling en/of verwaarlozing en voert controles uit bij dierenwinkels, fokkers, handelaren en pensions. In totaal beschikt de Dierenbescherming over 160.000 leden, 30 opvangcentra, 22 ambulanceafdelingen en 10 hondenscholen en is daarmee de grootste organisatie in Nederland die opkomt voor de belangen van dieren (Dierenbescherming, z.d.).
- Faunabescherming; waarborgt de belangen van in het wild levende dieren sinds 1976. De vrijwilligersorganisatie voert protestacties uit tegen jagers en jachtpartijen, vormt een tegengewicht van de invloed die jagers(organisaties) hebben op het gebied van faunabeheer en natuurbescherming en vecht juridische procedures aan. Het hoofddoel van de organisatie is het instellen van een verbod op alle vormen van jacht (De Faunabescherming, z.d.).
- Het Ree; is met haar 3.300 leden vanaf 1951 bezig met het in stand houden en bescherming van gezonde reeënpopulaties. Door middel van een goed beheer, het geven van advies en voorlichting, het verzorgen van publicaties aan haar leden en andere baat hebbende organisaties, het samenwerken met gelijksoortige organisaties en het aanbieden van opleidingen tracht de vereniging haar doel te bereiken en behouden (Het Ree, z.d.).
- International Fund for Animal Welfare (IFAW); zet zich sinds 1969 in voor de bescherming van dieren en hun leefgebieden. Hierbij gaat het om alle huis-, hobby-, en in het wild levende dieren. IFAW biedt noodhulp en opvang aan verwaarloosde, mishandelde en verweesde dieren en advies aan dierenbeschermingsorganisaties en -beheerders. De organisatie zet zich daarnaast in voor het invoeren en uitvoeren van wetgeving op het gebied van dierenbescherming en -wetgeving. Tevens doet het IFAW vele soorten onderzoek naar het behoud van dieren en bevecht het de illegale handel van dieren(producten) (International Fund for Animal Welfare, z.d.).
- Vereniging Gescheperde Schaapskudden (VGN); zet al 65 jaar schaapskudden in voor het beheer van natuurgebieden en behoud van cultureel erfgoed. Daarnaast werkt de vereniging aan het beschermen en in stand houden van oude schapenrassen en biedt de VGN recreatie aan bruggers. De vereniging wisselt hiervoor kennis uit met haar leden, onderhoudt relaties met de overheid, haar leden en burgers en adviseert mensen bij nieuw gevormde schaapskudden. VGN telt 44 leden, welke op zichzelf staande organisaties en verenigingen zijn door geheel Nederland (VGSN Schaapskudden, z.d.).

- Vereniging Het Edelhert; de in 1946 opgerichte vereniging zet zich in voor de bescherming van het leefgebied van de wilde fauna van Nederland. Hierbij ligt de nadruk op dam- en edelherten. De vereniging doet dit door te lobbyen bij de overheid voor de aanleg van wildviaducten en betere wettelijke bescherming en behoud van dam- en edelherten. Daarnaast geeft de vereniging voorlichting, cursussen, excursies en produceert het tijdschrift Het Edelhert. Het Edelhert telt 1166 leden (Paulides, 2006).
- Wereld Natuurfonds; is een ngo (niet-gouvernementele organisatie) op internationaal niveau sinds 1961. Het WNF beschermt dieren en planten en klimaat in ruim 100 landen, strijdt tegen illegale handel in dier(producten), het kappen van bossen, beschermen van de visstand en herstellen van schone zoetwatergebieden. Daarnaast helpt het WNF de lokale bevolking de natuurlijke bronnen waar zij afhankelijk van zijn te beschermen, beleid omtrent duurzaamheid en de bescherming van dieren- en plantensoorten te vervaardigen en implementeren (Hoe we werken | WWF | Help je ook mee?, z.d.).
- Wolf Fencing Nederland; plaatst hekken, rasters en soortgelijke wolf werende materialen bij agrariërs en hobbyisten. Daarnaast biedt WFN een cursus, advies en materialen aan deze mensen. De WFN is een onderdeel en initiatief van de vrijwilligers van de Zoogdierenvereniging en is opgericht in 2019 ('Wolf Fencing' in Nederland en België; Initiatieven in Nederland en Vlaanderen voor conflictarm samenleven met wolf, z.d.).
- Wolven in Nederland; is een samenwerkingsverband tussen verschillende organisaties waaronder; ARK Natuurontwikkeling, Free Nature, KNJV, IVN, IFAW, Rewilding Europe, WNF, Wolf Fencing Nederland, Zoogdierenvereniging. Deze samenwerking, opgericht in 2008 was bedoeld om de komst van de wolf naar Nederland te begeleiden. Dit bereiken zij door faunabeheerders te adviseren, het in kaart brengen van de wolvenpopulatie van Nederland en de burger te informeren van de burger over actueel nieuws. Daarnaast legt en onderhoudt Wolven in Nederland contact met zowel nationale als internationale beheerders, beleidsmakers en onderzoekers (Wolf en mens, 2019).
- Zoogdierenvereniging; met 1523 leden beschermt de vereniging sinds 1952 in het wild levende zoogdieren en hun leefgebieden. Daarnaast doet de vereniging veel onderzoek naar o.a. de leefwijze van de zoogdieren en het effect van beheer- en beschermingsmaatregelen. De Zoogdierenvereniging biedt ook advies over wet- en regelgeving, lezingen en voorlichting over zoogdieren (Organisatie Zoogdierveniging, z.d.).

Het International Fund for Animal Welfare (IFAW) is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'dierenbescherming'. De Dierenbescherming zet zich in voor dieren in acute hulp en het bestrijden van acute dierenleed en richt zich hier voornamelijk op huis- en hobbydieren (Dierenbescherming, z.d.). De wolf valt niet onder een van die twee categorieën en is daardoor niet gekozen tot vertegenwoordiger van deze categorie. De Faunabescherming, Wolf Fencing Nederland en Wolven in Nederland zijn initiatieven van en samenwerkingsverbanden met meerdere organisaties waaronder het IFAW en het WNF (De Faunabescherming, z.d.), ('Wolf Fencing' in Nederland en België; Initiatieven in Nederland en Vlaanderen voor conflictarm samenleven met wolf, z.d.) en (Wolf en mens, 2019). Het Ree en de Zoogdierenvereniging zijn met hun 3.300 en 1523 leden vele malen kleiner dan het IFAW en het WNF, die wereldwijd opereren (Het Ree, z.d.) en (Organisatie Zoogdierveniging, z.d.). De verenigingen Het Edelhert en Gescheperde Schaapskudden zijn specifiek gefocust op het behouden en beschermen van de dam- en edelherten (Paulides, 2006) en oude schaapskudden (VGSN Schaapskudden, z.d.). Dit in tegenstelling tot het IFAW en WNF die zich ruimer inzetten voor (Hoe we werken | WWF | Help je ook mee?, z.d.). Van deze twee ngo's is het IFAW het meest gefocust op het beschermen en behouden van dieren, vandaar dat het IFAW als vertegenwoordiger van de categorie is gekozen (International Fund for Animal Welfare, z.d.).

Boeren

De Boerenraad, de Landelijke Werkgroep Professionele Schapenhouderij (LWPS), LTO Nederland, het Ministerie van LNV en Stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders zijn de organisaties die behoren tot de categorie van de boeren. Hieronder staan de organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- Boerenraad; is een vereniging van en voor agrariërs(organisaties) die zich sinds 2020 inzet voor het ontwikkelen van landbouw waarbij er een balans is tussen natuur, landschap en de samenleving. Boerenraad zoekt naar oplossingen voor struikelblokken met betrekking tot toegang tot grond(gebied), kennis, onderwijs en beklemmende wetgeving. Agrarische organisaties waaronder; Boerennatuur, Caring Farmers, CSA Netwerk, de Federatie van argo-ecologische boeren, Netwerk Grondig, Netwerk Natuur inclusieve Landbouw, Toekomstboeren, de Vereniging voor Biodynamische Landbouw en Voeding en Voedselbosbouw hebben zich bij de Boerenraad aangesloten (Over ons, 2021).
- Landelijke Werkgroep Professionele Schapenhouderij (LWPS); zet zich sinds 1994 in voor de belangen van schapenhouders. Opgelegde wet- en regelgeving van de EU en het ministerie van LNV beïnvloedt de werkgroep opdat de schapenhouder geen extra hinder ontstaat in het werk (Home, z.d.).
- Land- en Tuinbouworganisatie Nederland; behartigt sinds 1995 de belangen van haar 35.000 leden bestaande uit mensen van de land- en tuinbouwsector door een gunstig ondernemersklimaat voor de boeren in Nederland en Europa te ontwikkelen. De werkgeversorganisatie zet zich in voor gezonde dieren, planten en omgeving. LTO Nederland werkt aan gezonde producten die zo geproduceerd zijn dat de consumenten er een goed gevoel bij hebben. Daarnaast zet LTO Nederland haar leden ertoe om te produceren met minder fossiele brandstoffen en het produceren van groene energie, komt op voor het behoud van familiebedrijven en werkt aan het creëren van een aantrekkelijk landschap om in te wonen, werken en recreëren (LTO, 2022).
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit; verbetert en ontwikkelt waardevolle natuur, duurzaam voedsel en een energiek platteland. Vanaf 2 september 1935 heeft het ministerie van LNV het doel om iedereen te voorzien van voldoende, veilig en duurzaam voedsel (Ministerie van Algemene Zaken, 2022).
- Stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders; is de stichting van en voor kleinschalige houders en fokkers van schapen en geiten en erkent door het ministerie van LNV als vertegenwoordigend orgaan. De KSG is daarmee het aanspreekpunt voor zowel het ministerie van LNV als voor haar leden en geeft advies over opkomende en de huidige wet- en regelgeving en de uitvoering daarvan. Verder werkt de stichting samen met andere vertegenwoordigende instanties waaronder de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) (Over ons – Platform KSG, z.d.).

De Land- en Tuinbouworganisatie Nederland is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'boeren'. De werkgeversorganisatie is gekozen omdat zij een groot aantal leden kent (35.000) en zich richt op alle land- en tuinbouwers van Nederland. Dit in tegenstelling tot de Landelijke Werkgroep Professionele Schapenhouderij en de stichting Beheer Platform Kleinschalige Schapen- en Geitenhouders die gefocust zijn op de belangen van de schapen- en geitenhouders (Home, z.d.) en (Over ons – Platform KSG, z.d.). De Boerenraad is niet gekozen, omdat zij zich alleen focussen op het oplossen van problemen die ontstaan aan de hand van o.a. wetgeving en gebrek aan grond (Over ons, 2021). Dit in tegenstelling tot LTO Nederland, die daarnaast ook werkt aan het behoud van gezonde dieren, planten en (leef-)omgeving. De reden dat het ministerie van LNV niet is gekozen als vertegenwoordiger komt doordat het ministerie zich meer richt op het beheer en beleid, en niet de belangen van de land- en tuinbouwsector zoals LTO Nederland (LTO, 2022), (Ministerie van Algemene Zaken, 2022).

Jagers

De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV) en de Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer (NOJG) zijn de organisaties die behoren tot deze categorie. Hieronder staan de organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (KNJV); opgericht in 1919, de KNJV zet zich in voor de belangen van haar leden, bestaande uit jagers, voorjagers en wildbeheerders in Nederland. De vereniging werkt aan het instellen van regels voor jagers en wildbeheerders, het versterken van het imago van de vereniging en de erkenning van de jagers als professionele vrijwilligers. Als per 2019 telt de KNJV 278 wildbeheerleden. Dit is 98% van alle wildbeheereenheden in Nederland. Daarnaast telt de vereniging 20.554 particuliere leden, 75% van de 26.600 totaal in Nederland aanwezige jachtaktehouders (Wie zijn wij?, 2021).
- Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer (NOJG); voorheen de Boerenjagersvereniging zet zich al vanaf 1981 in voor de belangen van de leden omtrent jacht, schadebestrijding en wapens. Dit door middel van het aangaan en creëren van samenwerkingsverbanden met andere organisaties, waaronder de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging. De NOJG informeert haar leden daarnaast op het gebied van schadebestrijding, jacht, wildbeheerders, wildhygiëne en wapens en organiseert oefeningen en wedstrijden op het gebied van jacht schieten. De organisatie heeft anno 2021 5000 leden (NOJG Algemeen – Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer, z.d.).

De NOJG en KNNV vertonen veel overeenkomsten. Daarom is de keuze van de vertegenwoordiger van de categorie van de jagers gebaseerd op het aantal leden van de vereniging. De Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie met 21.000 leden, tegenover het beduidend lagere aantal leden van de NOJG (5.000) en heeft daarmee een groter bereik en impact (KNNV, z.d.) en (NOJG Algemeen – Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer, z.d.).

(Overheids-)beleid

De Federatie Particulier Grondbezit, het Interprovinciaal Overleg (IPO), Kroondomein Het Loo, Natuurplaza, Staatsbosbeheer, Stichting National Park de Hoge Veluwe, Vereniging Nederlandse gemeenten (VGSN) en Vereniging Wildbeheer Veluwe behoren tot de categorie (overheids-)beleid. Hieronder staan de organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- Federatie Particulier Grondbezit; bestaat uit 1.600 leden die samen ruim 200.000 ha aan bos, landbouwgrond en natuur bezit. De vereniging beschermt hiervan het cultuurhistorisch landschap en regelen daarnaast voedselproductie en recreatiemogelijkheden. De FPG helpt haar leden aan financiering en ontwikkelingen om grondbezit winstgevend te maken en behouden. Daarvoor is het FPG in contact met Den Haag en Brussel en gaat waar mogelijk samenwerkingsverbanden aan met landbouw- en natuurbeschermingsorganisaties (Over FPG | FPG - Federatie Particulier Grondbezit - www.grondbezit.nl, z.d.).
- Interprovinciaal Overleg (IPO); is een vereniging van, voor en door de twaalf provincies van Nederland. Het Interprovinciaal Overleg heeft vanaf het moment dat de vereniging is opgericht (1986) twaalf leden, de provincies. Het IPO zet zich in voor een sterke (regionale) economie, goed en openbaar bestuur en voor de belangen van de twaalf provincies in Den Haag en Brussel. De vereniging speelt een voorbereidende rol bij beleidsvorming dat van belang is voor haar leden en doet dienst als een contactonderhoudend orgaan tussen organisaties, het Nederlands bestuur en de Europese Unie (Over het IPO, z.d.).
- Kroondomein Het Loo; bestaat uit het paleispark en de houtvesterijen Gortel, Hoog Soeren en Uddel en beslaan 10.350 ha. Hiermee is het kroondomein vanaf het ontstaan in 1863 het grootste landgoed van Nederland. Het kroondomein beheert het landgoed met ruimte voor ontwikkeling, herstel en houtproductie. Het domein is dan ook in drie typen land te verdelen; bosreservaat, inheems- en uitheems productiebos. Het beheer (de staat) van het

kroondomein doet dit om het landgoed gezond te houden, de biodiversiteit en de bodem te beschermen en haar productiefunctie te kunnen behouden (Kroondomein Het Loo, z.d.).

- Natuurplaza; de stichting is een overkoepelende organisatie van vijf verenigingen; Ravon, Sovon, Floron, Zoogdiervereniging en Stichting Bargerveen. Gezamenlijk hebben zij 20.000 vrijwilligers die onderzoek doen naar natuurherstel, amfibieën, vissen, reptielen en de verspreiding van wilde planten in Nederland. Daarnaast zetten zij zich in voor de bescherming van levende zoogdieren en vogelsoorten en hun leefgebieden. Natuurplaza bestaat hierdoor uit meer dan 20.000 vrijwilligers en heeft een enorme kennisbank. Hiermee geven zij cursussen en voorlichting en geven zij advies aan natuurbeheerders en beleid (Home, z.d.).
- Staatsbosbeheer; is als ingestelde rechtspersoon met een wettelijke taak verantwoordelijk voor het beheer van ruim 273.000 ha aan natuur. Hiermee is het Nederlands grootste natuurbeheerder organisatie. De organisatie is opgericht op 21 juli 1899 en telt momenteel 1.270 medewerkers en 8.265 vrijwilligers. Staatsbosbeheer zet zich in voor het beschermen en ontwikkelen van de kwaliteit van de leefomgeving voor mensen, dieren en planten. Dit willen zij bereiken door de biodiversiteit te vergroten, leefgebieden te beschermen en verbeteren, natuur inclusieve landbouw te stimuleren en het organiseren en faciliteren van recreatie en natuureducatie. Daarnaast draagt Staatsbosbeheer bij aan het beperken van klimaatverandering door CO₂ op te slaan door bos aan te leggen, het opwekken van energie, het hergebruik van grondstoffen en water de ruimte te geven (Prioriteiten en doelen, z.d.).
- Stichting National Park De Hoge Veluwe; de stichting, opgericht in 1935, zet zich in voor de ontwikkeling van een zo hoog mogelijke biodiversiteit bij het duurzaam beheren van het park. De stichting organiseert een groot aantal activiteiten, ontvangt bezoekers, biedt educatie en informatie op het gebied van natuur en biedt de mogelijkheid tot recreatie in de vorm van een camping. De stichting telt als in 2022 naast haar 150 medewerkers ruim 400 vrijwilligers (Organisatie "Park Hoge Veluwe, z.d.).
- Vereniging Nederlandse gemeenten (VNG); is sinds 28 februari 1912 de overkoepelende organisatie van de gemeenten van Nederland en overzeese gebieden, een totaal van 352 leden. De vereniging ondersteunt de gemeenten bij het uitvoeren van het beleid. De VGSN adviseert en informeert de gemeenten over actuele ontwikkelingen en is een vragenbaak voor haar leden. De VGSN doet met het doel om actieve en doortastende lokale overheden te creëren (Over de, z.d.).
- Vereniging Wildbeheer Veluwe (VWV); werkt sinds 1975 aan het verbeteren van het behoud en beheer van het grofwild¹² van het Veluws Natuurgebied, voert tellingen uit en doet aan monitoring. Daarnaast adviseert de vereniging andere fauna- en wildbeheerders over het in stand houden van gezonde populaties in het wild levende hoefdieren. Elk jaar rapporteert Vereniging Wildbeheer Veluwe het uitgevoerde beheer waar aan de hand van uit de resultaten gekomen evaluaties en conclusies een advies voor het beheer van het volgend jaar wordt opgesteld. De vereniging werkt hiermee ook aan het verbeteren en ontwikkelen van samenwerking met en tussen andere betrokken organisaties en instanties (VERENIGING, z.d.).

Staatsbosbeheer is gekozen als vertegenwoordiger van de categorie '(overheids-)beleid'. De RWT (rechtspersoon met een wettelijke taak) is met 273.000 ha Nederlands grootste natuurbeheerder (De Federatie Particulier Grondbezit beheert 200.000 ha (*Over FPG | FPG - Federatie Particulier Grondbezit - www.grondbezit.nl*, z.d.), NP Hoge Veluwe 5.400 ha (*Organisatie "Park Hoge Veluwe, z.d.), kroondomein Het Loo 10.350 ha (Kroondomein Het Loo, z.d.), stichting Natuurmonumenten 110.000 ha en vereniging Wildbeheer Veluwe 13.000 ha (VERENIGING, z.d.). In tegenstelling tot het IPO, Natuurplaza en het VNG is Staatsbosbeheer gefocust op het beheer van de natuurgebieden en is het geen samenwerkingsverband van meerdere en verschillende organisaties (Over het IPO, z.d.),*

¹² Nederlandse verzamelterm voor damherten, edelherten, moeflons, reeën en wilde zwijnen.

(*Home*, z.d.) en (*Over de*, z.d.). Samen met ruim 120 jaar aan ervaring is Staatsbosbeheer een echte expert in het natuurbesluit van Nederland (*Prioriteiten en doelen*, z.d.).

Volksgezondheid

De Dutch Wildlife Health Centre, het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu behoren tot deze categorie. Hieronder staan de organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- Dutch Wildlife Health Centre; is sinds haar oprichting in 2009 het centrale punt voor vragen over de gezondheid over wilde dieren. Het DWHC vergroot de kennis over de gezondheid van wilde dieren en draagt bij aan het goed gebruiken van deze kennis. Dit doen zij door ziekten bij in het wild levende dieren te constateren en onderzoeken, het verspreiden van de opgedane kennis en het adviseren over eventuele gezondheidsrisico's voor mensen, en gedomesticeerde dieren en wilde dieren. Het Ministerie van LNV, het Ministerie van VWS en de Faculteit Diergeneeskunde van de Universiteit Utrecht financieren momenteel het DWC (*Geschiedenis*, z.d.).
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport VWS; met de opkomst van het Ministerie van VWS op 15 september 1951 werd de zorg voor de zieken en armen overgedragen aan de overheid. Het ministerie zet zich in voor het welzijn van de Nederlandse burgers door de gezondheid en kwaliteit van leven te beschermen en verbeteren. Dit bereiken zij door goede zorg betaalbaar en duurzaam te maken, door te werken aan het stimuleren van goede voeding en zorgen voor sportvoorzieningen (Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, 2022).
- Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu; voert sinds haar oprichting in 1934 voor de volksgezondheid onderzoek uit naar infectieziekten, veiligheid van geneesmiddelen en voedsel, met het doel infectieziekten te voorkomen. Tevens ondersteunt het RIVM ziekenhuizen en huisartsen bij de bestrijding van infectieziekten, is verantwoordelijk voor de aanwezigheid van voldoende vaccinaties en adviseert het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Op het gebied van milieu meet het RIVM de kwaliteit van lucht, water en de bodem, ondersteunt het RIVM natuurrampen, straling en hoe om te gaan met klimaatverandering (*Over het*, z.d.).

Het RIVM is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'volksgezondheid'. Het RIVM is gekozen doordat zij zijn gespecialiseerd in ziekten bij in het wild levende dieren. Ook is het RIVM de adviseur voor de overheden, terreinbeheerders en adviesbureaus, waaronder het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (*Geschiedenis*, z.d.).

Toerisme

De Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV), de Koninklijke Nederlandse Toeristenbond (ANWB) en Recron zijn de organisaties die behoren tot de categorie toerisme. Hieronder staan organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging (KNNV); opgericht in 1901, de KNNV is de vereniging van de veldbiologie. De KNNV biedt natuurvakanties en uitjes in de vorm van accommodatie en recreatie. Daarnaast organiseert de vereniging cursussen, lezingen, excursies en studies van, voor en over de natuur. De vereniging telt anno 2019 8.500 leden (KNNV, z.d.).
- Koninklijke Nederlandse Toeristenbond (ANWB); ooit opgericht op 1 juli 1883 als fietsclub, de ANWB is een vereniging die zich in zet voor de belangen van de recreant en toerist op het gebied van vakantie, vrije tijd, mobiliteit en verkeersveiligheid (ANWB Hoofdkantoor, 2016). De vereniging telt ruim 5 miljoen leden en is daarmee de grootste vereniging van Nederland (Contact met de ANWB Bondsraad, 2022)

- Recron; is een overkoepelende vereniging van ruim 300 vakantieparken en 900 kampeerbédrijven in Nederland. De organisatie ondersteunt, promoot en verbindt deze bedrijven. Deze bedrijven bieden vakantiehuizen en campings en dagjes uit naar pretparken en andere recreatiegebieden op regionaal, nationaal en internationaal niveau. Recron biedt de organisaties toegang tot hun kennis, een ondernemershelpdesk, kortingen en toegang tot evenementen. De vereniging is in 1969 opgericht (*Wat doen we? | HISWA-RECRON*, z.d.).

De ANWB is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'toerisme', omdat de ANWB al meer dan 135 jaar bezig is met het makkelijker maken van de mobiliteit, het weghalen van struikelbommen en waar nodig hulp aan te bieden voor de leden en de rest van de Nederlandse samenleving (ANWB Hoofdkantoor, 2016). Met ruim 5 miljoen leden heeft de ANWB tevens een grotere impact dan de KNNV (8.500 leden) (KNNV, z.d.) en Recron (1.200 leden) (*Wat doen we? | HISWA-RECRON*, z.d.). (*Contact met de ANWB Bondsraad*, 2022).

Educatie

De Groene Academie, het IVN (Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid), Naturalis Biodiversity Center, de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie en stichting Natuurwijs zijn de organisaties die behoren tot deze categorie. Hieronder staan organisaties kort beschreven, evenals de gekozen vertegenwoordiger van deze categorie.

- De Groene Academie; heeft als doel om mensen van Noord-Holland in de natuur over de natuur te leren. Dit om kennis over natuur, cultuur en landschap te vergroten. Zij bieden hiervoor cursussen, traineeships en vrijwilligerswerk aan en de mogelijkheid om in contact te komen met natuur experts (*Over ons | De groene academie*, z.d.).
- Het IVN; opgericht in 1960, het IVN biedt natuuractiviteiten, projecten, workshops, lezingen en cursussen aan in en met de natuur voor jong en oud. Deze zijn voor iedereen toegankelijk met het doel om mensen te laten zien en beleven hoe leuk, belangrijk en gezond de natuur van Nederland is. Naast open inschrijvingsmogelijkheden bij het aanbod in activiteiten heeft het IVN 27.500 vaste leden en 162 vrijwilligersafdelingen door heel Nederland (*Over IVN Natuureducatie*, z.d.).
- Naturalis Biodiversity Center; is het nationale instituut voor onderzoek op het gebied van biodiversiteit en educatie over de natuur. Naturalis brengt met haar kennis, onderzochte data en een collectie van 42 miljoen objecten het leven de planeet in kaart en werken daarmee aan oplossingen en plannen voor het behoud van de biodiversiteit. Dit instituut is opgericht in 1820 en bestaat uit ruim 1.000 medewerkers (*Educatie*, z.d.).
- Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie; biedt cursussen, excursies, lezingen en een zomerkamp aan jongeren tussen de 11 en 25 jaar. De vereniging biedt de jongeren kennis over de natuur in Nederland om een band tussen de jongeren en de natuur op te bouwen zodat de toekomstige generatie zich ook gaat inzetten voor natuurbescherming. De NJN is in 1920 opgericht en telt 550 leden (*Geschiedenis*, 2020).
- Stichting NatuurWijs; door Prinses Irene in 2005 opgerichte stichting brengt kinderen van basisscholen in contact met de natuur waarmee de stichting de kinderen wil laten ontdekken, spelen en leren. Dit doormiddel van het op pad gaan met een van de NatuurWijzers die de kinderen vaardigheden aanleren en basiskennis bijbrengen. NatuurWijs wil dat alle kinderen op de basisschool ten minste één keer met de natuur in aanraking komen via NatuurWijs (*Over*, z.d.).

Het IVN is de gekozen vertegenwoordiger van de categorie 'educatie'. Zij beschikt namelijk over het grootste aantal leden (27.500) en heeft daardoor een grotere impact dan de andere organisaties van deze categorie. Daarnaast is Stichting NatuurWijs gefocust op kinderen van de basisschool (*Over*, z.d.), De Groene Academie op mensen woonachtig in Noord-Holland en de NJN op jongeren tussen de 11 en 25 jaar (*Over ons | De groene academie*, z.d.) en (*Geschiedenis*, 2020). Daarbij werkt Naturalis met een groep vaste medewerkers. Het IVN is veelomvattender doordat hun doelgroep zowel jong als oud omvat en hun activiteiten, cursussen, lezingen, workshops, en projecten voor

iedereen toegankelijk is en in veel verschillende plaatsen worden gehouden (*Over IVN Natuureducatie*, z.d.), (*Educatie*, z.d.).

Literatuurlijst

- Contact met de ANWB Bondsraad*. (2022, 14 september). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.anwb.nl/over-anwb/bondsraad#:~:text=De%20ANWB%20is%20een%20vereniging,afdelingen%20waaruit%20de%20vereniging%20bestaat+>
- De Faunabescherming. (z.d.). *Uitgangspunten*. De Faunabescherming Van Vogelvrij naar Kogelvrij. Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://www.faunabescherming.nl/uitgangspunten/>
- Dierenbescherming*. (z.d.). Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://www.dierenbescherming.nl/werkzaamheden>.
- Educatie*. (z.d.). Naturalis. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.naturalis.nl/educatie>
- Geschiedenis*. (z.d.). Dutch Wildlife Health Centre (DWHC). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://dwhc.nl/over-ons/achtergrond/>
- Geschiedenis*. (2020, 7 april). NJN. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.njn.nl/wie-zijn-wij/geschiedenis/>
- Greenpeace. (2022, 12 september). *Over Greenpeace*. Greenpeace Nederland. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.greenpeace.org/nl/over-ons/>
- Het Ree. (z.d.). *DOEL, VISIE EN OPRICHTING*. Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://hetree.nl/doelstelling/>
- Hoe we werken | WWF | Help je ook mee?* (z.d.). WWF.nl. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.wwf.nl/wat-we-doen/aanpak>
- Home*. (z.d.). Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://lwps.info/>
- Home*. (z.d.). Geraadpleegd op 20 juli 2022, van <https://www.natuurplaza.org/#:~:text=Natuurplaza%20houdt%20zich%20onder%20andere,Advisering%20aan%20natuurbeheer%20en%20%2Dbeleid>
- Home*. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://lwps.info/#:~:text=De%20LWPS%20is%20ontstaan%20in,voornamelijkste%20reden%20voor%20de%20oprichting>
- Impact*. (2022, 28 maart). Natuur en Milieufederaties. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.natuurenmilieufederaties.nl/over-ons/impact+/>
- International Fund for Animal Welfare. (z.d.). *Onze Geschiedenis*. IFAW. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.ifaw.org/nl/over/history>
- KNNV. (z.d.). *Werkgroepen*. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://knnv.nl/werkgroepen/>
- Kroondomein Het Loo*. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.kroondomeinhetloo.nl/kroondomein-het-loo/>
- LTO. (2022, 27 juni). *Nederland*. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.lto.nl/over-lto/lto-nederland/#:~:text=LTO%20Nederland%20is%20d%C3%A9%20ondernemersorganisatie,in%20de%20land%2D%20en%20tuinbouwsector>
- Ministerie van Algemene Zaken. (2022, 6 september). *Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit*. Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-landbouw-natuur-en-voedselkwaliteit>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. (2022, 14 juli). *Organisatie ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*. Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport | Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 12 augustus 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-volksgezondheid-welzijn-en-sport/organisatie#:~:text=VWS%20stimuleert%20mensen%20tot%20gezond,of%20andere%20vormen%20van%20gezondheidszorg>
- Natuurmonumenten. (z.d.). *Ochtend natuur*. Geraadpleegd op 14 september 2022, van

<https://www.natuurmonumenten.nl/over-natuurmonumenten#:~:text=Natuurmonumenten%20is%20de%20vereniging%20voor,nog%20eeuwenlang%20van%20blijven%20genieten>

Nederlandse IUCN-leden. (z.d.). IUCN NL. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.iucn.nl/organisatie/leden/>

Niet gevonden | FREE Nature. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.freenature.nl/over-free>.

NOJG Algemeen – Nederlandse Organisatie voor Jacht en Grondbeheer. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.nojg.nl/nojg-algemeen>

Onze doelen. (2020, 13 november). ARK Natuurontwikkeling. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.ark.eu/over-ark/ark-organisatie/onze-doelen>

Organisatie â€” Park Hoge Veluwe. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.hogeveluwe.nl/nl/over-het-park/organisatie>

Organisatie Zoogdierverseniging. (z.d.). De Zoogdierverseniging. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.zoogdierverseniging.nl/over-ons/vereniging/organisatie-zoogdierverseniging>

Our story. (z.d.). Rewilding Europe. Geraadpleegd op 14 september 2022, van <https://rewilding-europe.com/our-story/>

Over. (z.d.). NatuurWijs. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.natuurwijs.nl/over>

Over de. (z.d.). VNG. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://vng.nl/rubrieken/over-de-vng>

Over FPG | FPG - Federatie Particulier Grondbezit - www.grondbezit.nl. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.grondbezit.nl/over-fpg.html#:~:text=De%20Federatie%20Particulier%20Grondbezit%20zet,en%20maatschappelijk%20verantwoord%20particulier%20grondbezit>

Over het. (z.d.). RIVM. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.rivm.nl/rivm/kennis-en-kunde/rivm-in-klas/spreekbeurt/trala>

Over het IPO. (z.d.). Geraadpleegd op 22 augustus 2022, van <https://www.ipo.nl/over-het-ipo/>

Over IVN Natuureducatie. (z.d.). IVN. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.ivn.nl/over-ivn>

Over ons. (2021, 22 april). Boerenraad. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://boerenraad.nl/aanpak/>

Over ons | De groene academie. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.degroeneacademie.nl/303/over-ons>

Over ons – Platform KSG. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.platform-ksg.nl/over-ons-2/>

Paulides, J. (2006, 8 november). *Historie in het kort.* Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.hetedelhart.nl/vereniging/122-voor-de-jeugd/13-historie-in-het-kort>

Prioriteiten en doelen. (z.d.). Staatsbosbeheer. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.staatsbosbeheer.nl/over-staatsbosbeheer/organisatie/prioriteiten-en-doelen>

Stichting LandschappenNL. (z.d.). *Landschapsbeheer Nederland.* Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.landschappen.nl/landschapsbeheer-nederland#:~:text=Landschapsbeheer%20Nederland%20is%20het%20samenwerkingsverband,de%20toekomst%20van%20kunnen%20genieten>

VERENIGING. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.verenigingwildbeheerveluwe.nl/VERENIGING/VERENIGING>

VGSN Schaapskudden. (z.d.). Geraadpleegd op 15 september 2022, van <http://www.vgsn-schapskudden.nl/>

Wat doen we? | HISWA-RECRON. (z.d.). Geraadpleegd op 12 juli 2022, van <https://www.hiswarecron.nl/over-ons/wat-doen-we#:~:text=Recron.nl%20is%20het%20eerste,voor%20de%20leukste%20dages%20uit>

Wie zijn wij? (2021, 3 februari). De Jagersvereniging. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.jagersvereniging.nl/vereniging/wie-zijn-wij/>

Wolf en mens. (2019, 11 juli). Wolven in Nederland. Geraadpleegd op 15 september 2022, van

<https://www.wolveninnederland.nl/wolf-en-mens>

'Wolf Fencing' in Nederland en België; Initiatieven in Nederland en Vlaanderen voor conflictarm samenleven met wolf. (z.d.). De Zoogdiervereniging. Geraadpleegd op 15 september 2022, van <https://www.zoogdiervereniging.nl/publicaties/2019/wolf-fencing-nederland-en-belgie-initiatieven-nederland-en-vlaanderen-voor#:~:text=Zowel%20in%20Nederland%20als%20in,van%20mens%20en%20wolf%20bevorderd>

Bijlage 4 – Vragenlijst

Allereerst een korte introductie

In 2019 was het definitief; de wolf heeft zich na meer dan een eeuw van afwezigheid weer gevestigd in Nederland. Door de wettelijk beschermde status is het verboden zijn opmars te hinderen. Dat de wolf zich in Nederland vestigt is dan ook een feit. Uit ervaringen in andere delen van Europa blijkt dat de terugkeer van grote roofdieren vaak specifieke vragen opwerpt, die niet alleen betrekking hebben op de effectieve bescherming van grensoverschrijdende roofdierpopulaties, maar ook op gevolgen voor met name veeteelt, menselijke veiligheid, natuurbeheer en (niet onbelangrijk) gevoelens die over deze onderwerpen in de maatschappij leven.

Iedere organisatie heeft hier zijn standpunten over. Het doel van dit onderzoek is om de raakvlakken en verschillen van de standpunten over de terugkeer van de wolf naar Nederland van organisaties die betrokken zijn bij de wolf in kaart te brengen. Dit levert kaders op voor het opstellen van een advies voor het beheer van wolven in Nederland waar de betrokken partijen tevreden mee zijn.

De vragen

Vervolgens worden de volgende vragen gesteld:

Tabel 1; Onderwerpenlijst voor de focusgroepen.

Deelvraag; Wat zijn de standpunten van de organisaties en waarop zijn deze gebaseerd?
Wat zijn de overwogen alternatieven?
- Wat gaf de doorslag voor de keuze voor het standpunt? - Op welke feiten is het standpunt gebaseerd? - In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?
1. Wat vindt de organisatie van wolven in het algemeen? 2. Wat vindt de organisatie van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd? 3. Wat voor invloed heeft de wolf op de natuur? 4. Wat voor invloed heeft de wolf op de aanwezige wilde dieren? 5. Hoe groot wordt het gevaar door de organisatie ingeschat? 6. Wat vindt de organisatie van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf? 7. Wat vindt de organisatie van de beschermde status van de wolf in Nederland? 8. Wat vindt de organisatie van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?
Overig
• Heeft u nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit interview? • Is de organisatie geïnteresseerd in een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek?

Beleid

Bij de vragen over het beleid wordt er, waar nodig, eerst het een en ander over het beleid vertelt.

De wolf is een ‘beschermde inheemse diersoort’ onder de Wet Natuurbescherming. Het doden, vangen, verwonden, bemachtigen of opsporen van wolven werd hiermee verboden. Daarnaast is het opzettelijk verontrusten van wolven, het beschadigen, vernielen, uithalen, wegnemen of verstoren van hun nesten, holen of andere voortplantings- of vaste rust- of verblijfplaatsen ook niet toegestaan. Wanneer er bij de voorkoming en bestrijding van dieren die schade veroorzaken gepaste alternatieven ontbreken en er sprake is van maatschappelijk belang (zoals de openbare veiligheid), zijn uitzonderingen toegestaan. Een waarneming van een wolf die lijdt aan hondsdelheid is een voorbeeld waarbij er wordt afgeweken van de wet. Dit komt omdat deze wolf zijn schuwheid heeft

verloren en een gevaar vormt voor de volksgezondheid, openbare veiligheid en de aanwezige vee- en wolvenpopulatie.

Schadebeleid

Geiten, schapen en kalveren zijn in Nederland het meest gemeld als het om slachtoffers van wolvenaanvallen gaat. Het aantal slachtoffers in Nederland per jaar ligt rond de 200. Om schade te voorkomen zijn preventiemaatregelen ontwikkeld. De kosten voor de preventiemaatregelen zijn voor de boer zelf, maar sommige provincies betalen mee aan de kosten. Wanneer de preventiemaatregelen niet kunnen voorkomen dat een wolf vee dood, zijn er tegemoetkomingen om de kosten van de schade te dekken. Een tegemoetkoming in de schade is mogelijk voor bedrijfsmatig gehouden landbouwhuisdieren en hobbymatig gehouden schapen en geiten.

Bij meldingen van schade door wolven, vindt er een onderzoek plaats door BIJ12. Zij onderzoeken of de dieren echt door wolven zijn gedood en of er voldoende preventiemaatregelen door de boer waren genomen (BIJ12, 2022). Bij de tegemoetkomingen wordt er geen eigen risico ingehouden en hoeven geen léges betaald te worden. Eventuele dierenartskosten en de voorrij- en afvoerkosten van een kadaver naar een destructiebedrijf worden vergoed. Overige indirecte kosten komen niet voor een tegemoetkoming in aanmerking.

Verwondingen

Ook als een gehouden landbouwhuisdier gewond is en behandeld moet worden door een dierenarts, verleent BIJ12 een tegemoetkoming in de kosten. Mocht het dier komen te overlijden, verleent BIJ12 ook een vergoeding.

Bijlage 5 – Transcripties

Hier zijn de zeven transcripties van de interviews in alfabetische volgorde weergegeven.

Interview met International Fund for Animal Welfare

Geïnterviewde: S. Swiers van het International Fund for Animal Welfare (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 06 maart 2023 om 14.00

Locatie: Den Haag/Hoogland (interview via Teams)

I= Oké. Dan is nu de opname gestart.

R= Opname is gestart, ja.

I= Oké, top. Helemaal top. Allereerst hartelijk bedankt dat ik dit interview mag af nemen en opnemen voor mijn onderzoek.

R= Geen probleem. Ja, dus brand los. Ik moet zeggen dat ik wat minder op de wolf ben ga werken laatste tijd, maar in het verleden heb ik er wel heel veel mee gedaan.

I= Om even heel basis te beginnen; wat vindt de IFAW van wolven in het algemeen?

R = (Lacht). Het zijn fantastisch mooie dieren en heel belangrijk voor het ecosysteem, maar dat vinden we van elk wild dier. Dus dat is gewoon, onze visie. Ons doel is ook om wilde dieren te beschermen. We denken niet of die er zou mogen zijn of niet. De dieren zijn er en we hebben ze keihard nodig voor goeie ecosystemen en daarvan zijn we als mens afhankelijk. Alleen de meeste mensen zijn dat vergeten, die denken dat de wereld wordt geregeerd door de techniek. Dat we zo aan ons eten komen. Maar zo zit het niet in elkaar. (Lacht).

I= (Lacht).

R= Dus of het nu mieren zijn, of wolven, het heeft allemaal recht op bestaan. En het heeft allemaal een functie in deze wereld en in de ecosystemen.

I= Op welke feiten is dit standpunt gebaseerd?

R= Nou, feiten. Het is meer dat wij als IFAW staan voor de bescherming en het behoud van de dieren, dus ook de wolf.

I= Wat gaf de doorslag voor de keuze voor het standpunt?

R= Dat we de wolf graag in Nederland willen hebben, komt door zijn plaats in een ecosysteem. Zonder hem zouden de populaties van de prooidieren veel te groot worden. Dat is eigenlijk wat we nu ook zien. De wolf zou daar een rol in gaan spelen.

I= In Hoe verre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= Iedereen binnen IFAW weet waar we voor staan. Dus iedereen zou weten dat IFAW de wolf graag terugziet in Nederland.

I= Oké, en om daar op in te haken. Wat voor invloed heeft de wolf op de natuur?

R= Nou, zoals ik al zei, is de wolf een belangrijk dier voor een ecosysteem. Het dier wordt gezien als een sleuteldier. Die dus zorgt voor gezonde populaties van prooidieren waar ze op jagen. Er zijn natuurlijk veel hertachtigen waarvan ze gewoon de zieke, zwakke dieren doden. Zo houdt je dus ook die populaties gezond. Deze populaties worden ook beheerd. Maar door de aanwezigheid van de wolf is het niet meer nodig dat we die dieren beheren. Daar heb je gewoon roofdieren voor! (Lacht). Alleen hebben we die allemaal afgemaakt. Dan krijg je een te groot aantal van die prooidieren.

I= Op welke feiten is dit standpunt gebaseerd?

R= Wat je nu vaak ziet, is dat mensen verwijzen naar Yellowstone. Nou, we hebben geen Yellowstone, in Nederland. En ook niet in Europa, denk ik. Dus dat vind ik dan te ver gezocht. Wel zie je het gedrag van de (in Nederland) aanwezige prooidieren. Herten gaan bijvoorbeeld bepaalde plekken vermijden. Omdat ze bijvoorbeeld geen zicht hebben op de mogelijke aanwezigheid van wolven, die hun mogelijk kunnen aanvallen. En wat we ook al zien, is dat er andere soorten planten gaan groeien op die op plekken die de prooidieren hebben verlaten. En natuurlijk heb je grazers nodig om bepaalde plekken open te houden, maar je wil ook dat ze soms wegblijven en niet alles kaalvreten.

Dus dat soort effecten zie je al wel, zoals bij mensen die op de Veluwe actief zijn. Ja dus het een en ander is veranderd, of aan het veranderen. De wolf kan zeker dus een invloed hebben op het veranderen van het landschap. En op het beheer van de prooidieren. Maar daarvoor hebben we natuurlijk nog niet genoeg wolven. En de vraag is ook of we dat ooit gaan krijgen. Er is er nu weer geloof ik eentje aangereden.

I= Ja, ik las het vanochtend.

R= De grootste vijand van de wolf is de auto. En dat zagen we ook al in Duitsland. En daarna de jager, de illegale jacht. Dus het is ook nog allemaal lastig om te zeggen hoe groot die rol is, dat weten we gewoon nog niet. Maar dat ze invloed hebben op het gedrag van prooidieren, zien we al duidelijk wel. En dat kan weer zijn gevolgen kan hebben op het hele systeem.

I= En zo gaat het maar door.

R= Ja, en ik hoop dat we het ook z'n gang laten gaan. Want als we constant maar ingrijpen als mens weten we ook niet meer wat eigenlijk het natuurlijke systeem is. Omdat we denken dat we overal maar in moeten grijpen, terwijl de natuur het eigenlijk best wel goed zelf kan regelen. Er zijn ook van die proeven gedaan, dat heeft eigenlijk niets met wolven te maken, maar waar mensen dan landbouwgrond teruggeven aan de natuur. De biodiversiteit herstelt daar verschrikkelijk. Dat soort voorbeelden. Dus als we de natuur zijn gang laat gaan, dan komt er best wel veel goed. Alleen vinden we onszelf zo belangrijk (lacht) Nou, dat is heel jammer.

I= Ja, (lacht). Een mooi verhaal.

R= Het lastige verhaal is dat er ook allerlei soorten beschermd moeten worden, vinden we. De vraag is dan inderdaad wat wel en niet beschermd moet worden? En dat is ook super lastig, want soms is het kleinste mechanisme heel belangrijk voor het ecosysteem. En eigenlijk weten we zo weinig nog als mens.

I= (Lacht).

R= En modderen maar wat aan. Maar we denken veel minder te kunnen beheren. Vroeger, bijvoorbeeld, vroeger lieten ze geen dode bomen liggen. Dat is ook veranderd. Dat inzicht is ook veranderd dat het juist supergoed is voor het ecosysteem. Of kadavers laten liggen. Dat dat heel goed is voor het ecosysteem. En niet alleen als voedsel voor dieren, maar al die mineralen die in de grond zakken, en noem maar op. En dat zijn dus allemaal al van die voorbodes dat soms het laten liggen, het niets doen, beter is dan beheren.

I= Dan ingrijpen.

R= Dan ingrijpen, ja (lacht). Dat zijn van die kleine voorbeelden waarvan ik weet hoe dat vroeger ging en nu. En dan ben ik geen bioloog, dus zoveel weet ik waarschijnlijk nog helemaal niet van wat er veranderd is.

I= Wat gaf de doorslag voor de keuze voor het standpunt?

R= Gedane observaties door de boswachters en biologen. En natuurlijk de ervaringen vanuit Duitsland.

I= In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= Alles wat we doen, is gedocumenteerd en in gevallen ook gepubliceerd. Dus iedereen kan zich inlezen op het gebied van door ons en onze partners uitgevoerd onderzoek en dergelijke.

I= Nou, een andere vraag is hiermee eigenlijk al deels beantwoord. Deze vraag was; wat voor invloed heeft de wolf op de aanwezige wilde dieren?

R= Ja, wat ik nog niet als voorbeeld gaf was bij de afwezigheid van grote roofdieren. Als er geen grote roofdieren zijn dat je dan de dieren die daar onder komen, die roofdieren, krijgen de overhand. En dat zag je vroeger ook.

I= Zoals de vossen en ...

R= Ja, dus we zijn heel benieuwd in hoeverre dat dan ook een invloed gaat hebben. En dat zou misschien goed nieuws zijn voor weidevogels. Alhoewel weidevogels niet verdwijnen door de vossen, maar dat is ook zo'n beheervraagstuk. Die verdwijnen door slechte landbouw (lacht).

I= (Lacht).

R= En het verdwijnen van hun leefgebied. Dat is het grappige. We zien precies dezelfde vraagstukken in Afrika of Azië. We (Nederland) reageren echt niet anders. Alleen vinden we het wel erg als daar olifanten of leeuwen worden gedood, maar als het hier wolven een paar schapen doden schreeuwen we moord en brand.

I= Hoe dichterbij het komt.

R= Ja, en dan eigen geld en eigen belang en weet ik het allemaal. Dat klopt. Maar het zijn precies dezelfde vraagstukken.

I= Oké, dankjewel voor het antwoord. De wolf is sinds 2019 weer hier in Nederland te vinden. Wat vindt de IFAW van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

R= Nou, we vinden het een kroon op de natuurbescherming. Dus zijn daar erg blij mee. Dat roofdieren die eerst allemaal afgemaakt en verjaagd zijn nu weer konden terugkeren. Door toch de bescherming eraan te verlenen. En het belang voor de natuur, maar ook gewoon voor het dier zelf het recht om te bestaan. Daarom vinden we het dus echt heel erg mooi dat hij terug is.

I= Dat was kort en krachtig. In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= (Lacht). Zoals ik al zei, weet iedereen van IFAW waar we voor staan. Dus iedereen weet dat IFAW de wolf graag terugziet in Nederland.

I= Dat is mooi. Maar er is natuurlijk nog een andere kant: Hoe groot wordt het gevaar door de organisatie ingeschat?

R= Nou, voor mensen denken we dat het gevaar klein, heel klein is. Ik zeg niet dat het nooit kan gebeuren, want je weet gewoon dat bij wilde dieren de kans voor gevaar aanwezig is. Maar dat is het net zo goed met een klein wild dier, die je kan bijten of aanvallen als die zich bedreigd voelt. Dus dat geldt eigenlijk voor alle wilde dieren. Je kunt ook door een bij gestoken worden. Het maakt niet zoveel uit of hoe groot het dier is.

We denken wel dat wolven donders goed weten dat ze meestal ver bij weg moeten blijven bij mensen. Je ziet natuurlijk dat jonge wolven, die net als jonge mensen wat brutaler en nieuwsgieriger zijn, die dat (schuwheid voor de mens) nog moeten leren. Dat was natuurlijk het verhaal van die wolf die door een fietser was gezien. Maar ik zag daar persoonlijk niet in dat dat gevaarlijk was. Als die wolf nou constant mensen zou zijn gaan lastig vallen, dan zou ik denken, dat is geen goed verhaal. Maar dat is nog niet gebeurd.

Eigenlijk zie je tot nu toe dat het voor mensen niet gevaarlijk is. En dan mensen die verhalen hebben van dat ze kleine kinderen zouden aanvallen. Dat gebeurde inderdaad, maar vroeger. Toen lieten ze kinderen alleen als herder voor schapen. Maar wie laat er nu nog zijn kind, zijn jonge kind, alleen 's avonds in het bos? Nou, misschien moet je dan even nadenken. Of kinderwagens. Hoezo laat je je kinderwagen onbeheerd staan in een bos? Sorry hoor, maar dat vind ik zulke cull argumenten (lacht). Daar kan ik dus echt niets mee. Dan denk ik, nou mensen dit gaat te ver. Wees wel realistisch. Dus er is altijd een gevaar. Daar zullen we ook zeker naar moeten kijken, maar we denken dat het heel klein is voor mensen.

I= Op welke feiten is het standpunt gebaseerd? Wat gaf de doorslag voor de keuze voor het standpunt?

R= Duitsland. We zien dit ook in Duitsland. Er is een rapport verschenen in 2020 dat er, dat zou ik je nog eens kunnen sturen, die link. Daar heeft IFAW ook aan meegewerkt. Daarin staat dat er in

Europa echt maar een paar aanvallen zijn geweest door wolven. Dat is zo minimaal. Daar kun je niet een hele soort voor afschieten. Ik bedoel, de gevaarlijkste soort zijn wij (de mens), en we gaan toch ook niet alle mensen afschieten?

I= (Lacht).

R= Ja, sorry, maar ik mis gewoon echt het realisme daarin. En het is ons met de paplepel ingegoten, van die grote boze wolf, maar de realiteit laat zien dat er niet zoveel aan de hand is.

I= In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= Nou dat rapport, waar ik het eerder over had, dat is voor iedereen toegankelijk. Iedereen die het wilde heeft het kunnen lezen. En ook de daaruit getrokken conclusie en standpunt door IFAW. Daarnaast heb je natuurlijk de schade. Dat is voor de landbouwdieren. Dat was te voorzien. Omdat de wolf al lange tijd bezig was met van Oost- naar West-Duitsland te trekken, wisten we dat de wolf ooit zou komen (naar Nederland). Daarom is toen ook Wolven in Nederland opgericht, al in 2015. En IFAW is er kort daarna lid van geworden. We hadden zoiets van; “we moeten schapenhouders in ieder geval gaan inlichten. Dat dit (de wolf) eraan gaat komen. Maar dat ze zich ook kunnen beschermen.” Dat was allemaal ook al bekend. Alleen, gaan mensen pas wat doen als het leed geschiet is.

I= Als het te laat is.

R= Daar hebben we toen ook best wel op ingezet. We hebben toen ook een workshop voor schapenhouders in Nederland georganiseerd met Duitse collega's, vertelt vanuit de ervaringen in Duitsland. Daar hadden ze ook al met de rasters en kuddebewakingshonden ervaring. We steunden Duitsland ook mensen als ze kuddebewakingshonden wilden aanschaffen, want die moet ja natuurlijk heel goed trainen. En ze zijn ook geen doetjes, die honden.

Dus, al jaren zijn we ermee bezig. We hadden graag gezien dat het meer was gebeurd. Dan was toch de reactie wat anders geworden. Helaas is het aan een aantal organisaties, die dan relatief te klein zijn eigenlijk, overgelaten. En als dan de eerste schapen gedood worden is het gedaan. Natuurlijk is het verschrikkelijk. Ik heb die foto's gezien van zo'n opengereten schaap. En dat is verschrikkelijk om dat in je weiland aan te treffen. Maar je kunt je wel ertegen beschermen. En dat kost geld, dat kost moeite. Maar sowieso heb je als eigenaar van een dier verplichting om je dieren te beschermen. Daar willen we toch wel een grens trekken bij mensen die helemaal niets doen, zeg maar.

I= En om daarop in te haken. Wat vindt de IFAW van het beleid omtrent de door wolven aangerichte schade?

R= Wat ik begrijp, is dat mensen gewoon hun kosten vergoed krijgen. Het gaat alleen niet snel genoeg. Daar zou dan misschien wat in kunnen gebeuren. Het is heel ruimhartig (het beleid). Alleen maken ze (de veehouders) er geen gebruik van. Er zijn miljoenen beschikbaar om mensen te helpen, maar ze doen er geen beroep op. Er wordt soms zelfs bewust geen beroep gedaan op vergoeding, om te zorgen dat mensen tegen de wolf blijven. Mensen die het dier niet willen en dus helemaal nergens aan meewerken. Ook al worden de schapen opgevreten. Dan kunnen ze tenminste zeggen dat het die die vervelende wolf is.

I= Die mensen krijgen nu volgens de regeling geen vergoeding.

R= Nog niet, volgens mij, toch?

I= Sorry, ik kon u niet goed verstaan.

R= Dat is toch nog niet veranderd?

I= BIJ12 stelt dat als de boer, of de hobbyboer, zelf niet genoeg preventiemaatregelen had genomen, ook al had hij dat wel gekund en er zijn dieren overleden of gewond geraakt dat hij die schade zelf moet betalen.

R= Ja, oké. In het begin was dat niet. Toen was ruimhartig alles vergoed. Ook om mensen de kans te geven om die maatregelen te nemen en dat konden ze met subsidie allemaal gaan doen. Wettelijk hoor je je dieren te beschermen. Als je dat weigert, en ook alle hulp weigert, dan ligt dat toch echt bij jezelf.

Dit is ook beleid in Duitsland. Dit beleid is overgenomen van Duitsland. En we zijn het daarmee eens. Je moet op een gegeven moment mensen ook dwingen. En dan vind ik het verschrikkelijk voor hun schapen, want die worden dan bewust slachtoffer gemaakt.

We hebben ook een herder in Drenthe die we toen hebben geholpen bij de aanschaf van netten voor de wolf daar was. Dat die wolf daar zou komen was duidelijk, dat kon je voorspellen. Er was namelijk een snelweg vanuit Duitsland. Ze namen altijd dezelfde route. We zijn daar (boeren aan de snelweg in Duitsland) toen ook met herders, die wel welwillend waren, gaan praten. Die hebben we toen ook geholpen. En betaald zodat ze netten kregen.

I= Dat was een mooi project. In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= Iedereen die erbij betrokken is, weet ervan. En ja, ik snap dat het super lastig is. Om die netten te plaatsen. Het kost veel tijd en geld. We waren wel van mening dat ze dat ruimhartiger mochten vergoeden. Dat ze ook de werkuren om die netten te plaatsen meerekenen. Of wanneer een boer wordt ingehuurd om schapen te laten grazen, door Staatsbosbeheer bijvoorbeeld, daar mogen ze dan wel meer vergoeding voor geven. Ik weet niet of dit ondertussen veranderd is, maar we zouden dit wel graag zien. Je moet het (de netten) ook controleren, namelijk. Ze gaan weleens stuk. Er was ook een verhaal laatst, van dat er ondanks netten een aanval was. Als ergens een zwakke plek zit, dan vinden de wolven het. Die zijn superslim.

I= Helaas wel.

R= Maar je kunt niets 100% beschermen. Er worden ook nog steeds heel veel schapen aangevallen door honden. Daar hoor ik dan nooit iemand over. Blijkbaar is dat ook moeilijk, omdat de eigenaar lastig te achterhalen valt. Maar ook dat schapen een week op een plek worden achtergelaten om te grazen en dan wordt er helemaal niet naar om gekeken. En dan wel mekkeren als een wolf een schaap pakt. Er zitten gewoon heleboel verschillende kanten aan.

I= Zeker. Het gedrag van mensen.

R= Dat is bijna met alles omtrent natuurbeheer. Het komt dan ook aan op een gedragsverandering. We hebben het tijdperk gehad met het idee dat de mens superieur is en alles moet beheren en bepalen. We hopen dat we daar langzaam van terugkomen. Dat gaat natuurlijk langzaam, maar je ziet wel op sommige punten dat mensen dat inzien. Dat ik echt nog een gedragsverandering die nog even gaat duren. Maar goed, wat was je volgende vraag?

I= Waar waren we gebleven? O ja. De wolf is een beschermde diersoort. Wat vindt de IFAW van de beschermde status van de wolf in Nederland?

R= Dat is iets wat niet moet veranderen. Zodra die wel zou veranderen, zou hij afgeknald worden. Dit zien we al in landen waar die wolf beschermd is vanuit de EU. Dat ze toch wolven gaan afschieten en veel te veel. Het is de enige bescherming dat hij heeft. Als er nu echt probleemwolven komen, dan mag daar best ingegrepen worden. Helaas is ook dat super moeilijk. Welke wolf is dan de probleemwolf? Vind die maar eens. En moet je dan gelijk de hele roedel uitroeien? Dan ga je weer zwervers krijgen (die het territorium willen gaan vullen). Het is heel lastig. Een roedel hebben is het allerbeste. Dan is er rust. Er is dan bekend welk territorium ze hebben, waar ze jagen, waar ze precies zitten en op wat ze jagen. Af en toe zijn er dan pubers die een nieuwe plek moeten vinden, dus die gaan op pad. Maar als we kijken naar Duitsland, kunnen boeren best in de buurt van roedels wolven zitten boeren. Die hebben namelijk, als de schapen goed beschermt zijn, geleerd dat het veel te moeilijk is om bij de schapen te komen. Dat het veel meer moeite kost en dat het gemakkelijker voor ze is om op ander wild te jagen. Deze roedels leren hun jongen hetzelfde en deze wolven zullen dan ook niet op schapen jagen.

Het is dus beter om vaste roedels te hebben. Dan heb je hier en daar wel gevallen van jonge wolven die bij hun roedel weg zijn gegaan die een schaap pakken. Omdat ze aan het zoeken zijn naar geschikt territorium. Een onbeschermd schaap is dan een makkelijke hap voor onderweg, maar een wolf zal daar niet snel voorgoed blijven. Dat hoort er dan bij. Als je dieren niet goed genoeg beschermt of ze vinden een zwakke plek, dat blijft erbij horen. En hoe erg is dat? Nu accepteren we namelijk ook dat honden schapen bijten. Of dat je schapen verliest, omdat je er niet naar om kijkt, of wat dan ook. Als je echt van je schapen houdt, dan bescherm je ze. Als je het alleen als een commercieel iets ziet, dan waarschijnlijk niet.

I= Dat is mooi gezegd.

R= Daar zie je ook een verschil. Mensen die oude rassen hebben, die oude rassen willen behouden, dan neem je hopelijk ook de moeite om je schapen echt te beschermen. Maar dan heb je ook niet een enorm grote kudde, dus dat is dan ook te doen.

I= In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van IFAW?

R= (Lacht). Dit weet iedereen. Ik denk dat ik dat iedere keer wel kan antwoorden op deze vraag.

I= (Lacht). Dan gaan we snel verder. Wat vindt de IFAW van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

R= Er komt natuurlijk een nieuw Wolvenplan. Ik dacht ook dat pas in dat nieuwe plan de regel zou komen dat als je je vee onvoldoende beschermt, schade niet wordt vergoed. Maar dat is dus

blijkbaar al gebeurd. Het enige is dat het misschien wat duidelijker moet worden. Dat alles goed helder moet zijn. Dat vragen beantwoord worden en dat mensen een duidelijk loket hebben waar ze terecht kunnen. We zijn het er wel mee eens dat het serieus genomen moet worden en dat het niet helpt als mensen zich niet gehoord voelen. Dat is eigenlijk altijd de eerste stap. Wil je meegaan in beleid, dan moet je je gehoord voelen.

Afgelopen jaar hebben we een soort verkennend onderzoek gedaan naar dialoog, nationale dialoog in Nederland. Omdat we toch denken dat er wat meer naar elkaar geluisterd moet worden, in plaats van het polariserende tegenover elkaar staan. Dat vinden we veel verergert. Je bent of voor of tegen. En mensen die ertussenin staan, die voelen zich ook vaak bedreigt. Dat ze geen andere mening mogen hebben. Of mensen die geen afwijkende mening in hun groep (bijvoorbeeld de veehouders) kunnen laten horen. Dat vind ik best erg. Dat zie je natuurlijk in het algemeen in Nederland gebeuren. Je ziet nu ook een sterke lobby, nu op Europese niveau. Om de beschermende status van de wolf af te schaffen, want het gaat zo goed met de wolf.

I= Ik had het gehoord, ja.

R= Maar we denken dat als dat gebeurt dat het dan heel snel weer slechter gaat met die status. En dan moet je weer opnieuw beschermen. Dus laat maar even zo. Probeer nu gewoon dat beleid zo goed mogelijk te maken. Als we niet met de natuur kunnen samenleven, zijn we echt gedoemd.
I= (Lacht).

R= Ik durf het best zo te zeggen. Dat is misschien soms het vervelende als je in een natuurorganisatie werkt die zicht bezighoudt met vele onderwerpen. Neem nu het verdrag over de oceanen. Dat is na 17 jaar eindelijk gesloten. Oceanen zijn echt de basis van ons bestaan en mensen weten er al helemaal niets over. En dan gaan mensen lopen bakkeleien over een paar schapen. Die verhouding is vaak helemaal zoek. Waar hebben we het over, mensen? Daar krijgen we nog allemaal geld voor, om de dieren te beschermen. Maar dit is echt een miniprobleempje, vergeleken met de rest. Het niet kunnen zien van waar we staan in de natuur, waar we staan als mens in het samenleven met wilde dieren. Dat is echt een groot probleem. Dan is de bescherming van die wolf nog maar een minustukje. Maar wel symbolisch. Het is heel symbolisch dat we vooral kijken naar wat ons persoonlijk raakt en vinden dat we niet serieus genomen worden. Dat iets geld kost, in plaats van dat we doen wat nodig is om een goede toekomst voor deze aarde te hebben. Om te zorgen dat we de natuur overeind houden.

I= Het blijft ook maar terugkomen.

R= En daarom zei ik al, het is echt niet anders dan het hebben over olifanten die oogst vertrappen omdat hun leefgebied verdwijnt.

I= Hoe gaan we ermee om?

R= Ja, en hoe kun je oplossingen vinden zodat je naast elkaar kunt leven? Dat zal nooit perfect zijn, het zal nooit 100% goed zijn. Maar het leven is niet 100% perfect. Het leven is 50% leuk en 50% niet leuk. That's life. Maar dat willen we niet. We willen dat het alleen maar leuk en gezellig is en dat we niets meemaken. Nou, zo zit het niet in elkaar.

I= En nu voor de laatste keer (lacht); In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van IFAW?

R= Dit standpunt is algemeen bekend.

I= U heeft een heel mooi verhaal verteld. Heeft u nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit interview?

R= Nee. Nee. Ik heb geen vragen.

I= En zou de IFAW geïnteresseerd zijn in een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek?

R= Ja, zeker.

I= Al goed. Dan zal ik die opsturen.

R= Top.

I= Nou, dit was hem dan.

R= Oké. Dan ga ik de opname stoppen.

I= Helemaal goed.

Interview met IVN natuur educatie

Geïnterviewde: B. van Lith van IVN natuur educatie (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 08 maart 2023 om 15.30

Locatie: Amersfoort/Hoogland (interview via Teams)

I= De recorder staat nu aan.

R= Dan kunnen we beginnen?

I= Ja, de eerste vraag is; wat vindt IVN van wolven in het algemeen?

R= Ja, dit is iets waarbij we eigenlijk geen standpunt hebben. Het is ons nooit gevraagd om een officieel standpunt, of zo. In het kader van je onderzoek geef ik nu aan dat we er geen hebben, maar er is eigenlijk gewoon niet eerder om gevraagd. Het is niet zo dat we als IVN hebben gezegd dat we geen standpunten hebben. Die vraag krijgen we niet vaak, want we zijn geen natuurbeschermingsorganisatie zoals een Staatsbosbeheer of Natuurmonumenten. Kun je daar wat mee?

I= Zeker, want geen standpunt hebben is ook mogelijk, natuurlijk.

R= Ja, we gaan hier niet over.

I= Nee, oké.

R= Zij zijn veel meer bezig met het beheer, die lopen ook tegen hele andere dingen aan. Wij, IVN, hebben geen eigen grond, waar wolven kunnen lopen met de bijkomende vraagstukken. Onze rol is echt het vertellen van het verhaal en mensen bewust maken over de natuur. De terugkeer van de wolf hoort daar natuurlijk wel bij.

I= Ah, zo. Meer informatie verschaffend georiënteerd.

R= Ja, precies. En van origine is IVN een vrijwilligersorganisatie en dat is eigenlijk nu voor het grootste deel nog steeds wie wij zijn. Er zijn ontzettend veel lokale vrijwilligersafdelingen, die dan ook lokaal actief zijn in het geven van excursies, het uitvoeren van projecten op scholen en het geven van lezingen.

Ik werk zelf voor het Gelderse kantoor van IVN. Alleen hier al hebben we vijftien afdelingen en allemaal met een eigen bestuur. Het gaat om zo veel mensen, 25.000 door heel Nederland ...

I= Dat zijn er inderdaad veel.

R= Ja, en velen zijn vrijwilligers. Als je deze vraag zou stellen aan meerdere van ons, zou je denk ik niet overal hetzelfde antwoordt krijgen, omdat dit niet iets is wat we met z'n allen vastgesteld hebben.

Het is wel iets waar we heel voorzichtig mee zijn. Ik heb het hier ook even met de communicatiemedewerkers over gehad en gevraagd van; hoe gaan we om met dit soort vragen? Het zijn namelijk heel terechte vragen en ik vind het goed dat je ons (IVN) erbij betreft. Maar we willen niet dat straks ergens bij wijze van in de krant staat dat IVN vindt dat de wolf weg moet, of IVN vindt dat de wolf in Nederland hoort en mag zijn. Dat is gewoon niet onze rol in de maatschappij.

I= Helder. Dan heb ik nu een vraag die erg op de vorige lijkt, maar ik stel hem wel even; wat vindt IVN van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

R= Ja, daar gaan we ook niet over. We zijn geen beheerders, dus we kunnen niet zeggen of het aantal wolven dat nu in Nederland is te veel is. Of te weinig.

I= Juist. Dan ga ik door met de volgende vraag: wat voor invloed heeft de wolf volgens IVN op de natuur?

R= Ja, dat is niet echt ons kennisgebied. We zijn meer bezig met het vertellen van het verhaal. Wij zetten ons in voor educatie en recreatie over en met de natuur. Dan moet je denken aan excursies en projecten op scholen die we doen. Wij willen mensen bewust maken over de natuur, mensen ermee bezig laten gaan.

Dus als je vraagt wat we denken wat het effect is van de wolf op de natuur, dan hebben we daar geen standpunt over. Het heeft wel effect op ons werk. We krijgen vele vragen van mensen over de wolf. Een goed voorbeeld is de Veluwe, waar de wolf nu ook al zit. Excursies die daar gehouden worden door onze medewerkers, onze vrijwilligers, ja die krijgen te maken met mensen die hier vragen over hebben, die zorgen hebben. Het is natuurlijk een ontzettend actueel onderwerp, het leeft erg. Mensen willen daar graag het gesprek over aangaan, dat is wel iets wat we veel meemaken.

Voor ons, IVN, is de terugkeer van de wolf in die zin interessant dat we er lesmateriaal over kunnen maken. Om mensen bewust te maken van de wolf. Met vragen als; wat is een wolf eigenlijk? Wat komt hij hier in Nederland doen? Dus in die zin heeft het effect op ons werk. Maar we houden geen dieren en zijn geen grondbezitters, dus wat voor effect de wolf heeft op de natuur, daar ...

I= Jullie zijn geen terreinbeheerders.

R= Nee, inderdaad. We zijn verhalenvertellers. Daar hoort de wolf natuurlijk nu ook bij.

I= Ik begrijp het. Dan gaan we door met de volgende vraag; hoe groot wordt het gevaar door de organisatie ingeschat?

R= Ja, ook dat hoort bij het verhaal van de wolf. Mensen maken zich daar zorgen over, dus daar gaan we in het educatiepakket ook mee aan de slag. Dat mensen zorgen hebben, is begrijpelijk. De wolf is pas sinds 2019 weer in Nederland. De meeste mensen kennen dit dier alleen maar vanuit sprookjes en de Efteling, wat een beetje het maatschappelijk beeld dat mensen van wolven hebben heeft bepaald. Dat is niet altijd positief, want de wolf heeft vaak in verhalen een slecht imago of karakter of is een roofdier, en eng. Dit heeft ervoor gezorgd dat mensen zich dat associëren met de wolf, waarom ze zich zorgen maken, nu het dier weer in Nederland is.

Onze rol, als IVN, is dan om te vertellen dat de wolf een dier is dat van origine past in ons ecosysteem. En heeft daarin ook een hele belangrijke functie. Dat is wat we mensen uitleggen.

I= Juist, dat begrijp ik.

R= Wat we niet gaan vertellen, is wat een schapenhouder kan doen om zijn dieren te beschermen. Dat is niet onze rol. Dat is die van de natuurbeschermers, de gemeente en overheden.

I= Dat is iets waar jullie je niet mee bezig houden.

R= Ja, daar gaan we onze handen niet aan branden. Of er iets van vinden. We moeten trouw blijven aan onze rol.

I= Ja, precies.

R= Dus, het komt eigenlijk op hetzelfde neer als je vorige vraag. Wij als IVN hebben daar geen standpunt over.

I= Het is een leuk interview zo (lacht).

R= Ja (lacht). We zijn wat dat betreft binnen je onderzoek misschien een beetje een vreemde eend, als je ons vergelijkt met een Staatsbosbeheer of Jagersvereniging. Zij hebben veel meer belang bij het wel of niet aanwezig zijn van de wolf. Dat heeft veel impact op hun bedrijfsvoering. En dan zijn we meer de, ja, de verhalenvertellers. We vinden het belangrijk dat mensen snappen wat die wolf is, waar hij vandaan komt en wat hij hier komt doen. Of dat wel of niet iets goeds is, dat is niet aan ons om te vertellen.

I= Oké.

R= Daar moet ik wel bij zeggen dat we wel een natuurorganisatie zijn. We vinden het wel belangrijk dat we de plek van de wolf in het ecosysteem aan mensen kunnen meegeven. Van een dier dat van oorsprong in Nederland thuishoort. Zo heeft het grof wild er weer een natuurlijke vijand bij, iets wat ze heel lang niet hebben gehad. Naast de mens, natuurlijk.

I= Ja, klopt.

R= Dat gaat heel veel uitmaken voor de natuur. Verandering in het gedrag van die dieren is wel iets wat we denken te gaan zien. En iets wat we ook aan mensen kunnen laten zien.

I= Zien jullie die veranderingen nu al?

R= Ik persoonlijk niet, nee. Ik ben projectleider bij IVN, hè? Dat klinkt heel mooi, maar hiermee zit je veel achter de computer. Het zijn onze vrijwilligers die de excursies geven in de natuurgebieden zelf. Zij zullen de verschillen dan gaan zien. Maar dat is niet iets waar ik iets specifiek over kan zeggen.

I= Duidelijk.

R= Dus dat er verschillen zullen komen in het gedrag van andere dieren, dat denken we wel. Wat deze veranderingen zullen zijn, dat is iets wat we nog niet weten.

Misschien wel interessant voor jou als voorbeeld is dat we een cursus draaien voor recreatieondernemers op de Veluwe. Voor mensen die hotels of B&B 's hebben op de Veluwe. Deze cursus leert deze mensen over het landschap waarin zij hun onderneming hebben. Ze leren over het ontstaan van de Veluwe, welke flora en fauna er voorkomt en een stukje over erfgoed. Echte kennis, maar ook hoe zij deze kennis kunnen gebruiken om de beleving van hun gasten te versterken.

IVN is voor natuureducatie. We vinden het belangrijk dat mensen meer binding hebben met de natuur. Via de recreatieondernemers willen we er dan ook voor zorgen dat hun gasten ook meer leren over de natuur. Dat is de reden waarom we deze ondernemers opleiden.

I= Is er bij deze cursus iets opgevallen?

R= Dat was op de Veluwe. We merkten toen vanuit de recreatieondernemers die wel direct belang hebben de aanwezigheid van de wolf, zoals boerderijen of mensen met een schapenkudde, bijvoorbeeld dat de discussie al heel snel daarover gaat.

I= Ja, dat kan ik me zo voorstellen.

R= Dan is de discussie niet meer met mij, maar met de boswachter wie ik voor de lezing had gevraagd, zeg maar.

I= (Lacht).

R= (Lacht). Ja, dat het erg leeft, dat merken we ook.

I= Maakt dat het werk dat jullie doen lastiger?

R= Nee. Het is niet iets wat voor ons binnen het werk erg aan het veranderen is.

I= Oké.

R= We hebben enkele leuke lespakketten, maar daarnaast doen we nog zoveel andere dingen dat dit slechts een klein onderdeel is. We doen gewoon lekker wat we doen en dat is mensen verbinden met de natuur.

Dus in die zin is het werk niet moeilijker geworden. Soms zijn de discussies alleen best wel heftig. Je hebt dan een cursus waarmee je mensen allemaal leuke dingen wil leren en een boswachter gevraagd om te spreken op die cursus, maar dan gaat het al snel weer over de praktische vragen. Dat mensen zich zorgen maken. Dat leid wel af van wat we willen doen, natuurlijk.

I= Ja. Is het dan ook lastig om mensen mee te krijgen?

R= Nou, soms. Je moet de mensen dan weer proberen mee te krijgen met dat wat dat je wilde doen.

I= Juist. Dan ga ik door met de volgende vraag; wat vindt IVN van de beschermde status van de wolf in Nederland?

R= Ja, dat vind ik ook heel lastig. Het is niet onze rol, als IVN, om daar een standpunt over te hebben en die te uiten.

I= Nee, oké. Dat is kort en krachtig.

R= Ja. En meningen vormen moeten mensen lekker zelf doen.

I= Dat is wat jullie vinden?

R= Ja, mensen moeten zelf hun eigen meningen kunnen vormen.

I= Dan is het logisch dat jullie hier geen eigen standpunt over vormen.

R= Precies. Het is niet aan ons om te zeggen dat een wolf goed of slecht is.

I= En wat vindt IVN van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

R= Ja, dat komt eigenlijk op hetzelfde neer als je vorige vraag. We hebben daar geen standpunt over.

I= Het is een leuk interview zo (lacht).

R= Ja, meer kan ik er niet van maken (lacht).

I= Dan kunnen we snel door naar de volgende vraag; wat vindt de organisatie van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?

R= Daar kan ik heel kort over zijn, want daar hebben we geen standpunt over.

I= Dat waren dan mijn inhoudelijke vragen.

R= Oké, mooi. Ik heb misschien niet zulke uitgebreide antwoorden gegeven, maar dat komt omdat we niet zozeer bezig zijn met deze praktische vragen.

I= Nee, dat begrijp ik.

R= We zijn wel echt een natuurorganisatie en vinden het belangrijk dat mensen gaan houden van de natuur. Dat mensen de natuur gaan waarderen en er voor gaan zorgen. Dat is onze missie. De wolf hoort daar nu ook bij, maar of dat wel of niet goed is?

We gaan niet tijdens een excursie tegen mensen zeggen dat ze allemaal voor of allemaal tegen de wolf moeten zijn. We vertellen wat voor bijzonder dier de wolf is. Daarbij wijken we erg af van een natuurorganisatie of boerenorganisatie die er echt direct belang bij hebben.

I= Dus jullie zijn meer de informatieverschaffers.

R= Ja, ja. En daarin zouden wij als IVN wel een belangrijke rol kunnen spelen. Dat we de wolf een gezicht geven. Dat mensen begrijpen wat voor dier het is, wat zijn behoeften zijn en waarom hij hier in Nederland is. Op basis daarvan kunnen mensen de discussie in kunnen gaan.

Het wil dus niet zeggen dat IVN er helemaal niet mee bezig is, maar wel vanuit een ander perspectief. We zitten niet aan tafel om de voor- of tegenstanders aan te vechten. We zitten wel aan tafel om aan iedereen te laten zien wie de wolf is. Mensen kunnen daarna, beter geïnformeerd en misschien ook met een betere redenatie, het gesprek aangaan.

I= Ja, daar kunnen jullie een grote bijdrage aan leveren.

R= Ik denk dat we daar best wel een verschil kunnen maken, ja. Om begrip te creëren.

I= Oké, dank u voor uw antwoorden.

R= Ja, graag gedaan.

I= Heeft u nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit interview?

R= Nee, nee. Nou, ik vraag me wel af of het mogelijk is om de resultaten van je onderzoek ergens terug te lezen.

I= (Lacht). Ja, natuurlijk. Of IVN geïnteresseerd is in de resultaten van dit onderzoek was mijn laatste vraag, namelijk.

R= O (lacht).

I= Dan stuur ik het jullie toe.

R= Graag. Vind ik leuk om te lezen.

I= Nou, dan was dit hem. Ik zal de recorder uitzetten.

Interview met de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging

Geïnterviewde: D. van Dijk van de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 9 maart 2023 om 14:00

Locatie: Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging Amersfoort

I= Dan loopt de recorder nu.

R= Ja.

I= Dan gaan we beginnen met de eerste vraag. Wat vindt de Jagersvereniging van wolven in het algemeen?

R= Nou, we vinden de wolf een verrijking van de Nederlandse natuur. Maar we denken wel dat Nederland best wel een moeilijk land is voor de wolf om zich op veel plekken te kunnen vestigen. Er zijn wel een paar geschikte gebieden aan te wijzen waar een paar wolven zouden kunnen leven. Maar Nederland is omgeven door water, vanuit het zuiden komen wolvenpopulaties richting het noorden en in België zijn ook wolven. Dus het is best erg lastig voor jonge wolven die op een gegeven moment de roedel moeten verlaten om een plekje te gaan vinden.

Deze wolven gaan dan zwerven, komen voor de auto, gaan kanalen oversteken ... Ik vind dat zelf ook altijd een sneu gezicht, als een jonge wolf door allerlei straten ziet dolen op zoek naar een plekkie. Een plekkie dat hier in Nederland toch heel moeilijk te vinden is.

I= De Jagersvereniging zegt dus dat er wel plek is voor wolven, maar de vraag is voor hoeveel?

R= Ja.

I= Is dit standpunt uit onderzoek voortgekomen?

R= Dit is best wel lastig, want de wolf heeft zich nog niet eerder gevestigd in zo'n druk bevolkt gebied. Dus dat is wel een uitdaging. Daardoor kun je de Nederlandse situatie niet een-op-een vergelijken met die van Zweden bijvoorbeeld.

I= Hoe dat zo?

R= Daar hebben ze al langer wolven, daar zijn onderzoeken en berekeningen gedaan en hebben ze een bepaalde populatie vastgesteld die het land kan dragen. De wolven leven daar ook best wel teruggetrokken in bergachtige gebieden en daar worden nu elk jaar een x-aantal wolven beheerd om de populatie in toom te houden.

In Nederland ... Er zijn mensen die vragen of het dier inmiddels een gunstige status van instandhouding heeft bereikt. Als je kijkt naar het oppervlakte en aantal wolven, dan is het antwoord nee. Aan de andere kant is het heel gek om de wolf als een Nederlands iets te bekijken. De wolf legt enorme afstanden af. Het is daarom veel meer een Europees ding. Die wolf loopt naar België, naar Duitsland, dus ik denk dat je ook gezamenlijk met andere landen moet kijken naar wat er mogelijk is voor dit dier. En ook waar de grens dan ligt. Tot hoever ben je bereid om de wolf, tussen aanhalingstekens gezegd, voor te trekken tegenover andere diersoorten.

I= Is dit bekend bij of besproken met de leden van de vereniging?

R= Ja. Ja, onze standpunten die staan gewoon open en bloot op onze website. Dus die zijn voor iedereen terug te vinden. Het feit is, we denken inderdaad dat er wel plek is voor de wolf in Nederland, maar niet overal.

I= Oké, duidelijk. Het is erg lastig ook, om nu alles in te gaan schatten.

R= Natuurlijk, ja. En ik denk ook niet dat dat aan ons is. We zijn niet direct betrokkenen, wij zijn geen boeren die vee verliezen, landeigenaren waar de kampeerders bang geworden zijn en niet meer op de boerencamping durven te staan. Dat zijn partijen die veel directer betrokken zijn de wolf in Nederland, dan de jagersvereniging. Uiteindelijk, in een toekomstbeeld wanneer onderzoeken bepaald hebben dat er plek is voor een x aantal wolven en wel daar en daar. En op locatie x willen we ze (de wolf) juist niet hebben, dus moet het dier beheerd worden. Pas dan kom je als jagersvereniging mogelijk een keer in beeld. Als daar niet al speciaal mensen voor worden ingehuurd. Dat weet je natuurlijk niet.

Wat wel in het verleden gebleken is, is dat vangen en ergens anders uitzetten vaak een verplaatsing van het probleem is.

I= Ja, is dat zo?

R= Ja, maar goed, hij (de wolf) doet het gewoon heel goed. Sinds de val van het IJzeren Gordijn is hij deze kant op gekomen en hij weet zich eigenlijk donders goed aan te passen.

I= Om daarop in te haken, want de wolf is inderdaad al in Nederland. Wat vindt de jagersvereniging van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

R= Ja, we hebben daar geen standpunt over. En nogmaals, we zien de wolf echt als een aanwinst, maar we moeten het wel allemaal een beetje in een redelijke verhouding blijven. Bijvoorbeeld honden, die worden ook ingezet om schaapskuddes te beschermen in de Alpen. Dat zijn honden met best een stevig karakter, die best stevig getraind moeten worden. Als je die hier in Nederland bijzet en dan komt er een teckel langslopen ...

I= (Lacht).

R= Ja, dan weten we niet zeker hoe zo'n goed getrainde hond daarop gaat reageren. Terwijl de honden in de afgelegen Alpen geen andere dieren, recreanten, fietsers, mountainbikers en weet ik het wat in zulke groten getale tegenkomen als in Nederland. En met wolven werende hekwerken, die best hoog moeten zijn, met stroomdraad vlak aan de grond waarvan bekend is dat egels bijvoorbeeld, ongeveer ons nationale symbool van de kwetsbare natuur, zich daarop doodlopen. Nou ja, dan kun je zeggen dat we de wolf veel belangrijker vinden nu hij eindelijk terug is in Nederland en een super beschermd dier is, die we niets gelegen moeten laten. Maar tot hoever moet je dat laten gaan? We hebben daarin ook de wijsheid niet, en denken wel dat daar in hoog tempo onderzoek naar gedaan moet worden.

Maar ja, je hoeft ook niet wild opnieuw uit te vinden. Dus het is ook goed om naar buurlanden te kijken om te kijken wat de ervaringen daar zijn. En wanneer loopt zoiets uit de hand? En je moet reëel blijven kijken. Ik bedoel, men weet heel goed welke wolf ongeveer waar gelopen heeft, en het aantal schadegevallen vergeleken met vorig jaar is echt enorm toegenomen, blijkt uit cijfers van BIJ12. En eigenlijk zijn deze schadegevallen vaak gewoon terug te voeren op een paar wolven die daar succesvol in geweest zijn, in zulk soort aanvallen. En ik zou me kunnen voorstellen dat je die exemplaren er begint tussenuit te halen.

Eigenlijk heb je niets tegen die wolf, maar is iedereen, alle partijen in Nederland, op zoek naar een manier om samen te leven met de wolf in deze nieuwe situatie. Ja, op een paar partijen na, die alle wolven weg willen hebben. Maar dat lijkt me ook niet reëel. Wat ga je dan doen? Het IJzeren Gordijn aan het oosten van Nederland optrekken?

I= Je houdt ze niet makkelijk tegen.

R= Maar ja, dat is misschien ook niet reël. Al die ganzen die in Nederland overvliegen en die zich hier gaan vestigen, omdat ze denken van; "ik was vroeger een trekvogel, maar ik vind het hier eigenlijk ook best, want er zijn allemaal mooie natte plas- en drasgebieden aangelegd. Weet je wat? Ik blijf gewoon." Daar doe je ook niet zoveel tegen. Die beheren we ook, omdat het anders gewoon te veel wordt en de schade te groot. Maar dat 'te', dat is niet aan ons (de Jagersvereniging) om te bepalen. Daar zijn de overheden voor.

I= Dat is een interessante manier om naar de situatie te kijken. Daarom vind ik het nou leuk om dit interview te houden.

R= Ja, toch?

I= Ik wist het ook nog niet van die egels, namelijk.

R= Nee? Reeën gaan er ook dood aan.

I= Dat kan ik me wel voorstellen, omdat die hekken aardig hoog zijn. Maar de egels ...

R= Wolven graven.

I= Ja.

R= Dus die onderste stroomdraad moet heel laag zitten.

I= Ah.

R= En het voltage moet best hoog zijn. En als je schaapjes dicht bij huis hebt, daar om en nabij zitten nog wel eens egels. Daar zitten dan wel minder reeën.

I= Ja.

R= Maar ja, als je een groot perceel hebt met een hek, heb je juist weer meer reeën die zich daar op stuk lopen. En het beleid de afgelopen tientallen jaren in Nederland is geweest om zo veel mogelijk hekwerk juist weg te halen. Om een vrije passage van wild mogelijk te maken. Daarom zijn ook de ecoducten allemaal gekomen. Om juist te zorgen dat de genenpools mooier verdeeld raken en dat er geen inteelt komt en zo veel mogelijk wild zich toch kan bewegen tussen geschikte stukken natuur in Nederland. Nu zouden we dan alles gaan omheinen ten behoeve van de wolf.

Die wolf, die heeft er niet zoveel aan. Ik bedoel, je moet die op de een of andere manier leren dat hij niet aan het vee gaat komen. Dat is natuurlijk best lastig. Een wolf is een opportunistische jager. Er zijn dan mensen die zeggen dat je moet zorgen dat je als jager van alle andere dieren afblijft en dat de wolf dan daar wel van gaat eten. Maar de wolf is een luiestik, net als een hond, die eet ook alles wat hij op straat tegenkomt. Lekker makkelijk. En als hij dan een stel schapen ziet achter een hek, dan ziet hij een makkelijke hap. Dan kiest hij (de wolf) er niet voor om een marathon te gaan rennen voor een ree. Dat zien we nu op de Veluwe, daar loopt natuurlijk echt veel wild. Lekker edelherten,

kan ik me zo voorstellen. Maar de wolf denkt toch van 'vandaag een moeflonschaap en morgen weer een moeflonschaap,' want die lopen niet zo hard.

I= De makkelijke weg.

R= Ja. En dan de volgende dag weer eentje (lacht).

I= (Lacht).

R= Dus die kiest toch inderdaad voor de makkelijke weg. Sommige mensen die erg voor (de wolf in Nederland) zijn, die zeggen dat die uit zichzelf het evenwicht weer herstellen. Maar over welk evenwicht hebben we het dan? We hebben Nederland helemaal ingericht van a tot z. Elke vierkante meter hebben we hier geregeld, aangeplant, aangelegd en gecreëerd. We beheersen de waterpeilen, de hoogte van het water. We beheersen waar hekwerk staat. We regelen alles. Hoezo gaat de natuur het hier zelf regelen?

I= Dat is een hele goede vraag.

R= Jagers zijn op alle vlakken bezig met balans tussen flora en fauna. Reeën worden beheerd, omdat als er een voedseltekort komt ze enorm de wegen gaan oversteken en voor auto's terech komen. Maar ook als de reeën er te veel worden, heeft bosverjonging geen kans. Reeën zijn snoepers, die halen overal de knopjes uit, vinden ze hartstikke lekker. Op plekken met heel veel grote grazers, dat zijn de reeën, damherten en edelherten, heeft bosverjonging dan geen kans. In de huidige klimaattoestand is bosverjonging noodzakelijk. Dus we zijn, vanuit de jagers, met aantallen bezig. En met beheren, regelen, omdat je continu bezig bent met balans. Er gebeurt het ene, wat weer invloed heeft op het ander. We (de Jagersvereniging) zien een diersoort niet als een alleenstaand iets, waarvan je denkt; 'nou, dat is toch prachtig. Die hebben we er ook weer bij. Afvinken.'

Wij kijken meer naar de gevolgen. Dus de wolf komt, oké. Dus dan gaat daar dat gebeuren, of hier dat gebeuren. Er zijn ook partijen die zeggen dat de hertjes weer eens leren lopen (door de aanwezigheid van de wolf). Lekker in conditie, zwakkeren worden eruit gepikt. Heel natuurlijk. Dat zijn mensen trouwens die zichzelf wegcijferen uit deze hele redenatie. Je kunt niet een verhaal houden over wolven in Nederland, en andere diersoorten, zonder de mens daarin te betrekken. We spelen zo'n dominante rol in Nederland. Daar kan geen wolf, en geen ander dier, omheen. We zijn alom aanwezig. En zeker ook in coronatijd, toen we het recreëren massaal weer hebben heruitgevonden, zijn onderzoeken gedaan naar herten. Herten die dus op hun rustplaats staan, overdag, daar niet weg kunnen, simpelweg vanwege angst voor recreërende mensen, verkeer, loslopende honden en dergelijke. Hierdoor kunnen ze niet hun natuurlijke gedrag kunnen vertonen, om hapje-stapje al grazend door het bos te lopen. Dat gaat dus in Nederland voor die beesten niet, op sommige plekken.

Die staan dan de hele dag stil, waar hun maag-darmkanaal niet op uitgevonden is. Dit maakt ze zwakker dan normaal, wat dus eigenlijk al niet natuurlijk is. Wat ook stress oplevert, want ze willen eigenlijk eten, want zo zijn ze gemaakt. Ze hebben ook honger. Maar de reeën kunnen niet weg, want ze hebben angst voor recreërende mensen en loslopende honden. Dus blijven ze staan. 's Nachts komt er weer een beetje leven in, als het rustiger is. Je ziet ook heel veel dagzoogdieren steeds meer nacht actief worden, daar zijn onderzoeken van en tellingen naar gedaan. En dan zeggen mensen dat het goed is dat 's nachts die wolf erbij komt. Dat die de angstcultuur weer een beetje terugbrengt onder de prooidieren. Maar die is er dus al, dat is door middel van onderzoek al uitgewezen. De reeën zijn al hartstikke bang. En ze eten veel slechter overdag en dan gaan ze 's nachts eindelijk een beetje eten en dan komt daar die wolf aan. Dan kunnen ze weer niet eten. Wat is daar dan natuurlijk aan?

En waarom zie je als mens dan niet je eigen rol? Uiteindelijk is het gewoon veel te druk (in Nederland). Er zijn veel te veel mensen eigenlijk, op een klein stukje land, waardoor je geen natuurlijke situatie kunt recreëren waarbij alles maar vrij floreren is. De ene diersoort past zich ook veel makkelijker aan die drukte aan, dan een andere diersoort. En daar moet je een beetje in sturen, als je biodiversiteit wilt. Dat is ongeveer het toverwoord, tegenwoordig. Het containerbegrip. Als je biodiversiteit wilt, dan moet je af en toe ingrijpen. Er zijn best diersoorten die we heel graag zien, neem bijvoorbeeld alle weidevogels. Nederland staat bekend om de weidevogels. Die gaan het niet redden als je alles z'n gang laat gaan. Die worden allemaal opgegeten door alles wat aan predatoren rond hobbelt.

I= Welke gaan we beschermen, dat is dan de vraag.

R= Ja. Als je de weidevogels wilt behouden, zul je iets moeten doen aan de roofdieren. En loslopende katten.

I= (Lacht).

R= Maar goed. Dat zijn keuzes. Alles kan. Wat is dan goed en wat is slecht? Ik zou het niet weten. Nederland is natuurlijk wel een land waar we met z'n allen de zwakkeren willen beschermen. Dus die moeflon had je eigenlijk willen beschermen. Daar zou je nog van kunnen zeggen dat die hier niet hoort. In Duitsland loopt hij echter ook gewoon in het wild, dus zo erg hoort hij hier nu ook weer niet, niet, zeg maar. Hij hoort hier best wel.

We zien ze allemaal graag. We willen ze allemaal beschermen. We willen heel veel vogelsoorten. En we staan te juichen als er weer een bepaalde vogelsoort terug is. Dat is met alle diersoorten. Dus eigenlijk willen we alles. Maar als je alles wilt, dan moet je dat wel regelen. Vossen bijvoorbeeld, komen overal voor. Scharreleieren bestaan dan misschien straks niet meer, omdat alle kippen weer naar binnen moeten opdat die vos ze niet opeet. Dus het is gewoon super druk hier (in Nederland). Het is heel moeilijk. Het is echt lastig.

I= Ik ben blij dat het niet aan mij is.

R= Nee, inderdaad. Uit onderzoek is gebleken dat de jacht op diersoorten eigenlijk nauwelijks impact heeft op populaties. En daar zijn de tegenstanders van de jacht het ook mee eens. Die invloed is gewoon redelijk minimaal. De verstoring van waterplassen ... Als je een gans schiet of iemand komt op een surfplank voorbij zeilen, dan kun je wel ongeveer inschatten wat meer verstoring geeft dan de ander.

I= Ja.

R= Jagers zien ook dat het met bepaalde populaties minder goed gaat. En op het moment dat het met populaties die vrij bejaagbaar zijn in het jachtseizoen minder goed gaat, dan schiet je daar minder van. Uiteindelijk wil een jager gewoon een heel mooi veld waar alles in balans is. Hij is bij de wet verplicht ook om voor een goede wildstand te zorgen op z'n veld.

I= Dat is een hele opgave.

R= Ja, dus je moet daar ook echt een passie voor hebben, wil je daar helemaal voor gaan. En je gaat natuurlijk never ze nooit niet van alles wegschieten, want dan ben je gelijk helemaal klaar met je passie. Dat gaat hem dan niet meer worden, zeg maar. Dus het zijn echt allemaal hele ingewikkelde vraagstukken.

I= Ik hoor het, ja.

R= Die het overigens ook wel weer interessant maken. Het jammere is dat mensen dus heel snel oordelen, en op basis van emotie keuzes maken en meningen vormen over iets waar ze geen verstand van hebben. Of niet eens over nagedacht hebben. Sommige dingen zijn namelijk heel logisch als je er even over nadenkt. En dat is gewoon heel jammer.

Je gaf zelf hiervoor ook al aan dat je de informatie op de website over dit onderwerp had gelezen en inzag dat er toch wel meer bij komt kijken dan je eerst dacht. Die 'ah' zouden we veel mensen willen geven. Maar volgens mij had je nog meer vragen?

I= Eigenlijk zijn er al twee beantwoord.

R= O?

I= De volgende was namelijk de vraag; wat is de invloed van de wolf op de aanwezige wilde dieren? Dat is al uitgebreid aan het woord gekomen. En de andere vraag was; wat voor invloed heeft de wolf op de natuur? Dus die hebben we al gehad.

R= Oké.

I= Dan had ik een vraag waarmee we even terugkomen op de recreatieparken. Daar lopen mensen en honden en dergelijke. Hoe groot wordt het gevaar door de Jagersvereniging ingeschat?

R= Ja, we zijn daar niet mee bezig en hebben daar dan ook geen standpunt over. Zoals ik al zei, wij zijn een partij die eigenlijk pas in beeld komt op het moment dat er besluitvorming komt over de grootte van de populatie en eventuele beperkingen van die populatie. Of beperking van populatiegroei. Dus dit soort vraagstukken, daar doen we geen uitlatingen over. Wij doen daar geen onderzoek naar, want we zijn geen grootgrondbezitter, we hebben geen recreatiepark. We hebben geen boerderijen met dieren die opgegeten kunnen worden. We hebben wel vreselijk met die mensen te doen. Absoluut. Wij houden ook van dieren, velen hebben thuis honden, katten en weet ik veel wat voor andere dieren (lacht). Ik zelf ook. Dus je kunt je voorstellen wat voor een drama het is als je je schapen dood vindt. Dat wil je niet. Maar de vraagstukken over wat nou te veel is, of wat je als recreatiepark moeten doen ...

Weet je, mensen zijn rare wezens. Het aantal ongelukken met mensen en wolven is heel klein. En daar waar ze gebeuren in het buitenland zie je wel vaak dat mensen wolven aan het voeren zijn geweest.

I= Voeren?

R= Niets menselijks is ons vreemd. Er zijn altijd mensen die dat fantastisch vinden. Er zal ongetwijfeld een handel bestaan in wolven en nog veel meer. Maar daar houden we (de Jagersvereniging) ons absoluut niet mee bezig.

I= Dat is heel duidelijk. Dan ga ik door naar de volgende vraag. Wat vindt de Jagersvereniging van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?

R= Ook daar zijn we niet zo erg mee bezig. Natuurlijk is het goed dat die schapen vergoed worden. Ganzenschade wordt ook vergoed. Als schade boven een bepaald bedrag komt, kunnen boeren dat aangeven. Als ze de schade kunnen aantonen komt er een ontheffing, waardoor wij de ganzen kunnen verjagen en af en toe bejagen. Dit gaat in combinatie met elkaar. En de boer krijgt dan een schadevergoeding. Maar we houden ons niet bezig met de hoogte van die schadevergoeding.

Wij zijn echt de uitvoerende partij, in deze situatie. Dat is wel saai.

I= (Lacht).

R= Maar ons werk is al zo veel omvattend dat we ook ergens een grens moeten trekken (lacht).

I= Ja, dat kan ik begrijpen. We hebben nog twee inhoudelijke vragen. De eerste daarvan is; wat vindt de Jagersvereniging van de beschermde status van de wolf in Nederland?

R= Ja, dat dier heeft die status niet voor niets gekregen, ooit. Maar we weten ook dat het kan veranderen. Op een gegeven moment kan het zo zijn dat de wolf het te goed doet. En als de wolf een gunstige staat van instandhouding heeft bereikt op Europees niveau ... Ik denk niet dat de populatie die grootte kan bereiken binnen Nederland. Maar we kunnen alleen vanuit de praktijk redeneren. Neem bijvoorbeeld bevers. Bevers zijn ook in zeer hoge mate beschermd.

I= Inderdaad.

R= Maar het wordt ons (de Jagersvereniging) nu toch wel jaarlijks gevraagd om op diverse plekken enkele bevers te schieten, wegens schade. Wegens succes van de soort.

I= Oké, daar was ik niet van op de hoogte.

R= Ja, het gaat heel goed met de bever. Het aantal blijft toenemen en dat is fantastisch. Alleen niet op bepaalde plekken, want dat is af en toe gevaarlijk. Enorme machines die van dijken af vallen door hopen die erin gegraven zijn, burchten. Of antieke bomen die geveld worden door bevers, waar mensen van tevoren niet over nagedacht hadden. Dat is vaak, hé? Mensen vinden alles prachtig tot het in hun eigen achtertuin komt.

I= Dat is zo, ja.

R= Hetzelfde geldt natuurlijk ook voor de jacht in het algemeen. Wel een paar speklapjes in een folietje uit de supermarkt meenemen, maar niet willen nadenken over hoe dat speklapje daar ooit terechtgekomen is.

Mensen zijn ook helemaal niets meer gewend.

I= Nee, hier niet in ieder geval.

R= Inderdaad, ja. In andere landen zoals Canada leef je met de natuur en hier in Nederland kneden we het allemaal naar wat we willen. In Canada en Amerika gaan ze zestig rijden 's nachts op de snelweg, want dan kan het wild oversteken en je wilt geen schade aan je auto. En in Nederland willen we die dieren ook, maar we willen wel 120 blijven rijden op de snelweg. We willen de natuur vormen naar ons. Andere landen die meer gewend zijn ook, maar daar is het andersom.

I= Hun instelling, of?

R= Ja, echt. Dat lijkt gewoon precies andersom te zijn.

I= Misschien is dat nog iets wat we moeten leren. Nu komt de laatste inhoudelijke vraag; wat vindt de Jagersvereniging van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

R= Ja, we zijn daar niet mee bezig. Zoals ik al eerder zei, wij zijn de uitvoerende partij. Dus dit soort vraagstukken, daar doen we geen uitspraken over. Maar het dier heeft een beschermde status en

daar hoort een bepaald beleid bij. We vinden het wel goed dat een soort die het minder goed doet of bedreigd is, beschermt wordt, dat er geprobeerd wordt een gunstige staat van instandhouding te bereiken. Dat doen wij natuurlijk ook met de weidevogels. Maar het kan op een gegeven moment zo zijn dat een diersoort het heel goed gaat doen, zodat de balans naar de andere kant doorslaat. Dus als er meer wolven zijn dan dat er ruimte is, dan moeten we daar wat mee. Wat het dan precies is, ja daar gaan wij niet over.

I= Dat waren mijn inhoudelijke vragen. Heeft u vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit interview?

R= Mijn kant, nee.

I= En dan had ik nog een laatste; is de Jagersvereniging geïnteresseerd in een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek?

R= Ja, tuurlijk. Leuk.

I= Dan zal ik die opsturen. En dat was dit het hem.

R= Nou, hartstikke mooi. Ja, ik heb geen vragen.

I= Dan zal ik de videorecorder uitzetten.

Interview met Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland

Geïnterviewde: E. Nijsingh van Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 12 april 2023 om 17.00

Locatie: Hoogland (interview via Teams)

I= Dan loopt hij nu.

R= Oké. Welke opleiding doe je nu?

I= Diergezondheid.

R= En van welk kennisinstituut is dat?

I= Aeres Hogeschool in Dronten.

R= In Dronten, ja oké.

I= En dan nu mijn onderzoek naar de wolf.

R= Voor mij is de wolf dan inderdaad wel een interessant onderwerp onderzoek naar te doen. En een die midden in de maatschappelijke discussie.

I= Ja. Je ziet er nu zoveel over in het nieuws. Daarom juist. Sowieso vind ik wolven interessante dieren, maar juist dat er weer een grote predator terug in Nederland is. De vragen die het oproept en meningen die ontstaan, ja dat vind ik erg interessant.

R= Dat is natuurlijk ook deel van het probleem. Heel veel mensen vinden iets van de wolf terwijl ze er zelf eigenlijk helemaal niets mee te maken hebben. Of nooit een wolf tegen zullen komen. Of de gevolgen van de wolf nooit persoonlijk meemaken.

I= Ja, inderdaad.

R= Dat maakt het een lastige discussie. Dit is dan ook een voorbeeld waarbij je de kloof tussen de stad en het platteland goed terug ziet. De wolf is een hartstikke, mooi dier, maar in Nederland zijn we sinds dat de laatste wolf is neergeschoten toch wel veranderd met z'n allen.

I= Ja.

R= Ik bedoel, Nederland heeft niet stilgezeten. En als je kijkt met hoeveel mensen we nu in Nederland wonen en wat we allemaal willen aan eten, wonen en industrie. Is er dan nog wel plek voor natuur, laat staan de wolf?

I= Dat is een goede vraag.

R= Ja. Wat vindt je zelf?

I= Weet je, aan de ene kant zou ik het leuk vinden als Nederland een dier als de wolf huisvest, maar we moeten wel realistisch blijven. Dus als er mogelijkheden zijn, prima, laat maar komen. Maar zodra het er te veel worden of wolven gaan zitten in gebieden waar we ze echt niet willen hebben, moeten we daar ook wat mee kunnen doen.

R= Ah. Kom je zelf ook van een boerenbedrijf?

I= Nee, nee. Ik kom uit Amersfoort, midden in de stad.

R= Geboren en getogen.

I= Ja, dus ver weg van het platteland.

R= Ja, ja. De wolf zie je rond Amersfoort ook nog niet, geloof ik.

I= Nee.

R= Nou, je had een stel vragen. Zullen we die doorwerken?

I= Ja, ik had de vragenlijst gemaild. Dan ga ik bovenaan beginnen; wat vindt LTO van wolven in het algemeen?

R= Nou, in het algemeen is de terugkeer van de wolf natuurlijk het resultaat van het natuurbeleid in Nederland, waar de landbouw ook onderdeel van uitmaakt. In principe is LTO helemaal niet tegen de wolf, maar we vinden wel dat met de komst van de wolf er ook beleid gevormd moet worden. Het is namelijk niet zo dat de wolf zomaar naar Nederland kan komen en dat we er verder niets aan doen. We leven wel in een maatschappij waar ondernemers, agrarische ondernemers, er ontzettend veel last van hebben.

Laten we de terugkomst van de wolf nou op een goede manier inkaderen, bijvoorbeeld door gebieden aan te wijzen waar hij welkom is en gebieden waar hij niet welkom is. Op zo'n manier is het best mogelijk om met een set regels te komen waarmee je zowel het dier baat bij heeft als de maatschappij. Dus LTO is helemaal niet tegen de wolf, maar er moet wel een set regels aangesteld worden. We wonen nou eenmaal in een druk bevolkt land en als we als we alles maar z'n gang laten gaan, gaat dat gewoon niet.

I= Duidelijk, dankjewel. De wolf is natuurlijk al in Nederland aanwezig. Wat vindt LTO van het aantal wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

R= Nou, niemand weet hoeveel wolven in Nederland zijn. Dat is ook juist het kwalijkste aan de situatie, want als je weet hoeveel wolven er in Nederland zijn kunnen er afspraken gemaakt worden. Dat het er bijvoorbeeld genoeg zijn, of in een bepaald gebied genoeg zijn, of er kunnen nog wolven bij. Op basis daarvan is dan beheer ook mogelijk. Als er afspraken zijn dat er een X aantal wolven in een gebied toelaatbaar is, beheersbaar en ecologisch draagbaar, dan is het ook mogelijk om in te grijpen, als het aantal boven de afspraken komt.

Momenteel zijn die er nog niet, want we weten niet hoeveel wolven er zitten. Er zijn wel instanties die zeggen dat ze weten hoeveel wolven er in Nederland zijn. Maar als we gaan kijken naar de gebieden waar ondernemers er last van hebben en van wat we horen, dan zijn er echt veel, veel meer.

I= O, echt?

R= Ja, volgens hen zijn er enkele tientallen, maar dat kan gewoon niet. Zeker ook, omdat elk jaar de populatie met ongeveer 28% toeneemt. Dat zijn enorme aantallen. Er zijn veel meer wolven in Nederland dan nu bekend is. Er zijn dan partijen gebaat bij om die aantallen zo laag mogelijk te

houden. Wij als LTO schreeuwen niet van de daken dat het er veel meer moeten zijn, maar het helpt de discussie niet.

I= Zeker niet. Maar je had het net over het instellen van regels of afspraken over het toegestane aantal wolven in gebieden. Hebben jullie als LTO ook een uitspraak over het voor jullie toegestane aantal wolven in de gebieden?

R= Nou, dat kunnen we als LTO niet bepalen. Dat moet samen met andere partijen gebeuren. En een gebied? Is dat de Veluwe? Of is dat provincie Gelderland? Ja, daar moet je samen met de partijen overeen komen. Ook de overheid, want die betaald bijvoorbeeld de schadevergoedingen. In hoeverre zijn ze bereid om dat te doen? Op basis van hoeveel wolven aanvallen? En op basis van welke wolvenaantallen is de overheid bereid om in te grijpen?

En, je weet wat een 'probleemwolf' is, neem ik aan?

I= Ja, hoor. Die term hoor je overal.

R= Je hebt die term gehoord, maar wat het is? Dat is eigenlijk ook nog niet 100% duidelijk. Die term staat op zichzelf ook nog ter discussie. Maar op basis van die term zou je kunnen ingrijpen. Bij een probleemwolf, eentje die onnatuurlijk gedrag vertoont, kun je overgaan op een beheermaatregel. Dat hoeft niet altijd afschieten te zijn. Dat zou wel kunnen, maar er zijn ook andere mogelijkheden om een wolf te verjagen of te verplaatsen of anderszins af te schrikken zodat hij het onnatuurlijke gedrag niet meer uit.

I= Helder. Door wat u zo zei, vroeg ik me af of jullie hier al standpunten over hadden.

R= Nee, op dit moment is de discussie echt nog te breed om het over wolvenaantallen te hebben.

I= Dan gaan we door naar de volgende vraag. Wat voor invloed heeft de wolf op de natuur?

R= Wat voor invloed heeft de wolf op de natuur? Nou, we zien dat bepaalde diersoorten, het wild zwijn bijvoorbeeld, zich op een andere manier gaat gedragen door de komst van de wolf. Het is meer angstig, schichtig, meer defensief en ze komen in andere gebieden waar ze vroeger niet kwamen. Ze vertonen ook meer agressief gedrag, ook richting mensen.

I= Werkelijk?

R= Dat kun je ook zien als een gevolg van de wolf in Nederland. Dat andere dieren zich anders gaan gedragen. We kennen natuurlijk allemaal wel de voorbeelden van Yellowstone in Amerika waar ze een paar wolven hebben uitgezet en waar het gebied zo is veranderd. Maar dat is een gebied met een oppervlakte van enkele keren Nederland. Dat zie ik niet gebeuren in het Dwingelderveld, bijvoorbeeld.

I= (Lacht).

R= Precies. De wolf zal wel positieve effecten hebben, maar meer in de zin dat een gebied een wolf of roedel kan dragen, kan voorzien in voedsel. Als daarmee een balans gevormd kan worden in de biodiversiteit, tussen prooi en wolf, dan is dat prima. Dat is hoe de natuur hoort te werken. Maar in Nederland hebben we niet veel natuurgebieden waar het zich zo kan vormen dat het ook echt natuur is.

De Veluwe zou misschien kunnen. Dat is het enige natuurgebied waarvan ik zeg dat het groot genoeg is, genoeg prooidieren heeft om een x aantal wolven te huisvesten. Dus de wolf heeft een positieve invloed op de natuur, alleen is er in Nederland niet echt natuur waarin zich dat kan uiten.

I= Oké.

R= Ja, de komst van de wolf moet ook ten gunste zijn aan een wolf. Als we een wolf hebben in Nederland die zich niet 'happy' kan voelen, omdat hij zijn natuurlijk gedrag niet voldoende kan uiten, waardoor hij ook onnatuurlijk gedrag gaat vertonen, dan vraag ik me af of we dan überhaupt moeten willen in Nederland. Een paar positieve effecten op wilde natuur in Nederland daargelaten. Is dat het waard?

Een ander aspect is bijvoorbeeld al die hekken die agrariërs moeten plaatsen. Alleen al het ontzettende werk dat ze daaraan hebben. En om alles te verhekken, dat is ook niet wat je wilt voor het landschap en het overige wild zoals het ree, de das, de wolf, noem maar op. Je verhekt het landschap enorm voor een diersoort waarvan het maar de vraag is of we het willen hebben in Nederland.

I= Eerst moesten alle hekken weg en nu gaan we ze terugplaatsen.

R= Een beetje krom, ja.

I= Soms is het alleen niet anders. De volgende vraag; hoe groot wordt het gevaar door LTO ingeschat?

R= Voor een aanval, of zo?

I= Ja.

R= Het gevaar dat een wolf een mens aanvalt? Ja, ik zie een wolf niet snel een mens aanvallen, maar elk natuurgebied in Nederland is doorzeefd van wandelpaden. Dat het een keer mis gaat, dat kun je verwachten. Ik, ja, ik vind de woordkeus een beetje raar. Wat is het gevaar? Je hebt ziektes, rabiës, maar dat verwachten we niet zo.

Het gevaar ligt vooral bij landbouwhuisdieren, dieren die gehouden worden die aangevallen worden. Dat gebeurt echt om de haverklap en vaak meerdere keren bij dezelfde boer. Ik zie het gevaar vooral in ongemak voor de mens, wat uiteindelijk ook leidt tot ongemak voor de betreffende wolf.

I= Oké. Dat is duidelijk.

R= Ik verwacht niet dat mensen door de wolf minder naar buiten gaan. Een aanval op honden zal ongetwijfeld een keer voorkomen. Misschien is dat maar goed ook, want dan krijgen we een stukje besef weer dat de wolf niet alleen maar leuk en goed voor de natuur is en dergelijke.

I= Misschien wel, ja. Was dat wat u hierover kwijt wilde?

R= Ja, ja. Dat was het.

I= Dan gaan we door naar de volgende vraag; wat vindt LTO van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?

R= Nou, natuurlijk vinden we het goed dat schade vergoed wordt. Maar, geld is niet zozeer het probleem. Het is meer het extra werk, het ongemak. Een boer kan aanspraak maken op een subsidie pot bij schade of voor het plaatsen van een omheining. Het gaat alleen pas in de tweede plaats om

geld. Het is meer dat een boer zijn beroep niet meer kan uit oefenen, omdat hij altijd bezig moet zijn met zijn schapen. En als hij dan een keer schade heeft, is dat heel moeilijk om aan te tonen. DNA-onderzoek is vrij lastig en langdurig. Dus het is meer een beleidsvraagstuk dan een geldvraagstuk, zeg maar. Daar kan nog veel in worden veranderd, want momenteel is er eigenlijk nog geen beleid.

Het beleid is momenteel bij de provincies belegd. De schadevergoedingen bij BIJ12, de uitvoeringsorganisatie die schade afhandelt namens de provincies. Maar we zien in Nederland nog niet echt beleid op de wolf. De wolf is ontzettend beschermd vanwege de Vogel- en Habitatrichtlijnen, bijlage vier en vijf. Hierdoor zie je dat provincies nog niet echt beleid durven te maken. Er gaat nog te weinig mis.

I= (Lacht).

R= Geen enkele provincie durft een wolf als 'probleemwolf' aan te wijzen en een besluit te nemen om die te beheren. Dat is nog niet gebeurd in Nederland. Geen enkele provincie wil daar de eerste in zijn.

I= Zo had ik hem nog niet bekeken.

R= Nee? Hoe had je hem bekeken dan?

I= Ik had verwacht dat de regels toch wel duidelijk voor iedereen waren.

R= Nou, die bewijslast die bij de boer ligt, is erg lastig te bepalen. Boeren houden ook geen schapen voor een schadevergoeding. Hij houdt schapen, omdat hij daar zijn handel in heeft. Als we boeren gaan reduceren tot mensen die blij zijn zolang je ze een schadevergoeding geeft, dan zijn het geen boeren meer. Het is heel makkelijk om te zeggen dat er schadevergoedingen zijn en dat een boer verder niet mag zeuren. Maar daar doet een boer het niet voor.

I= Daar zit zeker wat in. Mensen begrijpen dat denk ik alleen niet, omdat ze er zelf niet zo dichtbij staan. Daarom vind ik het juist goed om ook jullie hierbij te betrekken.

R= Inderdaad, ja. Dan heb je daarnaast natuurlijk ook nog Europees beleid. Wij vanuit LTO lobbyen ook wel richting Europa om de bescherming status van de wolf iets naar beneden af te stellen. Eind vorig jaar zijn we daar ook in geslaagd.

I= Ik heb de berichten voorbij zien komen, ja.

R= Ja, de Europese Commissie heeft nu het Europees Parlement opgedragen om met een set van mogelijkheden te komen om de bescherming status wat naar beneden af te stellen. Daaraan ten grondslag ligt dat men moet weten hoeveel wolven er in Nederland zijn. Er moet ook onderzocht worden wat een gunstige staat van instandhouding is, die term heb je vast al wel gehoord.

I= Zeker, ja.

R= Wanneer een wolvenaantal zichzelf in stand kan houden in een bepaald gebied. Op het moment dat de wolf als soort zich gunstig in stand kan houden, verantwoord dat ook het feit dat de bescherming status iets naar beneden afgesteld kan worden. Dat is op zich heel logisch. Een diersoort waar het heel goed mee gaat, kan in principe iets minder bescherming genieten.

Maar omdat we in Europa niet weten waar en hoeveel wolven er zijn is het heel moeilijk om aan te tonen of een gunstige stand van instandhouding is bereikt. Er bestaat helaas geen Europees

telsysteem voor wolven. Zolang dat er niet is, is het heel moeilijk om die beschermde status van af te laten zakken, zeg maar.

Daarom zijn we nu ook bezig met onze collega's in Duitsland, Zweden, Frankrijk en België, om met een nieuwe monitoringsmethode te komen. Als we die aantallen weten, kunnen we iets zeggen over de staat van de stand van instandhouding. Op basis daarvan kun je dan verantwoord beleid maken, waarbij de wolf iets minder bescherming geniet.

I= Dat is nieuws voor mij, maar ik ben erg benieuwd naar de resultaten.

R= Ja, wij ook. Volgens mij heb ik nu wel al gelijk een volgende vraag van je beantwoordt.

I= Ja, klopt (lacht). De vraag was; wat vindt LTO van de beschermde status van de wolf in Nederland? Maar dan kunnen we door naar de volgende; wat vindt LTO van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

R= Ja, daar heb ik het eigenlijk ook al even over gehad. Wij als LTO vinden die mate van bescherming wat te veel. Het laat bijna geen ruimte over voor ingrijpen, als dat nodig is.

Nou, dan ga ik weer even terug naar die term van de gunstige staat van instandhouding. LTO pleit ervoor om het aantal wolven niet in Nederland te tellen, maar in Noordwest-Europa. Dit is een wolvegebied waarvan men zegt dat wolven er kunnen voorkomen, wolven komen er ook voor. Er leven al roedels, die ook groot genoeg zijn en waar ze ook natuurlijk gedrag kunnen vertonen.

We pleiten ervoor om dat vanuit een perspectief van Noordwest-Europa te bekijken. Als daaruit blijkt dat in Duitsland al dermate veel wolven zijn, dan kan een wolvenaantal van tien in Nederland, best een verantwoord aantal zijn. Misschien zelfs minder. Of dat geen wolf in Nederland best een goede stand van instandhouding is voor de regio Noordwest-Europa. Als een hiervan uit dat perspectief naar voren komt, zullen we daarvoor gaan pleiten.

I= Waarom is er gekozen voor het gebied van Noordwest-Europa? Dat is voor mij nog niet helemaal duidelijk.

R= Door heel Europa zitten verschillende families wolven, zeg maar. Je hebt de Zweedse roedel, de roedels in de Baltische staten, Noord-Italië, Frankrijk en in Duitsland. En deze breiden zich uit. De wolven van Nederland hebben genetisch gezien een band met de wolven uit Duitsland en België.

Daarom zeggen we ook dat je het in een groter perspectief moet bekijken. Aan de hand daarvan kun je wolven ook beter monitoren. Je kunt zien welke wolf interactie heeft met een roedel en welke roedels interactie met elkaar hebben. En ook wat gebieden zijn in Noordwest-Europa waar roedels zich nog kunnen ontwikkelen of waar ze juist met te veel zijn.

Op deze manier kun je ook veel meer de vinger aan de pols houden over hoeveel wolven er zijn en waar ze zitten. En waar ze overlast geven kun je dan ook zeggen dat gebaseerd op het aantal wolven in Noordwest-Europa, is het te verantwoorden om in een gebied waar wolven veel ellende veroorzaken beheermaatregelen toe te passen. Dan heb ik het niet alleen over schieten. Verplaatsingen, bijvoorbeeld, vanuit een gebied waar ze onnatuurlijk gedrag vertonen, naar een ander gebied in Noordwest-Europa waar nog ruimte is. Het heeft niet veel zin om dat alleen in ons kleine landje te gaan bekijken.

I= Oké. Dat waren mijn inhoudelijke vragen. Heeft u nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit interview?

R= Nee, nee. Volgens mij heb ik best wel het een en ander behandeld.

I= Zeker. Nou, helemaal goed. Is het LTO geïnteresseerd in een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek?

R= Zeker, ja.

I= Oké. Dan stuur ik die jullie toe.

Interview met Natuurmonumenten

Geïnterviewde: N. Gilissen van Natuurmonumenten (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 13 april 2023 om 15:00

Locatie: Natuurmonumenten Amersfoort

I= Dan staat de recorder nu aan en zal ik met de eerste vraag beginnen; wat vindt de Natuurmonumenten van wolven in het algemeen?

R= In het algemeen, ja. We vinden dat de wolf een noodzakelijk onderdeel is van de natuur, van onze ecosystemen. Hij is 'slechts' 150 jaar weg geweest, maar hij hoort hier, in Nederland gewoon thuis, vinden we. We vinden het ook dat hij een rol vervult in de ecosystemen. Dat de wolf die gezonder maakt, completer maakt als zijn rol van toppredator. Een soort die zorgt dat er aas beschikbaar komt voor andere soorten en het gedrag beïnvloedt van grote grazers, om maar even enkele aspecten te noemen.

Dus ja, de wolf mag hier zijn, maar tegelijkertijd willen we onze ogen niet sluiten voor de nadelige gevolgen van de komst van de wolf. We hebben ook oog voor de schade die hij veroorzaakt en het leed wat er mee gepaard gaat, wanneer wolven op vee jagen.

I= Juist, ja.

R= Onze boodschap daarbij is dat we ervoor moeten zorgen dat wolven niet leren dat een schaap een makkelijke prooi is. Dat betekent dat je heel veel aan preventie moet doen om te zorgen dat een wolf niet bij vee kan komen. Dat is het even in een notendop, hoe ons standpunt rondom de wolven is.

I= Oké. Wat gaf de doorslag voor de keuze voor het standpunt?

R= Ja, we zijn een vereniging die zorg draagt voor meer dan, dan 100.000 hectare natuurgrond in Nederland. Wij zetten ons in om de natuur te beschermen en versterken. De wolf speelt, zoals ik net al zei, daar een rol in. Hij voegt als het ware wat toe aan de ecosystemen en hij is natuurlijk een beschermde diersoort. Dus ja, we staan voor de bescherming van de natuur. Daar hoort de wolf ook bij.

I= En is dit standpunt op feiten gebaseerd?

R= Nee, nee. Dit is onze visie. We willen de natuur in Nederland zo natuurlijk mogelijk, zeg maar. We gaan niet, nu de wolf op eigen kracht terug is gekomen, zeggen dat we die niet moeten toelaten.

I= Oké. En in hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= Ja. Ja, onze standpunten die staan gewoon op onze website. Dus die zijn voor iedereen terug te vinden.

I= Duidelijk. Er zijn nu natuurlijk ook al wolven in Nederland aanwezig.

R= Ja, best wel een aantal, ja.

I= Wat vindt Natuurmonumenten van de wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

R= Ja, daar vinden we niet zo heel veel van. De wolf is een strikt beschermde soort, dus om nu al te spreken over aantallen, is niet iets wat aan de orde is. We vinden eigenlijk dat je sowieso bij wilde dieren niet zozeer naar aantallen moet kijken, maar naar de rol die ze hebben en de effecten die ze teweeg brengen. Je moet veel meer kijken naar van; wat doet die wolf? Wat gebeurt er? En daarop gaan je acties baseren. En niet zozeer nu al nadenken over welke aantal acceptabel is, en welk aantal te veel. Dit is niet zo relevant, eigenlijk.

Het is veel relevanter om te kijken waar er problemen zijn en hoe je die problemen kunt oplossen. Het feit dat de wolf strikt beschermd is, zal betekenen dat hij nog steeds zal gaan groeien de komende tijd, in aantallen. Hij heeft die beschermde status bovendien niet voor niets gekregen. De wolf was erg teruggedrongen, in heel veel landen zijn ze uitgegroeid. Daar hebben we als Europa van gezegd dat we dat niet meer willen. De wolf is een onderdeel van de Europese natuur, dus we gaan hem beschermen. Dat betekent ook dat je het accepteert dat de wolf weer terugkomt en dat die aantallen dan ook gaan toenemen. Ja, zo kijken we er als Natuurmonumenten vooral naar, ja.

I= Oké, dank u wel voor dit antwoordt. Ik kan hier wel mooi op inhaken met mijn volgende vraag; wat voor invloed heeft de wolf volgens Natuurmonumenten op de natuur?

R= Ja, de wolf is natuurlijk een toppredator. Hij heeft in ieder geval invloed op zijn prooien. De wolf is een heel efficiënte jager, die die kijkt van welk individu van een populatie hij er het beste uit kan halen. En waar hij zonder te veel risico te lopen zijn voedsel vandaan kan halen. Dat betekent dat de wolf vaak zwakke of oudere dieren uit een populatie haalt. Daarmee zorgt hij voor een stukje natuurlijke regulatie, waar je de populatie van dieren ook wat gezonder houdt.

I= In die zin heeft de wolf dus een positieve invloed?

R= Ja, dat vinden we, ja. De wolf beïnvloedt ook het gedrag van de andere dieren en daar gaat vooral over wilde zwijnen en herten. Die gaan zich anders gedragen in de natuurgebieden waar ze leven, waardoor ook hun effect anders wordt. Het zijn grazers, planteneters, die bepaalde effecten hebben op de vegetatie die ze eten. Dit effect gaat dan meespelen.

Zo ontstaat er een, wat we een 'cascading effect', noemen. Dit is een, soms onvoorziene, reeks aan gebeurtenissen, die optreden wanneer er een gebeurtenis plaatsvindt in een ecosysteem dat invloed heeft op andere systemen in dat ecosysteem. Over meerdere lagen van het ecosysteem krijg je verschillende effecten en ook meer dynamiek. Dat is eigenlijk wat we graag zouden willen in onze natuurgebieden. Meer dynamiek, waardoor je over na verloop van tijd eigenlijk allerlei verschillende ontwikkelingen krijgt. En dit zonder dat je daar als mens erg op gaat sturen. Dus de wolf vervult een deel van die rol eigenlijk, hij zorgt ervoor dat we weer dynamiek in die gebieden krijgen.

I= Zodat bosbeheerders misschien een stapje terug kunnen doen?

R= Ja, bijvoorbeeld. Wij als Natuurmonumenten hebben geen bosbouw doelstelling. We hebben geen commercieel doel bij het beheer van bossen. Dat is puur op natuur gericht. Bij een bosbeheerder die wel wil verdienen aan zijn hout, die heeft andere doelen. En dat betekent dat bij hem de grazers ook een ander aspect zijn in dat hele verhaal. Bosverjonging en grazers, dat zijn twee dingen die soms haaks op elkaar staan. Voor ons, is die bosverjonging wat minder belangrijk, in de zin dat we daar geen commercieel doel mee hebben. Tegelijkertijd willen we wel een gezond, vitaal en veerkrachtig bos, dus daar zitten we wel over na te denken. Om een balans te zoeken tussen de herten, zwijnen en reeën en dergelijke, en het bos wat zich moet kunnen blijven verjongen en vernieuwen. Daar speelt de wolf dan weer een rol in, hij zou misschien kunnen helpen om die doelen te halen.

Het is de komende tijd ook vooral veel leren. Wat gaat er allemaal gebeuren? Dat weten we nu nog niet. Het is ook belangrijk dat je die gebeurtenissen goed monitort en dat je dat eigenlijk ook wetenschappelijk goed onderzoekt, daar pleiten we dan ook voor.

I= Er is nog veel ook onduidelijk.

R= Ja, ja, deels kun je leren van de situaties in het buitenland, maar deels is dat ook weer niet helemaal toepasbaar op de Nederlandse situatie. In die zin moeten we daar ook niet blind op gaan staren en zeggen dat als het in Duitsland zo en zo gebeurt dat dat hier ook wel zo zal gaan. Met dat soort uitspraken moet je altijd oppassen.

I= En opmaken uit eigen opgedane kennis.

R= Ja, op dat gebied zijn we echt nog aan het leren. We hebben vorig jaar ook als Natuurmomenten een mediacampagne gelanceerd en die hebben we ook 'Wennen aan de wolf' genoemd.

I= Ik had daarover gelezen, ja. Dus dat is wat er nog moet gebeuren, volgens jullie. Mensen moeten nog wennen aan de wolf?

R= Ja, dat klopt, ja.

I= Oké, dank u wel. Hiermee heeft u nu ook een volgende vraag van mij beantwoordt.

R= O, ja?

I= Ja, dat was; wat voor invloed heeft de wolf op de aanwezige wilde dieren?

R= Ah zo. Ja, daar hebben we het inderdaad al over gehad.

I= Precies. Dan de volgende vraag, want de natuur in Nederland wordt natuurlijk ook gebruikt door mensen, door recreanten. We willen fietsen en wandelen, we hebben honden mee. Hoe groot wordt het gevaar door Natuurmonumenten ingeschat?

R= Als je puur naar de feiten kijkt, dan heb ik het dus even niet over de perceptie van mensen of hoe mensen het ervaren, maar dan zie je dat er in de afgelopen 20 jaar in heel Europa 5 of 6 dodelijke slachtoffers zijn gevallen door wolven. Hierbij kwam een deel van de gevallen door wolven met hondsdelheid, wat een heel duidelijk aanwijsbare oorzaak is van de reden waarom een wolf zich agressief gedroeg.

I= En in de rest van de gevallen?

R= Een ander deel van aanvallen is vaak terug te voeren op gedrag wat mensen hebben naar een wolf toe. Dat betekent dat je, net als dat je met je hond aan de lijn moet lopen en dat je niet buiten de paden moet gaan dat er bepaalde regels zijn waar je je aan moet houden. Dan zijn de risico's verwaarloosbaar. Zelfs als je je niet aan de regels houdt zijn die risico's voor verwaarloosbaar. De kans dat je echt aangevallen wordt door een wolf, die is heel, heel klein.

I= De feiten geven een positief beeld?

R= Ja, precies. Tegelijkertijd wordt dat helaas niet zo ervaren door mensen, want die hebben nog steeds een beeld van een gevaarlijk dier waar ze voor moeten oppassen. Er zijn mensen die denken dat ze hun kinderen niet meer door het bos kunnen laten fietsen of iets dergelijks. Dat is misschien

maar een relatief kleine groep, maar daar moet je niet je ogen voor sluiten. Daar moet je mee in gesprek gaan en zorgen dat daar weer enig realisme terugkomt. Dat mensen weten wat het betekent dat de wolf weer in Nederland rondloopt.

Er lopen nu al enkele jaren op de Veluwe wolven rond. Hoeveel incidenten zijn daar geweest? Nou, geen. Er zijn op de Hoge Veluwe mensen die een wolf benaderd hebben en er zijn wolven die dicht bij mensen zijn gekomen, maar er is nog niets gebeurd. Dat is een bekrachtiging van het feit dat er weinig incidenten plaats zullen vinden met wolven. Wolven zijn banger van ons dan wij van hen.

We hebben dan ook een beleid waarbij we geen paden gaan afsluiten, omdat daar een wolventerritorium zit. We gaan ook niet allerlei risicomijdend beleid of gedrag daarin invoeren. We lichten mensen voor over de wolf in met onze campagnes. We vertellen wat mensen moeten doen als ze een wolf tegenkomen, daar zijn gewoon enkele gedragsregels voor. En ja, dan heb ik er alle vertrouwen in dat het goed gaat.

I= Ja?

R= Kijk, 100% risico uitsluiten kun je nooit. Maar, als je kijkt naar hoeveel mensen er rondlopen in gebieden waar wolven voorkomen, zoals in andere delen van Europa en in Noord-Amerika en dan kijkt naar hoe weinig daar gebeurt. Dan is dat te verwaarlozen.

Je kunt het altijd in een perspectief plaatsen. Mensen kunnen ook door een auto overreden worden als je over het zebrapad loopt. Er vallen jaarlijks tussen de 500 of 600 doden door het verkeer in Nederland en toch gaan we dagelijks de straat op, het verkeer in. En dan hebben we geen angst. Dus het aantal mensen dat is gedood door wolven in de afgelopen 20 jaar ligt dan veel en veel lager. En toch zijn er mensen die bang blijven van wolven. Ze ervaren dat toch anders.

I= En mocht er een aanval plaatsvinden?

R= Dan heeft iedereen het er over en zal de discussie weer oplaaien, ja. Terwijl je niemand hoort over weer een verkeersdode. Daar is een duidelijk verschil en daar moet je je bewust van zijn als je een terreinbeheerder bent, ja.

I= Het is ook heel belangrijk dat je daar niet voor afsluit.

R= Precies. Daar gaan we (Natuurmonumenten) ook de gesprekken aan en in onze mediacampagnes besteden we daar ook aandacht aan. Het gevoel van onveiligheid proberen we een beetje te nuanceren, zeg maar.

I= Maar denken jullie dat die perceptie, de angst, ooit helemaal zal verdwijnen?

R= Nou, nooit helemaal. Wel verwacht ik dat hoe langer wolven in Nederland rondlopen, hoe meer mensen gewend raken aan hun aanwezigheid. Dat zie je in buitenlandse situaties ook, dat mensen ermee leren omgaan.

Er zullen altijd mensen blijven, die het toch te eng vinden of iets dergelijks, maar ik verwacht dat die angst met de tijd wel minder wordt, ja.

I= Die gewenning moet nog even plaatsvinden?

R= Ja, ja, zeker.

I= Oké. Dan kunnen we door naar de volgende vraag, waar we het eigenlijk al een beetje over hebben gehad; wat vindt Natuurmonumenten van de beschermde status van de wolf in Nederland?

R= Daar staan we achter. Eigenlijk wel mooi dat we het hier nog even over hebben, want ik wilde daar nog iets over zeggen, ja.

I= Dat komt mooi uit.

R= Ja, we vinden de beschermde status goed. Je moet kijken naar de internationale context. De wolf moet een duurzame populatie kunnen ontwikkelen waardoor hij op de lange termijn kan voortbestaan in Europa. De populatiegrenzen moeten dan goed vastgesteld gaan worden, want het gaat over meerdere landen. We horen bij de Centraal-Europese populatie, dat gaat over Nederland, Duitsland, een stukje van Polen en een stukje van België. In dat gebied moet de wolf duurzaam kunnen voortbestaan. Daar zijn ook Europese regels voor.

Stel dat de wolf op een gegeven moment boven die grens zit. Pas dan vinden we dat je kunt gaan nadenken over de balans tussen de populatie en aangerichte schade. Als die balans er dan niet is, als de schade hoger is, dan vinden we dat je beheermaatregelen kunt toepassen op de populatie.

I= Duidelijk. Pas bij een, een gunstige staat van instandhouding willen jullie ingrijpen bij problemen?

R= Nou, bij het ingrijpen bij dieren moet je een escalatieladder doorlopen. Dat betekent dat je begint met het kijken naar de grootte van het probleem, wie er last van heeft en of het te voorkomen is. Zo ja, dan kun je preventiemaatregelen nemen. Zijn er alternatieven? Dan kun je die inzetten om de wolf bijvoorbeeld te verjagen of te verstoren. Alles binnen de wettelijke kaders, uiteraard.

Als dat allemaal niet werkt en je hebt nog steeds heel veel schade en de maatschappelijke schade is groot, dan is het gerechtvaardigd om in te grijpen met dodelijke middelen, dus bijvoorbeeld afschoten. Dat dat noemen we; Nee, tenzij beleid.

I= Juist.

R= Dat klinkt bekend?

I= Ja, daar ben ik bekend mee.

R= Mooi. Ja, we hanteren het 'nee, tenzij' beleid. Terwijl bepaalde groepen in de maatschappij juist denken dat er weer een lastig dier bij is en willen die gelijk afschieten. Dat is een soort reflex. Daar zijn we niet voor. We zijn een natuurbeschermingsorganisatie. Het 'Nee, tenzij' beleid en de escalatieladder die we daarbij hanteren, is voor ons dan ook heel belangrijk.

Ook naar onze achterban toe is dit belangrijk, omdat we dan kunnen uitleggen dat we echt alles hebben gedaan om te voorkomen dat dat we tot afschot moeten overgaan. Als het echt niet anders kan dan, zeggen we dat natuurlijk ook, maar dat moet wel allemaal binnen de wettelijke kaders. Een ervan is zorgen dat de populatie een gezonde toestand bereikt.

I= Heeft de populatie in Nederland die status al bereikt?

R= Daar is nog een discussie over. Daarvoor moet je ook samenwerken met de andere landen. Je moet met elkaar afspreken wanneer die gezonde status is bereikt. Die afspraken zijn er nu nog niet. En voordat die afspraken er liggen, vinden we dat je nog niet kunt ingrijpen op de populatie.

Je moet wel kunnen ingrijpen als er echt een probleem ontstaat. Als er echt een risico is voor de veiligheid of de volksgezondheid of iets dergelijks. Ingrijpen moet in die gevallen wel mogelijk zijn. Dat is ook allemaal in Interprovinciaal Wolvenplan vastgelegd. In wat voor situaties je wat kunt doen. Daar staan we gewoon achter. We sluiten niet uit dat er in de toekomst misschien een beleid moet komen, waarbij je inderdaad een deel van de populatie of individuen gaat beheren met afschot, maar dat stadium hebben we nu nog niet bereikt. We zijn dus niet pertinent tegen een populatiebeheer van wolven, maar wel onder hele strenge voorwaarden.

I= Oké, duidelijk. Wat ik me dan wel afvraag, is als we kijken naar de populatie van prooien en grootte van de natuurgebieden, of jullie denken dat de wolvenpopulatie in Nederland een gunstige staat van instandhouding kan bereiken?

R= Dat is iets wat de wolf in principe zelf bepaald. Als een wolf ergens geen voedsel heeft, dan trekt hij weg. Of krijgt hij minder jongen, er zit namelijk altijd een soort terugkoppel mechanisme bij dat soort dieren om ervoor te zorgen dat ze hun energie niet onnodig verspillen. Dus als wolven heel veel jongen krijgen die dan dood gaan, of als ze weinig voedsel beschikbaar hebben, dan gaan ze niet investeren in voortplanting. Dat is het ecologische verhaal. Dat niveau zullen we in Nederland echter nooit bereiken.

I= Nee? Waarom niet?

R= Nou, je hebt de ecologische draagkracht, maar ook de maatschappelijke draagkracht. En dat is eigenlijk in dit geval, en in Nederland ook voor heel veel andere diersoorten, een ondergrens. De maatschappelijke draagkracht wordt veel eerder bereikt dan de ecologische draagkracht. Voordat alle potentiële wolventerritoria in Nederland bezet zijn, hebben we allang gezegd dat de populatie te groot is. Dat we er in Nederland niet zoveel willen hebben. Dus die maatschappelijke draagkracht is voor mensen eigenlijk belangrijker.

We moeten daarom als Nederland gaan kijken hoeveel we bereid zijn te accepteren aan schade, hoeveel we willen investeren en in hoeverre we willen samenleven met de wolf. Dat is een heel veel omvattend verhaal. Daar zijn organisaties als Natuurmonumenten samen met allerlei andere organisaties al lang mee bezig, om daar over na te denken en om dat ook met het publiek te bespreken.

Wolven in Nederland is dat samenwerkingsplatform en daar hebben we steeds het verhaal verteld van wat het nu betekent dat de wolf er nu weer is. We hebben daar ook mogelijke scenario's uitgewerkt en uitgelegd wat mensen dan moeten doen. Voor een deel zijn we dan toch tegen dovemans oren aan het praten, omdat vaak pas echt in actie gekomen wordt als er iets gebeurt. Je ziet dat de overheid, in die zin, een beetje achterloopt.

I= Ja, ja, dat heb ik eerder gehoord.

R= Ja, we hebben altijd gepleit om op tijd te beginnen met wolwerende middelen, zorg ervoor dat er ruimhartige vergoeding en subsidie komt. Zorg dat je in gesprek gaat met de maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden. Nu begint dat eindelijk een beetje te komen. Dat IPO-wolvenplan was heel goed. Het was goed dat het er kwam, maar toen de inkt droog was, was het eigenlijk alweer achterhaald. Er was alweer een volgende fase aangebroken van de wolvenvestigingen in Nederland.

Daarom zijn we nu ook bezig met een nieuw wolvenplan. Bestuurlijk gezien, loop je altijd een beetje achter de feiten aan. Er is ook iets bezig nu op Europees niveau. Er is door organisaties een oproep

gedaan aan het Europees Parlement om met een set mogelijkheden te komen om de beschermde status van de wolf in Europa wat te verminderen.

I= Ik las het, ja. Wat vindt Natuurmonumenten daarvan?

R= Ja, ik heb niet het gevoel dat daar nu ook daadwerkelijk ruimte voor is of dat die ruimte geboden wordt in Europa. Het hangt allemaal namelijk af van die gunstige staat van instandhouding en daar moet eerst aan voldaan worden. Hoe dat juridisch precies zit, weet ik niet, maar het is niet zo makkelijk als nu gedacht wordt. Je neemt niet zo een politiek voorstel aan, waar je vervolgens van alles mee kan gaan doen. Zo werkt het niet, nee.

I= Oké, ik ben benieuwd naar wat er daaruit gaat komen.

R= Ja, wij ook.

I= Dan zijn we alweer bij de laatste vraag aangekomen. Dit gaat over de schade die de wolf aanricht: Wat vindt Natuurmonumenten van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?

R= Laat ik vooropstellen dat niet elke wolf schade toebrengt.

I= Oké.

R= Er zijn ook heel veel wolven die gewoon prima in Nederland op reeën, zwijnen en herten jagen. Er zijn inderdaad ook wolven die op schapen, vooral, en soms paard of rund jagen.

We vinden dat als er schade is, je die moet vergoeden. Ruimhartig vergoeden. We hebben er als maatschappij voor gekozen om wolven een beschermde status toe te kennen en terug te laten keren, of in ieder geval welkom te heten, om het zo maar even te zeggen, in Nederland. Dat betekent ook dat je de lasten die daaraan vast zitten eerlijk moet verdelen en daarin moet compenseren. Dat doe je door de schade te vergoeden.

Tegelijkertijd vinden we ook dat je wel mag verwachten van veehouders dat ze hun vee beschermen. Dat is zelfs een wettelijke plicht zelfs. Een veehouder is wettelijk verplicht om hun vee te beschermen tegen onder andere predatoren, dus daar ligt ook een verantwoordelijkheid bij de veehouder zelf. We snappen ook dat het extra kosten en inspanning vraagt, en vinden dat je de veehouders daar als overheid, als maatschappij, ook in mag ondersteunen. Daarom krijgen ze subsidies. Wij als Natuurmonumenten zijn daar een voorstander van. Gewoon ruimhartig vergoeden.

Het komt voor dat een veehouder ervoor kiest om zijn vee niet te beschermen om wat voor reden dan ook en dan vraag je je af of hij nog wel aanspraak kan maken op de schadevergoeding. Daar moet je op een gegeven moment ook over gaan nadenken en keuzes in maken. Ga je ook schadevergoeding uitkeren aan mensen die niet aan preventie doen? Tegelijkertijd zijn die maatregelen niet altijd overal mogelijk. En ook al is het allemaal provinciaal geregeld, is het heel stroperig gegaan en niet altijd even snel. We moeten gaan nadenken over waar en hoe we die preventiemaatregelen gaan toepassen. Daar moet je gewoon in gesprek gaan met de sector. Om te kijken naar de beste oplossingen en hoe deze te realiseren zijn.

I= Een grote puzzel, hoor ik zo.

R= Ja ja, dat klopt. Het is nog wel een zoektocht, ook voor schaapskuddes op heide, want hoe ga je dat dan doen? Nu ja, die kun je meestal wel in een kraal zetten 's nachts, dus die kun je wel

beschermen. Of met kuddebeschermingshonden. Er zijn dus allerlei mogelijkheden, maar het vergt wel inspanning of geld of organisatie, dus daar moet je mee met elkaar in samenwerken.

I= Ja, ja. Oké. Dit waren mijn inhoudelijke vragen. Heeft u nog vragen of opmerkingen naar aanleiding van dit interview?

R= Nee, je had goede vragen. Ik ben wel benieuwd met welke andere partijen je nog gaat praten en wat daaruit naar voren komt, eigenlijk.

I= Nou, dat was eigenlijk mijn laatste vraag: is Natuurmonumenten geïnteresseerd in een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek?

R= Zeker. Ja, ja.

I= Dan zal ik het tegen die tijd sturen.

R= Helemaal goed.

I=Dan ga ik de recorder uitzetten.

Interview met het RIVM

Geïnterviewde: M. Maas van het RIVM (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 15 maart 2023 om 9:10

Locatie: Teams (online)

I= Ok. Dan staat de recorder nu aan.

R= Ja.

I= O, het typt ook wat we zeggen.

R= Dat scheelt je hopelijk een hoop werk.

I= Ja, inderdaad.

R= Goed, zal ik beginnen?

I= Ja, graag.

R= Ja? Oké. Ik ben onderzoeker bij het RIVM en van oorsprong opgeleid als dierenarts. Bij het RIVM doe ik nu al meer dan tien jaar onderzoek naar zoönosen die vanuit wilde dieren naar mensen kunnen overgaan.

I= Oké.

R= Die wilde dieren zijn heel gevarieerd. Ik doe veel werk met knaagdieren, maar ook met vossen, bijvoorbeeld, invasieve exoten. In het verleden heb ik ook meegedacht aan de opzet van het Wolvenplan. Dat was toen ik hier net kwam werken, dat heb ik samen met een collega die daar ook al mee bezig was opgepakt. Daar is besproken hoe we met wolven om moeten gaan, als ze naar Nederland zouden komen. Dat was toen eigenlijk nog helemaal niet van toepassing. En ook over wat de interesses zijn van verschillende organisaties en activiteiten die dan gedaan moeten worden.

Daarin hebben we bijvoorbeeld afgesproken dat als er een wolf dood gevonden wordt, ofwel aangereden of op een andere manier doodgegaan, dan gaan ze in eerste instantie naar het Dutch Wildlife Health Centre in Nederland. Dat onderzoekt de doodsoorzaak en ze verzamelen enkele samples voor ons, waarin we kijken naar zoönotische ziekteverwekkers. Dus dat is een beetje wat we te doen hebben met de wolf.

I= Oké. Dan lijkt me het makkelijkst om gewoon nu gelijk te beginnen met de vragenlijst, tenzij je zelf nog, zegt dat je van mij iets zou willen weten?

R= Ik heb je mail gelezen. Ik zie dat dit voor je scriptie is. En ja, misschien kun je nog vertellen waarom je dit onderwerp hebt gekozen?

I= Ja, wilde dieren hebben me altijd, daar heeft altijd mijn interesse gelegen. Voor een stage ben ik ook naar Afrika geweest en heb daar met de Big Five gewerkt. Daar gedragsonderzoek gedaan, dus dat was wel iets anders dan dit. Maar ik heb altijd ook de achterliggende gedachten van de mensen die er niets mee te maken hebben, maar toch wat van vinden of die er juist wat mee te maken hebben en een verschillende meningen hebben, altijd heel interessant gevonden. En ja, de wolf is

daar gewoon zo'n groot voorbeeld van. Iedereen vindt er wel wat van, ook als die er nooit eentje gezien heeft of wat dan ook. En nu ze hier weer zijn, moeten we er ook wat mee.

R= Ja.

I= Dus toen de eerste wolf in Nederland werd gesignaleerd ben ik dat allemaal gaan volgen. Mijn begeleider zei ook dat ik een onderwerp moest kiezen wat je interessant vindt, dus het was heel snel gekozen.

R= Ja, ja. Er is genoeg te doen over de wolf, dus dat ik zeker waar. Goed, kom maar op met je vragenlijst.

I= We beginnen heel makkelijk hoor. Wat vindt het RIVM van wolf in het algemeen?

R= Ja, daar vinden we niet zo heel veel van.

I= (Lacht) Dat is mooi.

R= Ja, ik ga hier wel een aantal keren teleurstellen met dit antwoord.

I= Helemaal niet. Geen antwoord is ook een antwoord, dat is ook heel belangrijk.

R= Weet je wat het is? Het RIVM is een kennisinstituut en niet per se een mening instituut weet je? We doen onderliggend onderzoek waar bijvoorbeeld de ministeries mee verder kunnen en die vormen daar een mening over. En sommige zaken die heel duidelijk bij ons liggen daar kunnen we natuurlijk wel een soort van richting aangeven. Maar dat is niet met betrekking tot de wolf. Dus we hebben niet een specifieke mening over de wolf.

I= Duidelijk. Dan kan ik denk ik het antwoord op de volgende vraag, ook wel raden.

R= Ja (Lacht).

I= Wat is het standpunt van het RIVM over het aantal wolven die op dit moment al in Nederland zijn?

R= Ja, daar hebben we dus ook geen standpunt over. Het enige wat voor ons interessant is, met de wolf, is dat ze potentieel enkele ziekteverwekkers bij zich kunnen dragen. En dat het dus belangrijk is om in de gaten te houden of ze die ziekteverwekkers echt bij zich dragen. Dus dat is hoe we naar de wolf kijken.

Een andere manier waarop we naar de wolf kijken is dat de wolf, als die zich in Nederland vestigt, invloed gaat hebben op de biodiversiteit. Op de dieren waar die op jaagt. Ja, en dat zou vervolgens weer invloed kunnen hebben op bepaalde ziekteverwekkers die ook vanuit die andere diersoorten voorkomen. Dat is eigenlijk de bril waarmee we naar die wolf kijken. We delen hem niet in een hokje in van "dat is goed of dat is slecht", dat de wolf er is. Dat is buiten ons mandaat, zoals ik het dan even heel officieel zeg. En ook omdat de punten waarop de meeste discussie over de wolf is, niet de punten zijn waar we ons mee bezighouden. Dat is landschapsbeheer, weet je? Dat zit bij andere instanties, dan dat we doen. Dus we hebben geen mening over het aantal wolven. We nemen dat gewoon voor waar aan.

I= Dat is heel duidelijk. Dan nu een vraag die misschien iets meer in jullie vakgebied ligt? Wat voor invloed heeft de wolf volgens het RIVM op de natuur?

R= Daar doen we niet specifiek onderzoek naar. Maar wat je wel zou kunnen bedenken, is dat ze grotere prooidieren bejagen dan de andere predatoren die we hebben in Nederland. Dat kan

natuurlijk invloed hebben op het gedrag van die dieren. Dus dan zul je vast ook wel dat voorbeeld in Yellowstone al hebben gezien waar die wolven uiteindelijk heel veel invloed hebben gehad op die hele vorming van de natuur. Dat voorbeeld kennen we ook en dat is iets wat we in gedachten houden, maar we doen daar niet specifiek onderzoek naar.

Dat zit veel meer bij partners waar we mee samenwerken en waar we dan bijvoorbeeld samen onderzoeken mee op kunnen zetten. Dat we dan zeggen, van oké, we gaan de ziekteverwekkers onderzoeken als jullie daar het stukje ecologie onderzoeken, dan kijken we of we dat op elkaar kunnen passen.

I= Daar komt het inderdaad heel vaak ook op neer. Dit stukje is wat we doen en dat stukje is wat onze partners doen.

R= Ja, dat is natuurlijk. Je kunt niet overal verstand van hebben, dus blijf bij wat je weet. Maar ben je ervan bewust dat andere ook heel veel kennis hebben die je wel kan gebruiken. Je bent samen eigenlijk een puzzel aan het vormen en je hebt allemaal een puzzelstukje dat je op elkaar moet leggen.

I= Ieder zijn eigen deel.

R= Ja. Dat is wat we denken, maar we doen zelf geen ecologisch onderzoek direct met betrekking tot wolven.

I= En over de andere kant van de natuur? Wat voor invloed heeft de wolf volgens het RIVM op de aanwezige wilde dieren?

R= Ja. Dat komt, voor ons, eigenlijk op hetzelfde neer. Dat onderzoeken we niet zelf, maar dat doen partners van ons. En ze komen dan met data en feiten en dat voegen we samen met de data die we hebben verzameld over de ziekteverwekkers en dat leveren we aan. Dus, je kunt je er wel wat bij voorstellen, maar wat voor invloed dat precies is, daar hebben we geen standpunt over.

I= Oké. Dan stappen we nu over op een ander stukje. Hoe groot wordt het gevaar van de wolf door het RIVM ingeschat?

R= We doen dus niet echt een concrete uitspraak over wat het risico is van de wolf. Wel weten we dat de wolf bepaalde ziekteverwekkers bij zich kunnen dragen. Dan denk ik bijvoorbeeld aan de vossenlintworm. Die komt in Nederland ook bij vossen voor, in specifieke regio's als Zuid- en Midden-Limburg en Oost-Groningen. Dat het wel zou kunnen als die wolf mee gaat doen in de epidemiologie en dat de vossenlintworm zich veel verder verspreid over Nederland. Verder en sneller ook, want op zich hebben we al wel ingecalculeerd dat hij zich verder zal verspreiden via de vossen, maar omdat die wolven grotere afstanden afleggen, kan het wel zijn dat als een wolf daarmee besmet raakt en hij vervolgens de ziekteverwekker veel verder brengt dan dat een vos zou doen.

Dus dat is wel iets wat we in de gaten houden en daarom onderzoeken we die wolven dus ook op bijvoorbeeld het voorkomen van de vossenlintworm.

I= Dan wordt het risico op verspreiding groter.

R= Inderdaad, ja.

I= Oké. Dan heb ik nu nog drie vragen over het beleid.

R= (Lacht).

I= Ja, dus ik ben benieuwd naar het antwoord. Wat vindt het RIVM van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?

R= Ja, daar hebben we dus ook helemaal geen mening over. Daar doen we helemaal niets mee.

I= Dan gaan we door naar de volgende. Wat vindt het RIVM van de beschermde status van de wolf?

R= Ja, dat is ook buiten ons instituut. Dat is hetzelfde om te vragen wat we van de kleur rood vinden. Daar hebben we als instituut ook niet per se een mening over.

I= Oké. En wat vindt het RIVM van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

R= Nee, daar hebben we dus ook geen mening over. Nee, sorry, ik hoop dat je anderen vindt met een duidelijkere mening, maar dat zal vast geen probleem zijn.

I= Ja, ik heb al wel enkele gehad die hier wat over verteld hebben. Toch wilde ik deze kant van de wolf er ook bij betrekken, want ook dit stukje komt er bij de komst van de wolf kijken.

R= Ja, ja.

I= En dat waren al mijn inhoudelijke vragen.

R= Ik hoop dat je er toch iets mee kan. En dat ik je ook een beetje duidelijk heb kunnen maken dat het RIVM niet per se meningen over dit soort onderwerpen heeft. We zijn een kennisinstituut.

I= Dat was heel duidelijk.

R= Ja, oké. Dan hoop ik dat je er toch iets mee op bent geschoten. En ik ben op zich wel benieuwd naar je verslag, dus als je dat op zou willen sturen als je klaar bent, graag.

I= Ja, natuurlijk. Dat was nog een vraag die ik had willen stellen.

R= Ja, ja.

I= Dan ga ik dat doen.

R= Oké. Succes. Wanneer moet je scriptie af zijn?

I= Ik wil wel dit schooljaar klaar zijn, zeg maar. Maar ik weet de precieze datum nog niet. Maar goed, dan ga ik nu de opname stoppen.

Interview met Staatsbosbeheer

Geïnterviewde: J. Bijl van Staatsbosbeheer (R)

Interviewer: Lotte van de Grootevheen (I)

Datum: 16 februari 2023 om 15.00

Locatie: Staatsbosbeheer, locatie Amersfoort

I= Zo, hij staat nu aan. Allereerst hartelijk bedankt dat voor je tijd. En ook dat ik het op mag nemen voor mijn onderzoek.

R= Ja, natuurlijk.

I= Ik weet niet in hoeverre u in het verhaal van de wolf zit. Ik zal daarom eerst een introductie geven. In 2019 was de allereerste wolf in Nederland gezien en heeft zich daarna ook weer, na meer dan een eeuw van afwezigheid, gevestigd in Nederland. Dit zorgt natuurlijk voor heel veel vragen bij de bevolking en beheerders van wildparken. Vinden we dit goed? Of moeten we dit tegengaan? Mijn onderzoek gaat daarom ook over de standpunten over de wolf van de organisaties die met het dier te maken hebben. En hoe het beheer van de wolf geregeld moet worden. Dit interview geeft me kaders over wat de standpunten zijn en waarop deze zijn gebaseerd.

R= Ik begrijp het.

I= Dan mijn allereerste vraag; wat vindt Staatsbosbeheer van de wolf in het algemeen?

R= Allereerst, waren we al voordat die eerste wolf werd gesignaleerd in Drenthe met de komst van het dier bezig. Je zag al lang de populatie heel langzaam vanuit het oosten onze kant op komen, net als de ontwikkelingen van de zeearend, zagen we de ontwikkeling van de wolf. Dus we zijn al jaren hiermee bezig. Maar wat vinden wij van Staatsbosbeheer van de wolf?

We kijken natuurlijk met een ecologische bril. Als boswachter. Voor ons, als ik het in een zin moet zeggen, is een spontaan terugkerende wolf welkom in onze natuurerreinen. Want het is namelijk, als je kijkt naar een ecosysteem, staat de wolf bovenaan. Sommige mensen noemen hem wel de dirigent van het systeem. Als die toppredator, het grote roofdier, terugkeert, is je systeem eigenlijk compleet. En dat hadden we natuurlijk in Nederland niet. Dus wat ons betreft, in onze terreinen en natuurgebieden is de wolf van harte welkom.

I= Dat was een heel mooi verhaal. Ook een duidelijk verhaal. Dan kunnen we verder. Wat vindt Staatsbosbeheer van het aantal wolven die zich in Nederland hebben gevestigd?

R= Ja, de ontwikkeling gaat ongelooflijk hard. Want op hoeveel roedels zitten we nu? Even kijken. In 2022, dus vorig jaar, waren er vier wolvenparen en minimaal zestien wolvenwelpen geboren. Dus het gaat gewoon ongelooflijk hard. We verwachten, ecologen verwachten dit ook, want ze krijgen natuurlijk meerdere welpen. De grootste gevaren voor wolven zijn verkeer of dat ze ineens verdwijnen waarvan we denken aan stroperij of allicht iets anders als een ziekte. Maar het percentage van dieren die een onnatuurlijke dood sterft door middel van verkeer is natuurlijk ook in Duitsland heel groot. Dat is in Nederland ook. Nederland is namelijk nog drukker. Wat we gaan zien, en dat zagen we ook de afgelopen maanden, is dat wolven worden doodgereden. Dat hoort bij de tijd van het jaar.

Dus ja, het gaat wel heel hard. In 2019 het eerste wolvenpaar, officieel. Er was toen de eerste keer sprake van voortplanting. We zijn nu vier jaar verder en je hebt al vier paren. Dus het gaat ongelooflijk hard. Wat we denken, als Staatsbosbeheer, is dat enkele gebieden geschikt zijn voor

wolven. Dat zijn de gebieden die ze eigenlijk nu al opgezocht hebben. Waar veel prooidieren aanwezig zijn, zoals op de Veluwe.

I= Ja, inderdaad.

R= Het is niet voor niets dat ze daar het eerst zijn gaan zitten (vestigen). Daar heb je gewoon veel prooidieren; reeën, edelherten en wilde zwijnen. Wilde zwijnen krijgen natuurlijk ook heel veel jongen. Er is dus gewoon veel, ja, eten. En rust, relatief gezien. Nederland is natuurlijk nooit heel rustig. In Duitsland zie je namelijk dat wolven veel bij defensie terrein zitten, die relatief veel rustig zijn qua recreatie. In Nederland hebben we maar heel weinig van zulk soort terreinen. Dus ja, het gaat wel heel hard, met de ontwikkelingen.

Op een gegeven moment gaat er waarschijnlijk ook een keer een wolf zich ergens vestigen op een plek waar die eigenlijk niet zo gewenst is of waar het niet zo geschikt voor hem is. Dat is afwachten. En dat is ook wat we nu opnieuw moeten leren. Want in hoeverre vindt die wolf Nederland geschikt? Waar gaat hij zitten? Wat zijn de geschikte gebieden? En dit zal ook gebeuren op plekken die mensen niet zo geschikt vinden. Dat zag je eigenlijk al een beetje in het Kuinderbos. Daar zat enkele maanden een wolf, die bleef daar best wel lang zitten. Op foto's was ook te zien dat hij met prooien liep te slepen en dergelijke. Er is daar alleen niet veel natuurlijk eten voorhanden. En uiteindelijk is die wolf doorgetrokken. Dus dan blijkt het niet een geschikt gebied voor hem, volgens mij was het een mannetje, te zijn geweest.

I= Ik was niet op de hoogte van dat verhaal.

R= Nee? Dat is best wel interessant, hoor. Je kunt dit ook terug zien bij, volgens mij de laatste kwartaalrapportage van BIJ12, daar staat volgens mij in een in december uitgekomen bericht dat de wolf van het Kuinderbos weer vertrokken is.

I= Ah, dat ga ik dan even opzoeken straks.

R= Ja, moet je zeker doen. En dat was eigenlijk wat onze boswachter ook wel zei, die dacht niet dat het Kuinderbos een geschikt gebied voor de wolf is. Er leven daar alleen maar wat reeën, en dat is waarschijnlijk niet genoeg voor het volledige dieet van een wolf. En hij kreeg gelijk, want de wolf is weer vertrokken.

I= Oké.

R= Is dat een beetje antwoord op je vraag?

I= Zeker.

R= Ik ben soms langdradig, maar dan moet je me maar lekker onderbreken.

I= Dat is niet nodig. Ik wil juist weten wat de achterliggende gedachten zijn en hoor graag over ontwikkelingen.

R= O, dat is mooi.

I= Maar dit was wat u over dit onderwerp wilde vertellen?

R= Ja, ja. Ik ben klaar (lacht).

I= (Lacht). Dan kunnen we naar de volgende. Hier hebben we het eigenlijk al een beetje over gehad, maar goed. Wat voor invloed heeft de wolf volgens Staatsbosbeheer op de natuur?

R= Ja, dat is ook een hele grote les, die we gaan leren met z'n allen. Dat is eigenlijk altijd een beetje de boodschap. We moeten met z'n allen weer leren leven met zo'n grote predator die 150 jaar weg is geweest. Dus het heeft heel veel effect. Wat voor effecten het heeft op de aanwezige prooidieren? Wat gaat het effect zijn op het gedrag van edelherten, reeën en zwijnen? Het kan namelijk niet anders, dat weten we vanuit studies vanuit het buitenland, dat dieren daardoor ander graasgedrag gaan vertonen. Mijn collega Annelies van Ginkel heeft een heel interessant onderzoek gedaan in Polen naar het effect van de aanwezigheid van de wolf daar op het graasgedrag van de aanwezige prooidieren. Heel interessant. Daar moet je een keer induiken als je tijd hebt.

I= Zeker. Dat was Annelies van-

R= Ginkel, ja. Maar dat gaan we in Nederland natuurlijk ook zien. Je gaat waarschijnlijk zien dat dieren anders gaan bewegen in het landschap. Daarnaast heeft Nederland veel cultuurlandschap, zoals de heideterreinen die we moeten onderhouden met onder andere schaapskuddes. Dus dat vraagt van ons als natuurbeheerder ook heel veel aanpassing. Dus aan de ene kant heb je het ecologische aspect. Hoe gaat het landschap er dan uitzien? Hoe gaan andere dieren zich gedragen? En aan de andere kant hebben we te maken met schaapskuddes die we zelf weer moeten beschermen.

Op de Veluwe zijn we daar al een tijdje mee bezig. We hebben van die flex-netten, en de luxe dat we een schaapskooi hebben. En we zijn nu ook aan het kijken naar de effecten dat die dingen gaan hebben. En ook met andere schaapherders waar we me samen werken. De schaapskudde op Hoog-Buurlo is van onszelf, met een eigen herder. Maar we werken met heel veel andere schaapherders samen. En dan moeten we dus gaan stipuleren hoe we er (de wolf) mee omgaan. Er wordt heel hard gewerkt met kuddebeschermingshonden, om daar ervaring mee op te doen. Misschien blijkt dat we terug moeten naar meer schaapskuddes in de toekomst.

Dat zijn zeg maar de praktische dingen, die bij natuurbeheer komen kijken. Daarnaast hebben we natuurlijk ook in Nederland relatief weinig natuur. De natuur die we hebben wordt relatief intensief gebruikt door mensen. Door recreanten, mensen die komen om te fietsen of wandelen. En er zijn bij recreanten zorgen. Is het nog wel mogelijk om met een klas kinderen de natuur in te gaan? Kunnen we nog wel met loslopende honden de natuur in? Dus dat stelt ons ook wel weer voor vragen. Hoe zit het met de hondenloslooplegebieden op de Veluwe? Wat doe je met een hondenloslooplegebied midden in het leefgebied van wolven?

I= Dat zijn enkele lastige vragen.

R= Ja, ja. Dus dat stelt ons ook voor heel voor nieuwe uitdagingen.

I= Inderdaad. Maar even iets terug. Je zei dat Staatsbosbeheer het goed, nu ja oké, vindt dat wolven weer in Nederland zijn. Los van het aantal, natuurlijk.

R= Ja, dat klopt.

I= Hoe kwamen jullie tot dat besluit? Waarom zeggen jullie niet van; "het kost te veel tijd, moeite of geld, we vinden de terugkeer van de wolf niet goed?"

R= Nou, ja, niet goed. De wolf is natuurlijk uit zichzelf naar Nederland gekomen. Daarom dat we ook zeggen dat de wolf een spontaan terugkerend dier is. Hij is op eigen kracht teruggekomen. Als je kijkt

naar de val van het IJzeren Gordijn, is er een echte opmars vanuit Oost-Duitsland. Ineens was die grens helemaal verdwenen en zie je de wolf optrekken. We zagen al redelijk dicht bij de grens van Nederland de wolvenroedels daar enorm toenemen. We wisten eigenlijk 10, 15 jaar geleden al dat het waarschijnlijk een kwestie van tijd was voordat die wolf een keer terugkomt naar Nederland.

Voor ons is het natuurlijk een spontaan terugkerend dier, net zoals de zeearend. Die was vroeger lange tijd afwezig in Nederland, maar die is ook op eigen kracht teruggekomen. Bovendien ook vanuit Duitsland, omdat het daar zo goed gaat met de vogels. En de wolf is gewoon een inheems beschermde soort. En dat is voor ons het belangrijkste uitgangspunt om te zeggen dat een spontaan terugkerende wolf welkom is in onze natuurterreinen.

I= Oké.

R= Ja.

I= Een interessante achterliggende gedachte.

R= Ja, nu ja. Er zijn natuurlijk ook heel veel verhalen dat ze uitgezet zouden zijn. Maar je ziet gewoon, als je kijkt naar de feiten dat die opmars van de wolf vanuit het oosten richting het westen heel langzaam is gegaan. Natuurlijk zijn er ook grappenmakers geweest. Misschien herinner je nog die wolf bij Luttelgeest, die daar was neergelegd.

I= Ja, dat weet ik nog.

R= Die bleek uiteindelijk geschoten te zijn. Dat was dus niet een wolf die uit zichzelf naar Nederland was gekomen. Maar dat doen ze dus wel degelijk. Wolven zijn te volgen met een DNA-spoor. Die allereerste wolf die onderzoekers Naya hadden gedoopt, die konden ze volgen vanwege een band. En die heeft ook gewoon heel Nederland doorgekruist en is uiteindelijk in België terecht gekomen. Daaraan kun je zien hoe die verspreiding van de wolf langzaam uitgebreid is richting Nederland en België.

I= Ja. Ik heb zelf de kaarten er ook bij gepakt voor dit onderzoek.

R= Ja, en zeker wanneer je inzoomt op de kaart van de laatste decennia, dan zie je de wolven steeds langzaam opschuiven. Dan zie je het in West-Duitsland steeds drukker worden en dan “plop”, ineens zitten ze dan in Nederland. Dus eigenlijk is de komst van de wolf helemaal in de lijn van de verwachting.

I= Ah, dus jullie waren al op de hoogte. In hoeverre is dit standpunt besproken met de leden van de organisatie?

R= Wat we vinden van de wolf, als organisatie, is bij iedereen bekend. We zijn wel een organisatie van 1400 mensen. Dat is ook wel weer een afspiegeling van de maatschappij. De meeste mensen hebben een ecologische of biologische achtergrond, dus die vinden het eigenlijk heel fascinerend. De komst van zo'n groot roofdier. De meeste boswachters vinden het allemaal heel spannend. Wat gaat er allemaal gebeuren in hun terrein? Maar we hebben ook collega's die zeggen dat die wolf een heel gedoe is. Want sommigen werken dan samen met een schaapherder en die moeten nu iedere dag daarmee bezig zijn. Die vragen zich af of het niet mogelijk is de wolf weg te bonjournen, maar zo werkt het niet.

Net als andere roofdieren zullen wolven altijd hun plek zoeken. Op het moment dat je ergens heel hard gaat ingrijpen, komen er binnen no-time weer nieuwe exemplaren. Dat is wat er in het voorjaar

gebeurd. Dan gaan jonge mannetjes op zoek naar een nieuw territorium. Dan worden die de roedel uitgezet, eigenlijk. En die gaan dan op zoek naar een eigen plekje.

I= Ja, inderdaad.

R= Nee, we zijn intern heel open over onze standpunten. Dan zijn er een paar collega's die alles uitzoeken. En zodra iemand zich dan afvraagt waar we staan, dat is dat al door iemand uitgezocht. We geven ook interne workshops. Dan heb je aan de ene kant de wetenschap. Een collega die ook echt onderzoek heeft gedaan, in het geval van de wolf, in Polen naar gedrag van wolven. We zijn altijd erg van het kennis delen, ja.

I= Alleen maar handig.

R= Het is niet zo dat het hoofdkantoor bepaald hoe het moet en hoe het gedaan gaat worden. Hier hebben we met elkaar gesprekken over. En zo'n document of dossier met onze standpunten en gedaan onderzoek groeit ook, juist omdat je er over met elkaar in gesprek gaat. En wat ik al zei, volgens mij zijn we als Staatsbosbeheer al wel 15 jaar met de wolf bezig, omdat we het zagen aankomen.

I= Dat gaat voorlopig niet ophouden, denk ik zo.

R= Nee, nee. En dan is de uitdaging aan ons ook om te zorgen dat we niet alleen focussen op de wolf, maar dat we het dier zien als onderdeel van het hele ecosysteem. Het gaat niet alleen om dit ene dier, maar om de hele keten. Daar moeten we ons toch wel druk mee maken. Dat het niet alleen maar de grote, aansprekende en soms veel emoties oproepende dieren zijn, maar dat het gaat om het hele aspect van natuurbeheer.

I= Dat is een mooi bruggetje naar mijn volgende vraag.

R= O? Nou, zonder dat ik het wist (lacht).

I= Ik stel hem nu wel, ook al heeft u hier al wat over gezegd. Wat voor invloed heeft de wolf op de al aanwezige wilde dieren?

R= Dat gaan we nog onderzoeken, hé? Maar wat we nu al weten, vanuit studies, is dat wolven ervoor zorgen dat verzwakte en oudere dieren uit de populatie gehaald worden. Dat die dus opgegeten worden door de wolf. En de schatting is dat zo'n 20% is van de populatie prooidieren. Of dat nu zwijnen of reeën of edelherten zijn. Dat zal zich ook moeten gaan uitwijzen.

Aan de zuid kant van de Veluwe zit een wolvenpaar en ik weet dat collega's van Natuurmonumenten die aan het monitoren zijn. Ze gaan nu kijken naar wat voor effect de aanwezigheid van die wolven heeft. En ook kijken ze of er nog wel natuurlijke verjonging plaats vindt. Hiermee bedoelen we dat een populatie in staat is jongen te krijgen en groot te brengen. Want misschien gaan de wolven de jongen weg 'snoepen'. Dit is iets waar we nog niet voldoende van weten, omdat de wolf natuurlijk nog relatief kort in Nederland is. Monitoring zal dat moeten gaan uitwijzen. Nu is het bijvoorbeeld op de Veluwe de standen van edelherten, zwijnen en reeën zo hoog dat het misschien best even gaat duren voordat je hier echt iets gaat zien. Als je er überhaupt al iets van gaat zien.

I= En dan?

R= In dat geval ga je bij de Jagersvereniging ook horen, hé? We kunnen wolven stoppen met populatiebeheer, met jagers die ieder jaar een gedeelte van de populatie afschieten. De verwachting

is dat, in een compleet systeem met veel prooidieren dat niet aan de orde gaat zijn. Dat is in Duitsland namelijk ook niet zo. In Duitsland is er ook nog steeds jacht. Maar dat is wel iets wat we moeten gaan leren, want hoe gaat het in Nederland. Wat voor effect hebben wolven op andere populaties? Dát het een effect heeft, dat staat eigenlijk als een paal boven water.

I= Maar wat voor effect, dat moet nog onderzocht worden.

R= Ja. Wat, maar ook hoe. En weet je, we hebben in de Nederlandse natuur veel ingeschaard vee. Vee van boeren en natuurbegrazing. En we weten ook nog niet hoe dat dan gaat. Wel hoorde ik al van collega's, ook van Natuurmonumenten, dat een kudde schapen in Drenthe een kalf beschermde tegen een aanval van een wolf. De wolf probeerde dat kalf te pakken, maar hij kwam er niet tussen!

Dan zie je gewoon dat gedrag, wat we kennen uit Afrika, dat beschermend gedrag, dat zag je terug. Heel fascinerend. Maar wat gebeurt er met een groep dieren, zeg een groep Pinken die door een boer in een veldje zijn gezet, als er een wolf langskomt? Gaat dat ook goed? Dat zullen we gaan meemaken. We zien nu vooral schapen als het slachtoffer van de wolf. Het vraagt voor iedereen wel aanpassingen. Zeker, ja.

I= Aanpassingen. Maar misschien ook iets anders? Hoe groot wordt het gevaar door de organisatie ingeschat?

R= Als we kijken naar honden. Een van de eerste wolvenwaarnemingen was toen iemand met z'n hond ergens op de Veluwe liep. "Mijn hond deed ineens zo raar", zei de eigenaar later. Dus er zijn honden die wolven, mogelijke dreigingen, goed aanvoelen en zich daaraan aanpassen. Er zijn daarnaast ook rassen die denken dat ze alles kunnen. Ik geloof dat de teckelsoorten zo zijn. Die zijn niet zo groot, maar die rennen zo op een wolf af als ze die zouden zien. Als die dan te dicht bij een wolf komt, of een wolf wilt de hond niet in z'n territorium hebben, ja. Dan is het een hap en is de teckel weg.

I= (Lacht).

R= Daar moeten wij, als terreinbeheerders, natuurlijk ook wat mee. Daar zijn we nu ook over aan het nadenken. Wat moeten we met onze hondenloslooplegebieden? Op de Veluwe hebben we bijvoorbeeld ook enkele gebieden, maar die zijn al omheind, want dat is ook eigenlijk voor wilde zwijnen. Wilde zwijnen kunnen net zo tekeer gaan naar loslopende honden.

I= Ja, ja.

R= Vooral ook in de tijd van het jaar dat de wilde zwijnen jongen hebben. Komt er dan een hond te dicht bij, wordt die op de slagstanden genomen. Dan loopt het ook niet goed af. Er zijn dus al enkele gebieden op de Veluwe die uit gerasterd zijn. Dat is wel lastig, een dilemma, want je wilt als terreinbeheerder eigenlijk zo min mogelijk rasters. Dus dat is ook iets waar we naar moeten gaan kijken. We adviseren nu eigenlijk om honden in wolvenleefgebieden toch aan de lijn te houden.

I= En voor de mensen? Wat voor een gevaar vormt de wolf voor mensen?

R= In principe, ja dat is een goede vraag. We hebben enkele tips, die op onze site staan, en op die van andere organisaties die zich hiermee bezig houden. Deze tips zijn van; houdt afstand, ga niet voeren, volg een wolf niet en mocht er toch een dichterbij komen, maak je dan groot, maak herrie, zulk soort tips.

Maar, nu pak ik even de literatuur erbij van mijn collega. Als er een aanval is, willen we het natuurlijk weten, maar een wolf is een schuw dier. Mensen zullen er niet gauw een zien. In tegenstelling tot de

wolf zelf, die hoort en ziet ons voordat we hem zien. En als het dan voorkomt dat je er wel een ziet ... misschien is onverschillig een betere omschrijving. 'Indifferent', zoals de Engelsen vaak gebruiken.

De wolf is ook een opportunist. Als een wolf van A naar B moet en daar ligt een dorp tussen, dan pakt hij gewoon de kortste route, is uit onderzoek in Duitsland gebleken. Ook al is dat recht door het dorp heen. Wel 's nachts, want overdag zal hij eerder omlopen. Dit vanwege de hoeveelheid lawaai van de mensen en auto's op straat. Wanneer er 's nachts niemand op straat is, neemt een wolf gewoon de kortste weg.

Maar aanvallen op mensen komen tegenwoordig bijna niet meer voor. Dit is te lezen in een gedaan onderzoek door een van mijn collega's. En dit geldt voor zowel kinderen als volwassenen. In Duitsland zijn er bijvoorbeeld sinds de terugkeer van de wolf geen aanvallen bekend, terwijl er daar nu al meer dan twintig jaar weer wolven leven. Waar we wel mee moeten oppassen, is voeren.

I= O, waarom dat zo?

R= Op het moment dat wolven gevoerd worden of gelokt, gaan de wolven mensen associëren met eten. En als je dan een keer geen boterham bij je hebt, of je weet niet dat de wolf die je tegenkomt altijd eten krijgt en hem dus niets geeft, dan gaan wolven natuurlijk ongewenst gedrag vertonen. Dat zien we nu ook bij wilde zwijnen. Dan kunnen ze heel vervelend worden naar mensen, en dan wordt het gevaarlijk.

Dat zagen we op de Hoge Veluwe ook. Daar zat een wolf die eindeloos gefotografeerd werd en eigenlijk ook veel te dichtbij kwam. Dat was een vorm van onnatuurlijk gedrag en je zag de discussie losbarsten over wat we daarmee moesten. Het is niet goed als een wolf blijft staan kijken. Hij moet kijken en weer doorlopen. De Amerikanen zeggen ook altijd; "A fat animal, is a dead animal."

I= En de wolf op de Hoge Veluwe? Wat is daar uiteindelijk mee gedaan?

R= Niets. We weten niet wat er met die wolf is gebeurd. Maar in principe, als het gedrag normaal is, dan kijken ze je aan en lopen weer door.

I= Heel interessant. Er zullen vast mensen zijn die het daar niet mee eens zijn.

R= (Lacht). Ja, ja. Of de angst hebben, hé? Wat heel begrijpelijk is. Het is natuurlijk toch een dier wat ... ik bedoel, er zijn ook heel veel mensen bang van honden. En een angst kun je niet zomaar wegnemen. Ik kan bang zijn voor spinnen en dan kan me verteld worden dat ze hele nuttige dieren zijn, met zoveel poten en ze doen dit en dat, maar dat neemt mijn angst niet weg. Dat geldt natuurlijk voor wolven net zo. Mensen kun je vertellen dat er geen aanvallen van wolven op mensen bekend zijn en dat ze gerust kunnen gaan wandelen, maar er zullen altijd mensen zijn die dat heel spannend blijven vinden.

Dat blijft iets waar je mee te maken hebt. Het is natuurlijk best wel een groot dier, met grote tanden, waarvan je weet dat hij andere dieren eet. En dat hij eigenlijk geen interesse heeft in mensen, maar toch blijven mensen angst hebben. Dat begrijpen we ook.

I= En wat doe je dan?

R= Ja, het is veel voorlichting geven. Mensen vragen ook of ze met hun paarden nog naar die gebieden kunnen. Of met de hond, of met een groep kinderen. Deze vragen krijgen we best wel vaak en we zijn dan ook bezig met echt publieksinformatie. Het zijn hele reële vragen en we proberen mensen dan onze informatie en tips mee te geven.

En angst is natuurlijk niet altijd op ratio, hé? Ook nadat we informatie geven kan die angst er nog zijn. Ook al zeggen we dat er niets gebeurd, blijven mensen bang voor het tegenovergestelde. En angst moeten we heel serieus nemen. Je kunt het nooit helemaal wegnemen, maar je kunt wel proberen mensen meer informatie en tips te geven zodat ze toch lekker buiten kunnen lopen.

I= Dat zou inderdaad fijn zijn. Dan, hadden we het net ook al even over schapen, die momenteel toch wel het grootste slachtoffer zijn van de wolf. Hier is een heel beleid over geschreven, over de schade.

R= Ja, ja.

I= Mijn volgende vraag is dan: Wat vindt Staatsbosbeheer van het beleid omtrent de aangerichte schade van de wolf?

R= We hebben altijd gepleit voor een ruimhartige schadevergoeding. Eigenlijk al vanaf het begin. Toen had je allemaal van die zwervers en wat zwervers doen is makkelijke prooiën pakken. Dat doen we zelf ook. Als je op reis gaat, ga je ook wel eens langs de McDonald's, omdat je even snel wat moet eten. En schapen zijn een hele makkelijke hap, want die staan ook echt 'schaapachtig' te kijken (lacht). Ik heb daar ook filmpjes van gezien en je ziet die schapen denken; "Wat is dat?" Die weten niet dat een wolf een gevaar voor ze vormt en daardoor zijn schapen een relatief makkelijke prooi.

I= (Lacht).

R= We vinden dat je mensen ruimhartig voor schade moet compenseren. Dat neemt natuurlijk niet alle leed weg, want je hebt natuurlijk ook de hobbydieren waar mensen een echte band mee hebben en die ze met de fles groot hebben gebracht. Dus de bescherming van vee- en hobbydieren is heel belangrijk.

In principe is dit in Nederland goed geregeld. Als je je schapen wilt beschermen kun je daarvoor een vergoeding krijgen. Provincies stellen bijvoorbeeld flex-netten beschikbaar. Er zijn ook vrijwilligers van Wolf Fencing, die boeren helpen om hun schapen te beschermen. Dat is ook waar we weer naartoe moeten met z'n allen. We moeten eigenlijk weer omgaan met de aanwezigheid van de wolf. Dat betekent dus ook dat je, net zoals je kippen beschermd tegen vossen, schapen moet gaan beschermen tegen rond trekkende wolven.

Wat we nu zien op de Veluwe is dat op het moment dat een wolf of een wolvenpaar gevestigd is, ze overstappen op wild. Op wilde zwijnen, reeën, edelherten et cetera. Rondtrekkende wolven daarentegen kennen de omgeving nog niet zo goed, ze weten nog niet goed wat voor prooi er in de omgeving zit. Ja, dan pakken ze de makkelijke hap. Dus we zijn groot voorstander van een goede en ruimhartige schadevergoeding voor boeren, maar het allerliefst willen we (Staatsbosbeheer) dat we met z'n allen onze vee- en hobbydieren goed beschermen. Wij en ecologen denken namelijk dat wanneer je wolven leert dat schapen, en ander vee, geen makkelijke prooiën voor hem zijn, zullen de wolven zich terug trekken in de gebieden waar je ze prima kunt hebben. Namelijk in de natuur.

I= En het project om grote hondenrassen in te gaan zetten?

R= Ja, die hebben we zelf ook. Kuddebewakingshonden. Als je kijkt naar onze site, dan hebben we enkele plekken zoals bij Eindhoven, daar hebben we een schaapskudde met kuddebeschermingshonden. Op de Veluwe zijn we daar nu ook mee bezig en nog enkele andere plekken. Wij leren daar ook heel veel. Het is voor de herder ook weer nieuw, want het is geen hond die de dieren geleid, maar echt beschermingshonden. Op het moment dat er iemand dicht bij komt, een wolf, maar ook bijvoorbeeld een wandelaar met een hond, dan slaan ze aan. Dus daar zijn we nu

volop ervaring mee aan het opdoen. En dat is ervaring die we natuurlijk ook graag delen met andere schaapherders.

I= Ik ben benieuwd naar wat voor ontdekkingen daaruit naar voren gaan komen.

R= Ja, ja, heel interessant.

I= En in het begin, bij mijn vraag over wat Staatsbosbeheer vindt van de wolf, had u al gezegd dat de wolf een beschermd dier is. Wat vindt Staatsbosbeheer van de beschermde status van de wolf in Nederland?

R= Dat is voor ons eigenlijk gewoon een gegeven. Je hebt beschermde inheemse soorten, die staan op een lijst. Daar is goed over nagedacht en de wolf is hier natuurlijk ook ooit van nature geweest. Intussen is heel Nederland natuurlijk veranderd, maar die wolf is nog altijd een beschermde inheemse soort. Dat is voor ons gewoon een gegeven.

I= Oké, kort en krachtig.

R= Ja, ja. Meer kan ik er niet van maken (lacht).

I= Dan kunnen we door naar de volgende vraag; wat vindt Staatsbosbeheer van het beleid omtrent de bescherming van de wolf?

R= Ja, er is nu een wolvendraaiboek, op de site van BIJ12. Er komt dit jaar een addendum en in 2024 een heel nieuw plan. Van dit proces kunnen wij natuurlijk iets vinden. Dat het sneller moet bijvoorbeeld, want de maatschappij vraagt daarom. In principe ligt er nu echter een wolvendraaiboek, wat nog niet helemaal volledig is, maar er zijn al wel regels. Als er bijvoorbeeld een 'probleemwolf' is, er zijn allemaal punten waaraan moet worden voldaan om een wolf als zodanig te bestempelen, dan kunnen er stappen ondernomen worden.

In Duitsland is dit een keer gebeurd. Dan is er de mogelijkheid om over te gaan op afschot. Er is dus al best wel over alle kanten nagedacht. Dat wolvendraaiboek is voor ons ook gewoon het uitgangspunt.

I= Ah, de leidende draad.

R= Ja, precies. Het zou fijn zijn als er wat eerder een update komt, omdat de ontwikkeling ongelooflijk snel gaat. Dan zijn beleidsmakers soms iets langzamer dan dat de praktijk gaat. Maar er ligt dus al een wolvendraaiboek en in principe kunnen wij daar als terreinbeheerder wel mee uit de voeten.

We zijn natuurlijk zelf ook een overheidsdienst, we voeren het gemaakte beleid uit. In dit geval is dat dan het wolvendraaiboek. En dan zijn er daarnaast nog enkele praktische punten zoals de hondenlosloopgebieden, de informatievoorziening richting de bezoekers en ecologische ontwikkelingen die gaan plaatsvinden. Ja, daar zijn we gewoon dagelijks mee bezig.

I= U praat erover alsof het u erg interesseert.

R= Ja, klopt (lacht). Dit is een van mijn dossiers en ik doe het al helemaal vanaf het begin. Het is superleuk, omdat je dan met bijvoorbeeld een groep boswachters bij elkaar komt en bijpraat over de laatste ontwikkelingen.

I= Al vanaf het begin erbij betrokken.

R= Ja, ik vind het prachtig. Dat mensen zo gefascineerd zijn door dieren en ecologische processen.

I= Oké. Dit waren alle inhoudelijke vragen. Heeft u vragen en/of opmerkingen naar aanleiding van dit interview?

R= Nee, nee. Ik ben wel heel benieuwd. Het is altijd nodig om je te realiseren, en volgens mij doe je dat heel goed, welke bril je opzet om naar een bepaald thema te kijken. Wij als boswachters kijken dan naar natuurgebieden en zien alle ecologische aspecten ervan. Dus ik vind het leuk dat je gaat onderzoeken hoe verschillende partijen naar de wolf kijken. Nee, inhoudelijk heb ik geen vragen voor jou.

I= En is Staatsbosbeheer geïnteresseerd in een samenvatting van de resultaten van dit onderzoek?

R= Ja, zeker. Hartstikke leuk.

I= Dan zal ik hem tegen die tijd opsturen. En dan zet ik nu de recorder uit.

Bijlage 6 – Codelijst aan de hand van ATLAS.ti

Invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren

Positief

- Aanwinst op de natuur
- Aanwinst op ecosystemen
- Belang van de aanwezigheid van de wolf
- Belang van dierenbescherming
- Belang van natuurbehoud
- Balans tussen flora en fauna; natuurbehoud
- Beschermde soorten
- Functie in het ecosysteem
- Noodzaak van wilde dieren
- Positieve gedragsverandering dieren door de terugkeer van de wolf
- Toename maatschappelijke draagkracht
- Toename aan de biodiversiteit
- Toename in beschikbaar aas voor andere dieren
- Toename in natuurlijk populatiebeheer
- Toename in natuurlijke regulatie
- Toename in predatie
- Toppredator
- Verrijking van de natuur

Negatief

- Balans tussen flora en fauna
- Belangen behartigen van agrarische ondernemers
- Beperkingen locatie/habitat
- Bezorgdheid over de veiligheid van wolven
- Conflicten (overlast fauna)
- Geen ruimte in Nederland voor de positieve invloeden van de wolf
- Geen ruimte in Nederland voor natuurlijk populatiebeheer
- Geen ruimte in Nederland voor natuurlijke regulatie
- Negatieve gedragsverandering dieren door de terugkeer van de wolf
- Potentiële veroorzaker van leed
- Toename agressief gedrag bij prooidieren
- Toename in mens-dier interactie
- Toename in ongewenst gedrag van andere dieren
- Toename in stress en angst bij prooidieren
- Toename onnatuurlijke dood andere dieren

Missie van de organisaties

- Belangen behartigen van agrarische ondernemers
- Balans tussen flora en fauna
- Dierenbescherming
- Natuurbescherming en beheer

Risicoperceptie

- Angst blijft
- De wolf is onverschillig naar mensen toe
- Kans op aanvallen van wolven op mensen
- Kans op aanvallen van wolven op honden
- Kritiek op het voeren van de wolf

- Toekomstvisie; mensen houden zich niet aan gedragsregels
- Toename ongewenst gedrag wolf

Schadebeleid

- Aanvaarden van het risico
- Agrarische ondernemers zijn verplicht vee te beschermen
- Belang van schadevergoeding
- Beleidsvraagstuk
- Bewijslast lastig te bepalen
- Compensatie verder nodig
- Controle op preventiemaatregelen
- Kosten nemen van preventiemaatregelen
- Kosten voor onderhoud van preventiemaatregelen
- Medeleven met agrarische ondernemers
- Negatieve impact dierenwelzijn
- Onnodig leed bij niet nemen van preventiemaatregelen
- Schadevergoeding niet toereikend
- Schadevergoeding toereikend
- Subsidies niet toereikend
- Subsidies toereikend
- Te laat handelen

Bescherming van de wolf

- Behoud van de diersoort
- Co-existentie met de wolf
- Dierenbescherming
- Dierenrechten
- Dierenwelzijn
- Geen ruimte voor de vorming van schadebeleid
- Geen ruimte voor ingrijpen
- Gezamenlijke afspraken
- Juridische beperkingen
- Voortrekken van de wolf i.t.t andere diersoorten
- Werken naar een gunstige staat van instandhouding

Bijlage 7 – De resultaten onderbouwd met voorbeelden uit de interviews

In dit hoofdstuk zijn de resultaten van het onderzoek weergegeven. Het hoofdstuk gaat als eerst in op de gegevensverzameling en de plaatsgevonden bijzonderheden bij het verzamelen van de gegevens. Vervolgens beschrijft het hoofdstuk de resultaten van de verschillende naar voren gekomen thema's, beginnend met het thema over het algemene standpunt dat de geïnterviewde organisaties hebben over de wolf en het aantal aanwezige wolven in Nederland. Daarna wordt er gekeken naar de standpunten risicoperceptie en het beheer rond de wolf om tot het standpunt van de organisaties te komen over de beschermingsstatus van de wolf. Per gestelde vraag zullen de thema's worden toegelicht en worden er enkele voorbeelden uit de interviews gehaald. Tot slot worden raakvlakken en verschillen van de standpunten van de organisaties onderzocht.

Gegevensverzameling

Bij het analyseren van de data zijn bij de transcripten alle relevante stukken gemarkeerd. Deze tekstfragmenten kregen een code toegewezen die een omschrijving gaf over wat er in dat tekstfragment werd beschreven. Het coderen heeft plaatsgevonden met behulp van ATLAS.ti, een softwareprogramma, en leverde in 76 codes op, waarbij sommige aan meerdere tekstfragmenten werden gegeven. De codes zijn vervolgens gegroepeerd (axiaal coderen), zie hiervoor bijlage 6. Hierna was het mogelijk om overkoepelende thema's te identificeren en toe te wijzen aan verschillende groepen codes, het selectief coderen. Per vraag zijn er op deze manier meerdere thema's naar voren gekomen.

Participanten

Aan dit onderzoek hebben in totaal zeven van de uitgekozen acht participanten deelgenomen. De participanten zijn ecologen, campagne- en projectmanagers en teamleiders van de uitgekozen vertegenwoordigende organisaties (hoofdstuk 1.8). De achtste organisatie, de ANWB, gaf aan geen expliciete standpunten te hebben over de wolf. Er is daarom besloten om geen interview met de ANWB af te nemen.

3.1 De standpunten van de organisaties over de wolf

Uit de eerste twee vragen van de afgenomen interviews werden verschillende standpunten over de wolf benoemd. Hierbij is naar voren gekomen dat het IFAW¹³, KNJV¹⁴, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer positief staan tegenover de wolf.

IFAW: *"we vinden het (de wolf) een kroon op de natuurbescherming. Dus zijn daar erg blij mee. Dat roofdieren die eerst allemaal afgemaakt en verjaagd zijn nu weer konden terugkeren."*

KNJV: *"we vinden de wolf een verrijking van de Nederlandse natuur."*

Natuurmonumenten: *"We vinden dat de wolf een essentieel onderdeel is van de natuur, van onze ecosystemen."*

Staatsbosbeheer: *"Voor ons, als ik het in een zin moet zeggen, is een spontaan terugkerende wolf welkom in onze natuurterreinen."*

Anderzijds staat LTO Nederland¹⁵ neutraal tegenover de wolf.

¹³ IFAW staat voor het International Fund for Animal Welfare (International Fund for Animal Welfare, n.d.).

¹⁴ De afkorting KNJV staat voor de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging (*Reeën - De Jagersvereniging*, 2020)

¹⁵ LTO Nederland staat voor de Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO, 2022).

LTO Nederland: *“In principe is LTO helemaal niet tegen de wolf.”*

LTO Nederland stelt echter een voorwaarde aan hun standpunt.

LTO Nederland: *“we vinden wel dat met de komst van de wolf er ook beleid gevormd moet worden. Het is namelijk niet zo dat de wolf zomaar naar Nederland kan komen en dat we er verder niets aan doen.”*

Geen standpunten

Gedurende de interviews met IVN Natuureducatie en het RIVM benoemden de organisaties dat zij geen expliciet standpunt hebben over de wolf. De organisaties stelde dat zij daar geen beslissingen over maakten, omdat dit voor de kennisinstituten niet hun rol is in de maatschappij.

IVN Natuureducatie: *“Dit is iets waarbij we eigenlijk geen standpunt hebben. Het is ons nooit gevraagd om een officieel standpunt. (...) Wij gaan hier niet over. (...) En van origine is IVN een vrijwilligersorganisatie en dat is eigenlijk nu voor het grootste deel nog steeds wie wij zijn. Er zijn ontzettend veel lokale vrijwilligersafdelingen. (...) Als je deze vraag zou stellen aan meerdere van ons, zou je denk ik niet overal hetzelfde antwoordt krijgen, omdat dit niet iets is wat we met z’n allen vastgesteld hebben.”*

RIVM: *“Het RIVM is een kennisinstituut en niet per se een mening instituut weet je? We doen onderliggend onderzoek waar bijvoorbeeld de ministeries mee verder kunnen en die vormen daar een mening over. En sommige zaken die heel duidelijk bij ons liggen daar kunnen we natuurlijk wel een soort van richting aangeven. Maar dat is niet met betrekking tot de wolf. Dus we hebben niet een specifieke mening over de wolf.”*

Tijdens het interview met de Koninklijke Nederlandse Jagersvereniging gaven zij bij de beleidsvraagstukken aan hier geen standpunten over te hebben, omdat zij de uitvoerende partij zijn.

KNJV: *“wij zijn een partij die eigenlijk pas in beeld komen op het moment dat er besluitvorming komt over de grootte van de populatie en eventuele beperkingen van die populatie. Of beperking van populatiegroei. (...) het kan op een gegeven moment zo zijn dat een diersoort het heel goed gaat doen, zodat de balans naar de andere kant doorslaat. Dus als er meer wolven zijn dan dat er ruimte is, dan moeten we daar wat mee. Wat het dan precies is, ja daar gaan wij niet over. (...) Wij doen daar geen onderzoek naar, want we zijn geen grootgrondbezitter, we hebben geen recreatiepark. We hebben geen boerderijen met dieren die opgegeten kunnen worden.”*

3.1.1 Invloed van de wolf op de natuur en wilde dieren

Vragen drie en vier van het interview gingen in op de invloed dat de wolf heeft op de natuur en (andere) wilde dieren. De standpunten van de organisaties zijn opgedeeld in negatieve en positieve invloeden van de wolf, zoals ook weergegeven in afbeeldingen 2 en 3. BAfbeelding ij de positieve invloeden stelde de vijf organisaties dat de wolf zorgt voor een toevoeging aan biodiversiteit.

Natuurmonumenten: *“We vinden het ook dat hij in een rol vervult in de ecosystemen. Dat de wolf die gezonder maakt.”*

Staatsbosbeheer: *“Als die toppredator, het grote roofdier, terugkeert, is je systeem eigenlijk compleet.”*

Ook benoemde het IFAW en Natuurmonumenten dat de wolf zorgt voor een toename van natuurlijk populatiebeheer.

IFAW: *“Het dier wordt gezien als een sleuteldier. (...) door de aanwezigheid van de wolf is het niet meer nodig dat wij die dieren beheren. Daar heb je gewoon roofdieren voor.”*

Natuurmonumenten: *De wolf is een heel efficiënte jager (...) Daarmee zorgt hij voor een stukje natuurlijke regulatie, waar je de populatie van dieren ook wat gezonder houdt."*

Nog een positieve invloed volgens de twee organisaties is dat de wolf veranderingen in het landschap teweeg brengt.

IFAW: *"De wolf heeft dus een invloed op het veranderen van het landschap."*

Natuurmonumenten: *"Er ontstaat een, wat we een 'cascading effect', noemen. Dit is een, soms onvoorziene, reeks aan gebeurtenissen, die optreden wanneer er een gebeurtenis plaatsvindt in een ecosysteem dat invloed heeft op andere systemen in dat ecosysteem. Over meerdere lagen van het ecosysteem krijg je verschillende effecten en ook meer dynamiek. Dat is eigenlijk wat we graag zouden willen in onze natuurgebieden."*

Negatieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren zijn volgens LTO Nederland en de KNJV voornamelijk een negatieve gedragsverandering bij (andere) wilde dieren.

LTO Nederland: *"Nou, we zien dat bepaalde diersoorten, het wild zwijn bijvoorbeeld, zich op een andere manier gaat gedragen door de komst van de wolf. Het is meer angstig, schichtig, meer defensief en ze komen in andere gebieden waar ze vroeger niet kwamen. Ze vertonen ook meer agressief gedrag, ook richting mensen."*

Ook het verhekken¹⁶ van natuurgebieden is volgens deze organisaties een negatieve invloed van de wolf.

LTO Nederland: *"om alles te verhekken, dat is ook niet wat je wilt voor het landschap en het overige wild zoals het ree, de das, de wolf, noem maar op. Je verhekt het landschap enorm voor een diersoort waarvan het maar de vraag is of we het willen hebben in Nederland."*

KNJV: *"Nu zouden we dan gaan omheinen ten behoeve van de wolf."*

3.1.2 Risicoperceptie

Dat de wegen van mens en wolf elkaar gaan kruisen lijkt onvermijdelijk. Dat hoeft helemaal niet gevaarlijk te zijn, zeggen het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, zolang mensen maar opletten wanneer ze zich in een wolventerritorium bevinden.

IFAW: *"(vroeger) lieten ze kinderen alleen als herder voor schapen. Maar wie laat er nu nog zijn kind, zijn jonge kind, alleen 's avonds in het bos? Nou, misschien moet je dan even nadenken. Of kinderwagens. Hoezo laat je je kinderwagen onbeheerd staan in een bos?"*

Natuurmonumenten: *"Het betekent dat je, net als dat je met je hond aan de lijn moet lopen en dat je niet buiten de paden moet gaan, dat er bepaalde regels zijn waar je je aan moet houden. (...) een deel van aanvallen is vaak terug te voeren op gedrag wat mensen hebben naar een wolf toe."*

Staatsbosbeheer: *"We hebben een aantal tips, die op onze site staan, en op die van andere organisaties die zich hiermee bezig houden. Deze tips zijn van; houdt afstand, ga niet voeren, volg een wolf niet en mocht er toch een dichterbij komen maak je dan groot, maak herrie, zulk soort tips."*

Vraag vijf van de interviews ging over de risicoperceptie van de organisaties over aanvallen op mensen en honden. Het IFAW, LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer beweren dat de wolf geen groot gevaar vormt voor de mens.

¹⁶ Verhekken is het omheinen van (delen van) natuurgebieden.

IFAW: *“Nou, voor mensen denken we dat het gevaar klein, heel klein is. (...) Eigenlijk zie je tot nu toe dat het dier voor mensen niet gevaarlijk is.”*

LTO Nederland: *“ik zie een wolf niet snel een mens aanvallen, (...) je hebt ziektes, rabiës, maar dat verwachten we niet zo.”*

Natuurmonumenten: *“De kans dat je echt aangevallen wordt door een wolf, die is heel, heel klein.”*

Staatsbosbeheer: *“aanvallen op mensen komen tegenwoordig vrijwel niet meer voor. (...) En dit geldt voor zowel kinderen als volwassenen.”*

Anderzijds is gevaar voor honden die wolventerritorium betreden wel aanwezig.

LTO Nederland: *“Een aanval op honden zal ongetwijfeld een keer voorkomen.”*

LTO Nederland, Natuurmonumenten, het RIVM en Staatsbosbeheer waarschuwen daarnaast voor een toename van het aantal aanvallen van wolven op mensen en ziekte(verspreiding) in de toekomst.

RIVM: *“Dat het wel zou kunnen als die wolf mee gaat doen in de epidemiologie, dat de vossenlintworm zich veel verder verspreid over Nederland. Verder en sneller ook.”*

Staatsbosbeheer: *“kunnen wolven natuurlijk ongewenst gedrag vertonen.”*

3.1.3 Schadebeleid

Dat de wolf schade maakt aan landbouwhuisdieren was bij alle geïnterviewde organisaties bekend. De schapen zijn momenteel het grootste slachtoffer van de wolf.

IFAW: *“gevallen van jonge wolven die bij hun roedel weg zijn gegaan die een schaap pakken. Omdat ze aan het zoeken zijn naar geschikt territorium. Een onbeschermd schaap is dan een makkelijke hap voor onderweg.”*

KNJV: *“de wolf is een luierik (...) Lekker makkelijk. En als hij dan een stel schapen ziet achter een hek, dan ziet hij een makkelijke hap. Dan kiest hij er niet voor om een marathon te gaan rennen voor een ree. Dat zien we nu op de Veluwe, daar loopt natuurlijk echt veel wild. Lekkere edelherten, kan ik me zo voorstellen. Maar de wolf denkt toch van ‘vandaag een moeflonschaap en morgen weer een moeflonschaap,’ want die lopen niet zo hard.”*

Staatsbosbeheer: *“al vanaf het begin. Toen had je allemaal van die zwervers en wat zwervers doen is makkelijke prooien pakken. Dat doen we zelf ook. Als je op reis gaat, ga je ook wel eens langs de McDonald's, omdat je even snel wat moet eten. En schapen zijn een hele makkelijke hap, want die staan ook echt ‘schaapachtig’ te kijken. (...) je ziet die schapen denken; ‘Wat is dat?’ Die weten niet dat een wolf een gevaar voor ze vormt en daardoor zijn schapen een relatief makkelijke prooi.”*

Opvallend bij de interviews was dat het IFAW, de KNJV, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer van mening zijn er juist voor de schapen extra preventiemaatregelen genomen moeten worden. Zo leert de wolf dat een schaap geen makkelijke prooi is.

KNJV: *“Ik bedoel, je moet die op de een of andere manier leren dat hij niet aan het vee gaat komen.”*

Natuurmonumenten: *“Onze boodschap daarbij is dat we ervoor moeten zorgen dat wolven niet leren dat schapen een makkelijke prooi is. Dat betekent dat je heel veel aan preventie moet doen om te zorgen dat een wolf niet bij vee kan komen.”*

Staatsbosbeheer: *“wolven leert dat schapen, en ander vee, geen makkelijke prooien voor hem zijn.”*

Het IFAW en Staatsbosbeheer stelde dat wanneer schapen, en andere landbouwhuisdieren, voldoende zijn beschermd, de wolf zal overstappen op andere prooidieren. Het is voor de wolf dan niet langer aantrekkelijk om op schapen te jagen, omdat het lastig is om bij de dieren te komen. Een wolf is een opportunist. Wanneer iets te veel moeite kost, zal hij het links laten liggen.

IFAW: *“Die hebben namelijk, als de schapen goed beschermt zijn, geleerd dat het veel te moeilijk is om bij de schapen te komen. Dat het veel meer moeite kost en dat het gemakkelijker voor ze is om op ander wild te jagen. Deze roedels leren hun jongen hetzelfde en deze wolven zullen dan ook niet op schapen jagen.”*

Staatsbosbeheer: *“Wij en ecologen denken namelijk dat wanneer je wolven leert dat schapen, en ander vee, geen makkelijke prooien voor hem zijn, zullen de wolven zich terug trekken in de gebieden waar je ze prima kunt hebben. Namelijk in de natuur.”*

Uit vraag zes van de afgenomen interviews kwam naar voren dat de organisaties verschillende standpunten hebben over de regelgeving omtrent de schade, zoals weergegeven in afbeelding 4. Afbeelding 5: Standpunten over het schadebeleid. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer gaven aan het beleid ruimhartig te vinden, met vergoedingen voor schade en subsidies voor preventiemaatregelen.

Natuurmonumenten: *“We vinden dat als er schade is, je die moet vergoeden. Ruimhartig vergoeden.”*

Staatsbosbeheer: *“In principe is dit in Nederland goed geregeld. Als je je schapen wilt beschermen kun je daarvoor een vergoeding krijgen. Provincies stellen bijvoorbeeld flex-netten beschikbaar.”*

De organisaties zijn wel van mening dat preventiemaatregelen nog verder vergoed mogen worden.

IFAW: *“We zijn wel van mening dat ze dat ruimhartiger mogen vergoeden. Dat ze ook de werkuren om die netten te plaatsen meerekenen.”*

Natuurmonumenten: *“we vinden dat je de veehouders daar als overheid, als maatschappij, ook in mag ondersteunen. Daarom krijgen ze subsidies.”*

Het verkrijgen van vergoedingen is echter erg lastig, volgens LTO Nederland. Het komt dan ook voor dat mensen geen aanspraak kunnen maken op schadevergoedingen.

LTO Nederland: *“die bewijslast die bij de boer ligt, is erg lastig te bepalen.”*

Daarentegen stelde het IFAW en Natuurmonumenten dat agrarische ondernemers niet altijd gebruik maken van de subsidies, omdat zij kiezen om vee niet te beschermen.

IFAW: *“Alleen maken ze (de veehouders) er geen gebruik van. Er zijn miljoenen beschikbaar om mensen te helpen, maar ze doen er geen beroep op. Er wordt soms zelfs bewust geen beroep gedaan op vergoeding (...) Dan kunnen ze tenminste zeggen dat het die die vervelende wolf is.”*

Natuurmonumenten: *“Het komt voor dat een veehouder ervoor kiest om zijn vee niet te beschermen om wat voor reden dan ook en dan vraag je je af of hij nog wel aanspraak kan maken op de schadevergoeding.”*

3.1.4 Bescherming van de wolf

Tijdens de interviews werden verschillende standpunten met betrekking tot de beschermde status van de wolf genoemd aan de hand van vragen zeven en acht. Het IFAW en Natuurmonumenten zien de beschermde status van de wolf als een positief iets, als een manier om het dier te beschermen.

IFAW: *“Dat is iets wat niet moet veranderen. Het (beschermde status) is de enige bescherming dat hij heeft.”*

Natuurmonumenten: *“Hij heeft die beschermde status bovendien niet voor niets gekregen.”*

Anderzijds ziet LTO Nederland de status van de wolf meer als een belemmering voor beleidsvoering. De organisatie lobbyt ook richting Europa om de beschermde status van de wolf iets naar beneden af te stellen.

LTO Nederland: *“De wolf is ontzettend beschermd vanwege de Vogel- en Habitatrichtlijnen, bijlage vier en vijf. (...) Wij vanuit LTO lobbyen ook wel richting Europa om de bescherming status van de wolf iets naar beneden af te stellen.”*

Het beleid over de bescherming wolf

Over het beleid omtrent de wolf zijn de standpunten verdeeld. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn content met het beleid.

Natuurmonumenten: *“Ja, we vinden het strenge beleid goed.”*

Staatsbosbeheer: *“in principe kunnen wij daar als terreinbeheerder wel mee uit de voeten.”*

Staatsbosbeheer benoemd hier nog een ontwikkelpunt.

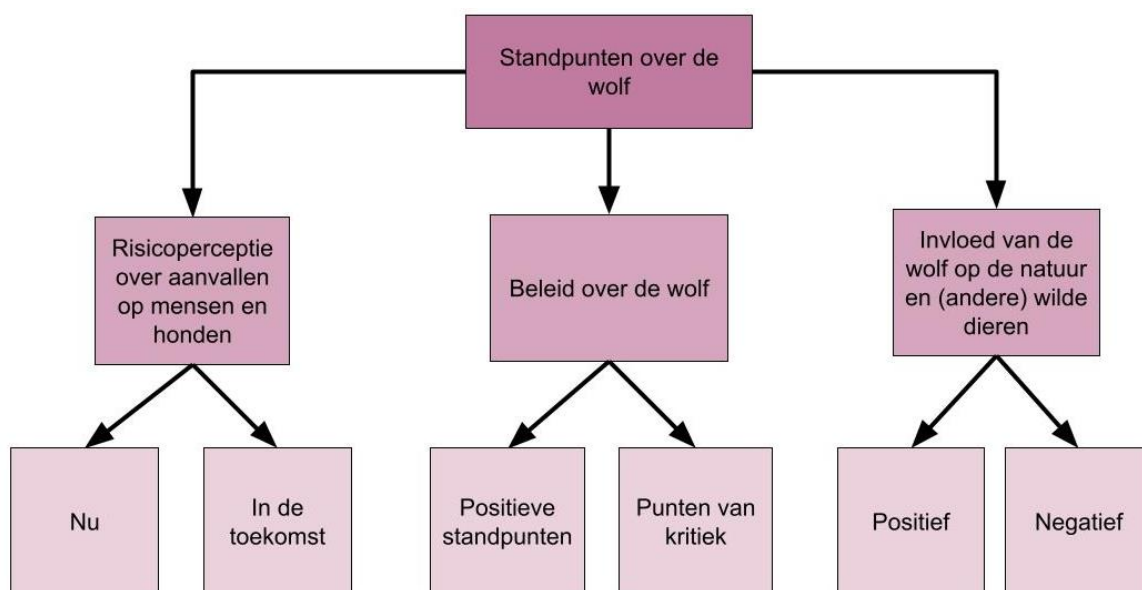
Staatsbosbeheer: *“Het zou fijn zijn als er wat eerder een update komt, omdat de ontwikkeling ongelooflijk snel gaat. Dan zijn beleidmakers soms iets langzamer dan dat de praktijk gaat.”*

Hiertegenover staat een organisatie die niet tevreden is met het beleid omtrent de wolf.

LTO Nederland: *“Wij als LTO vinden die mate van bescherming wat te veel.”*

3.2 Waarop zijn de standpunten gebaseerd?

Aan de hand van deze deelvraag worden de visies en beweegredenen van de geïnterviewde organisaties achterhaald. Gedurende de interviews zijn namelijk verschillende standpunten over de wolf benoemd. Hieruit is naar voren gekomen dat de standpunten van de geïnterviewde organisaties over de wolf verdeeld kunnen worden in drie verschillende categorieën, zoals weergegeven in afbeelding 1. De eerste betreft de invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren. De tweede categorie gaat over de risicoperceptie over aanvallen op mensen en honden en de derde categorie heeft te maken met het beleid omtrent de wolf.

Afbeelding 1: De geïdentificeerde thema's van de standpunten over de wolf.

Naast bovengenoemde categorieën zegt Natuurmonumenten dat de maatschappelijke draagkracht een grote rol speelt bij de vorming van standpunten.

Natuurmonumenten: *“De maatschappelijke draagkracht wordt veel eerder bereikt dan de ecologische draagkracht. Voordat alle potentiële wolventerritoria in Nederland bezet zijn, hebben we allang gezegd dat de populatie te groot is. Dat we er in Nederland niet zoveel willen hebben. Dus die maatschappelijke draagkracht is voor mensen eigenlijk belangrijker. (...) We moeten daarom als Nederland gaan kijken hoeveel we bereid zijn te accepteren aan schade, hoeveel we willen investeren en in hoeverre we willen samenleven met de wolf. Dat is een heel veel omvattend verhaal..”*

3.2.1 Invloeden van de wolf

Bij de eerste twee vragen van de gehouden interviews werden verschillende invloeden van de wolf benoemd. Hierbij zijn zowel de positieve als negatieve invloeden van de wolf benoemd, welke zijn weergegeven in afbeeldingen 2 en 3.

Positieve invloeden

Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer benoemde als positieve invloeden van de wolf dat het dier een aanwinst is op de biodiversiteit, positieve veranderingen in het landschap teweeg brengt en bijdraagt aan de toename van natuurlijk beheer van de prooidierenpopulatie.

IFAW: *“Er zijn natuurlijk veel hertachtigen waarvan ze gewoon de zieke, zwakke dieren doden. Zo houdt je dus ook die populaties gezond. Deze populaties worden daarom nu ook beheerd. Maar door de aanwezigheid van de wolf is het niet meer nodig dat wij die dieren beheren. Daar heb je gewoon roofdieren voor. (...) Herten gaan bijvoorbeeld bepaalde plekken vermijden. Omdat ze bijvoorbeeld geen zicht hebben op de mogelijke aanwezigheid van wolven, die hun mogelijk kunnen aanvallen. En wat we ook al zien, is dat er andere soorten planten gaan groeien op die op plekken die de prooidieren hebben verlaten.”*

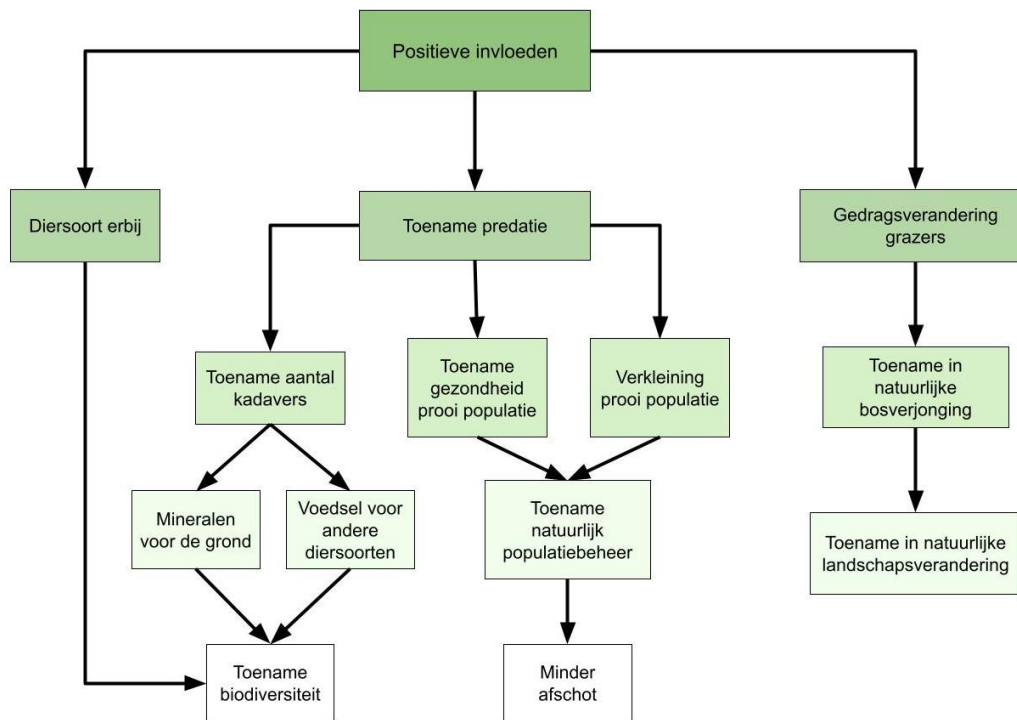
IVN Natuureducatie: *“de wolf een dier is dat van origine past in ons ecosysteem. En heeft daarin ook een hele belangrijke functie.”*

Natuurmonumenten: *“We vinden het ook dat hij een rol vervult in de ecosystemen. Dat de wolf die gezonder maakt, completer maakt als zijn rol van toppredator. Een soort die zorgt dat er aas beschikbaar komt voor andere soorten en het gedrag beïnvloedt van grote grazers, om zo maar even enkele aspecten te noemen.”*

Staatsbosbeheer: *“Als je kijkt naar een ecosysteem, staat de wolf bovenaan. Sommige mensen noemen hem wel de dirigent van het systeem. Als die toppredator, het grote roofdier, terugkeert is je systeem eigenlijk compleet.”*

Hierbij verwijst Staatsbosbeheer naar eerder verricht onderzoek.

Staatsbosbeheer: *“Maar wat we nu al weten, vanuit studies, is dat wolven ervoor zorgen dat verzwakte en oudere dieren uit de populatie gehaald worden. Dat die dus opgegeten worden door de wolf. En de schatting is dat zo’n 20% is van de populatie prooidieren.”*

Afbeelding 2: Positieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren.

Het IFAW, LTO Nederland en Natuurmonumenten benadrukten dat er in Nederland echter geen ruimte is waarin de positieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren zich kunnen uiten.

IFAW: “De wolf kan zeker dus een invloed hebben op het veranderen van het landschap. En op het beheer van de prooidieren. Maar daarvoor hebben we natuurlijk nog niet genoeg wolven. En de vraag is ook of we dat ooit krijgen.”

KNJV: “Sommige mensen die erg voor (de wolf in Nederland) zijn, die zeggen dat die uit zichzelf het evenwicht weer herstellen. Maar over welk evenwicht hebben we het dan? We hebben Nederland helemaal ingericht van a tot z. Elke vierkante meter hebben we hier geregeld, aangeplant, aangelegd en gecreëerd. We beheersen de waterpeilen, de hoogte van het water. We beheersen waar hekwerk staat. We regelen alles. Hoezo gaat de natuur het hier zelf regelen?”

Natuurmonumenten: “Als een wolf ergens geen voedsel heeft, dan trekt hij weg. Of krijgt hij minder jongen, er zit namelijk altijd een soort terugkoppel mechanisme bij dat soort dieren om ervoor te zorgen dat ze hun energie niet onnodig verspillen. Dus als wolven heel veel jongen krijgen die dan dood gaan, of als ze weinig voedsel beschikbaar hebben, dan gaan ze niet investeren in voortplanting.”

Staatsbosbeheer: “Daarnaast hebben we natuurlijk ook in Nederland relatief weinig natuur. De natuur die we hebben wordt relatief intensief gebruikt door mensen. Door recreanten, mensen die komen om fietsen of wandelen.”

Negatieve invloeden

Net als het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer stelde LTO Nederland en het KNJV dat de wolf voor een gedragsverandering bij de prooidieren zorgt, maar dat deze eerder negatief is.

LTO Nederland: “Nou, we zien dat bepaalde diersoorten, het wild zwijn bijvoorbeeld, zich op een andere manier gaat gedragen door de komst van de wolf. Het is meer angstig, schichtig, meer defensief en ze komen in andere gebieden waar ze vroeger niet kwamen. Ze vertonen ook meer agressief gedrag, ook richting mensen.”

KNJV: *“Herten die dus op hun rustplaats staan, overdag, daar niet weg kunnen, simpelweg vanwege recreërende mensen, verkeer, loslopende honden en dergelijke. (...) Die staan dan de hele dag stil, waar hun maag-darmkanaal niet op uitgevonden is. Dit maakt ze zwakker dan normaal, wat dus eigenlijk al niet natuurlijk is. Wat ook stress oplevert, want ze hebben ook honger. (...) 's Nachts komt er weer een beetje leven in, als het rustiger is. (...) En dan zeggen mensen dat het goed is dat 's nachts die wolf erbij komt. Dat die de angstcultuur weer een beetje terugbrengt onder de prooidieren. (...) De Reeën zijn al hartstikke bang. (...) dan gaan ze 's nachts eindelijk een beetje eten en dan komt daar die wolf aan. Dan kunnen ze weer niet eten. Wat is daar dan natuurlijk aan?”*

Het verhekken van natuurgebieden werd ook door de twee organisaties ook benoemd als een negatieve invloed van de wolf. Volgens LTO Nederland en het KNJV zorgt het omheinen van stukken natuur dat gebruikt wordt om wolven in geschikte natuurgebieden te houden en vee te beschermen voor een toename van leed bij andere dieren. Dieren als herten en egels lopen zich namelijk dood op deze hekken. Daarnaast stellen de twee organisaties dat het verhekken van natuurgebieden een negatieve invloed heeft op de populaties van dieren. Zij stellen dat er in de afgelopen jaren juist hekwerk weggehaald is en ecoducten zijn geplaatst om een vrije passage van wild mogelijk te maken. Hiermee raakt de genenpool mooier verdeeld en wordt inteelt voorkomen.

KNJV: *“Het beleid de afgelopen tientallen jaren in Nederland is geweest om zo veel mogelijk hekwerk weg te halen. Om een vrije passage van wild mogelijk te maken. Daarom zijn ook de ecoducten allemaal gekomen. Om juist te zorgen dat de genenpools mooier verdeeld raken en dat er geen inteelt komt en zo veel mogelijk wild zich toch kan bewegen tussen geschikte stukken natuur in Nederland. Nu zouden we dan gaan omheinen ten behoeve van de wolf. (...) Hier heb je juist weer meer reeën die zich daar op stuk lopen. En met wolven werende hekwerken, (...) met stroomdraad vlak aan de grond waarvan bekend is dat egels bijvoorbeeld, ongeveer ons nationale symbool van de kwetsbare natuur, zich daarop doodlopen.”*

LTO Nederland: *“om alles te verhekken, dat is ook niet wat je wilt voor het landschap en het overige wild zoals het ree, de das, de wolf, noem maar op. Je verhekt het landschap enorm voor een diersoort waarvan het maar de vraag is of we het willen hebben in Nederland.”*

Naast negatieve invloeden op diergedrag en natuurgebieden benoemde het RIVM een potentiële toename in ziekte en ziekteverspreiding als negatieve invloed van de wolf.

RIVM: *“dat ze potentieel enkele ziekteverwekkers bij zich kunnen dragen. En dat het dus belangrijk is om in de gaten te houden of ze die ziekteverwekkers echt bij zich dragen.”*

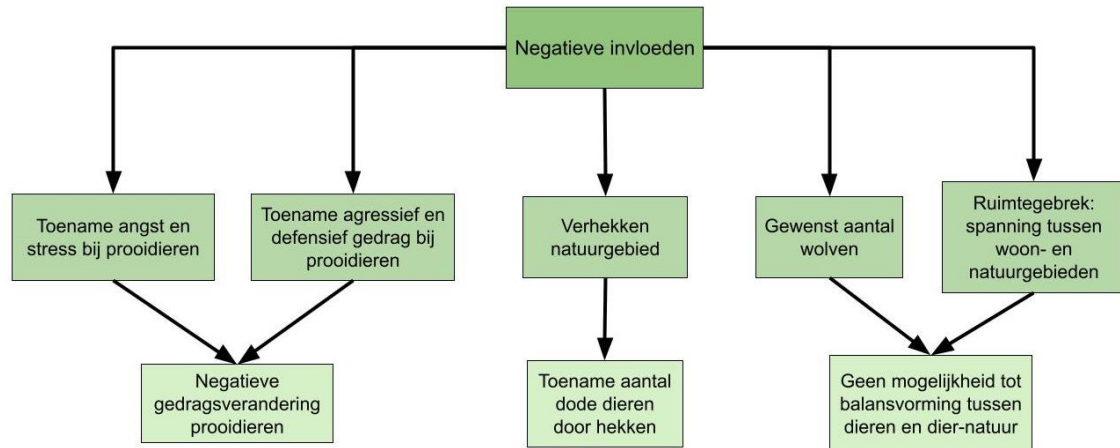
Het aantal wolven in Nederland blijkt ook een rol te spelen bij het standpunt van de organisaties over de wolf. Er is namelijk een knelpunt waar LTO Nederland, het KNJV en Staatsbosbeheer mee kwamen; het ruimtegebrek in Nederland en dan ook het gebrek aan geschikt habitat voor de wolf.

KNJV: *“We denken wel dat Nederland best wel een moeilijk land is voor de wolf om zich op veel plekken te kunnen vestigen. Er zijn wel een paar geschikte gebieden aan te wijzen waar een paar wolven zouden kunnen leven. Maar Nederland is omgeven door water, vanuit het zuiden komen wolvenpopulaties richting het noorden en in België zijn ook wolven. Dus het is best erg lastig voor jonge wolven die op een gegeven moment de roedel moeten verlaten om een plekje te gaan vinden.”*

LTO Nederland: *“Als we een wolf hebben in Nederland die zich niet ‘happy’ kan voelen, omdat hij zijn natuurlijk gedrag niet voldoende kan uiten, waardoor hij ook onnatuurlijk gedrag gaat vertonen, dan vraag ik me af of we dan überhaupt moeten willen in Nederland. Een paar positieve effecten op wilde natuur in Nederland daargelaten. Is dat het waard?”*

Staatsbosbeheer: *“Wat we denken, als Staatsbosbeheer, is dat een aantal gebieden geschikt zijn voor wolven. Dat zijn de gebieden die ze eigenlijk nu al opgezocht hebben. Waar veel prooidieren aanwezig zijn, zoals op de Veluwe. Het is niet voor niks dat ze daar het eerst zijn gaan zitten (vestigen). Daar*

heb je gewoon veel prooidieren. (...) En rust, relatief gezien. Nederland is natuurlijk nooit heel rustig. (...) In Nederland hebben we maar heel weinig van zulk soort (rustige) terreinen. En de ontwikkeling gaat ongelooflijk hard. (...) In 2022, dus vorig jaar, waren er vier wolvenparen en minimaal zestien wolvenwelpen geboren. Dus het gaat gewoon ongelooflijk hard. Dus op een gegeven moment gaat er waarschijnlijk ook een keer een wolf zich ergens vestigen op een plek waar die eigenlijk niet zo gewenst is of waar het niet zo geschikt voor hem is.”

Afbeelding 3: Negatieve invloeden van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren.

3.2.3 Missie van de organisaties

De standpunten van de organisaties hebben ook te maken met de missie van de organisatie. Het IFAW, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zetten zich in voor de bescherming en beheer van dier en natuur. Dat deze organisaties de wolf graag terugzien in Nederland en niet willen overgaan op beheer maatregelen is dan ook een gegeven.

IFAW: “Wij als IFAW staan voor de bescherming en het behoud van de dieren, dus ook de wolf.”

Natuurmonumenten: “We zijn een vereniging die zorg draagt voor meer dan 100.000 hectare natuurgrond in Nederland. Wij zetten ons in om de natuur te beschermen en versterken. De wolf speelt, zoals ik net al zei, daar een rol in. Hij voegt als het ware wat toe aan de ecosystemen en hij is natuurlijk een beschermde diersoort. Dus ja, we staan voor de bescherming van de natuur. Daar hoort de wolf ook bij. (...) We zijn een natuurbeschermingsorganisatie. Het ‘Nee, tenzij’ beleid en de escalatieladder die we daarbij hanteren, is voor ons dan ook heel belangrijk.”

Staatsbosbeheer: “De wolf is gewoon een inheems beschermde soort. En dat is voor ons het belangrijkste uitgangspunt om te zeggen dat een spontaan terugkerende wolf welkom is in onze natuurterreinen.”

Anderzijds zetten organisaties als LTO Nederland zich in voor de belangen van de agrarische ondernemers. Daardoor is de terugkeer van de wolf naar Nederland voor deze organisaties eerder ongewenst.

LTO Nederland: “We leven wel in een maatschappij waar ondernemers, agrarische ondernemers, er ontzettend veel last van hebben.”

3.2.4 Observaties en onderzoeken in het buitenland

Uit de gegeven antwoorden op vragen drie en vier blijkt dat de standpunten van het IFAW en Staatsbosbeheer over de invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren zijn gebaseerd op verrichte observaties en onderzoeken in het buitenland.

IFAW: *“observaties door de boswachters en biologen. En natuurlijk de ervaringen vanuit Duitsland.”*
Staatsbosbeheer: *“dat weten we vanuit studies vanuit het buitenland, dat dieren daardoor ander graasgedrag gaan vertonen. Mijn collega Annelies van Ginkel heeft een heel interessant onderzoek gedaan in Polen naar het effect van de aanwezigheid van de wolf daar op het graasgedrag van de aanwezige prooidieren.”*

Het IFAW, LTO Nederland en Natuurmonumenten benadrukten dat het gebrek aan ruimte in Nederland de reden is dat situaties in het buitenland juist niet te vergelijken zijn met de situatie in Nederland.

IFAW: *“Wat je nu vaak ziet, is dat mensen verwijzen naar Yellowstone. Nou, we hebben geen Yellowstone, in Nederland.”*

LTO Nederland: *“We kennen natuurlijk allemaal wel de voorbeelden van Yellowstone in Amerika waar ze een paar wolven hebben uitgezet en waar het gebied zo is veranderd. Maar dat is een gebied met een oppervlakte van een aantal keer Nederland. Dat zie ik niet gebeuren in het Dwingelderveld, bijvoorbeeld. (...) We wonen nou eenmaal in een druk bevolkt land en als we als we alles maar z’n gang laten gaan, gaat dat gewoon niet.”*

Natuurmonumenten: *“Ja, ja, deels kun je leren van de situaties in het buitenland, maar deels is dat ook weer niet helemaal toepasbaar op de Nederlandse situatie. In die zin moeten we daar ook niet blind op gaan staren en zeggen dat als het in Duitsland zo en zo gebeurt, dat dat hier ook wel zo zal gaan. Met dat soort uitspraken moet je altijd oppassen.”*

Risicoperceptie

Dat de organisaties stelde dat het risico van aanvallen op mensen en honden klein is, blijkt door de antwoorden op vraag vijf van het interview, ook gebaseerd te zijn op bekende cijfers uit het buitenland.

IFAW: *“We zien dit ook in Duitsland. Er is een rapport verschenen in 2020 dat er (...) Daar heeft IFAW ook aan meegewerkt. Daarin staat dat er in Europa echt maar een paar aanvallen zijn geweest door wolven. Dat is zo minimaal.”*

Natuurmonumenten: *“Als je puur naar de feiten kijk (...) dan zie je dat er in de afgelopen 20 jaar in heel Europa 5 of 6 dodelijke slachtoffers zijn gevallen door wolven.”*

Staatsbosbeheer: *“als je kijkt naar hoeveel mensen er rondlopen in gebieden waar wolven voorkomen, zoals in andere delen van Europa en in Noord-Amerika en dan kijkt naar hoe weinig daar gebeurt. (...) In Duitsland zijn er bijvoorbeeld sinds de terugkeer van de wolf geen aanvallen bekend, terwijl er daar nu al meer dan twintig jaar weer wolven leven.”*

Staatsbosbeheer benoemd ter onderbouwing de eigenschappen van de wolf.

Staatsbosbeheer: *“een wolf is een schuw dier. Mensen zullen er niet gauw een zien. In tegenstelling tot de wolf zelf, die hoort en ziet ons voordat wij hem zien. En als het dan voorkomt dat je er wel een ziet... zal het dier naar alle waarschijnlijkheid gewoon verder trekken. Misschien is onverschillig een betere omschrijving. ‘Indifferent’, zoals de Engelsen vaak gebruiken.”*

Dat er wel een gevaar is voor aanvallen op honden, komt volgens Staatsbosbeheer door het gedrag van honden.

Staatsbosbeheer: *“er zijn honden die wolven, mogelijke dreigingen, goed aanvoelen en zich daaraan aanpassen. Er zijn daarnaast ook rassen die denken dat ze alles kunnen. Ik geloof dat de teckelsoorten zo zijn. Die zijn niet zo groot, maar die rennen zo op een wolf af als ze die zouden zien. Als die dan te dichtbij een wolf komt, of een wolf wilt de hond niet in z’n territorium hebben, ja. Dan is het een hap en is de teckel weg.”*

Toekomstige visie

Volgens LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer kan het aantal aanvallen van wolven op mensen in de toekomst toenemen, zie afbeelding 4. Dit komt volgens LTO Nederland, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer door een gedragsverandering bij mensen en ruimtegebrek in Nederland waardoor spanning tussen woon- en natuurgebieden kunnen ontstaan.

LTO Nederland: *“elk natuurgebied in Nederland is doorzeeft van wandelpaden. Dat het een keer mis gaat, dat kun je verwachten.”*

Natuurmonumenten: *“deel van aanvallen is vaak terug te voeren op gedrag wat mensen hebben naar een wolf toe. Dat betekent dat je, net als dat je met je hond aan de lijn moet lopen en dat je niet buiten de paden moet gaan dat er bepaalde regels zijn waar je je aan moet houden.”*

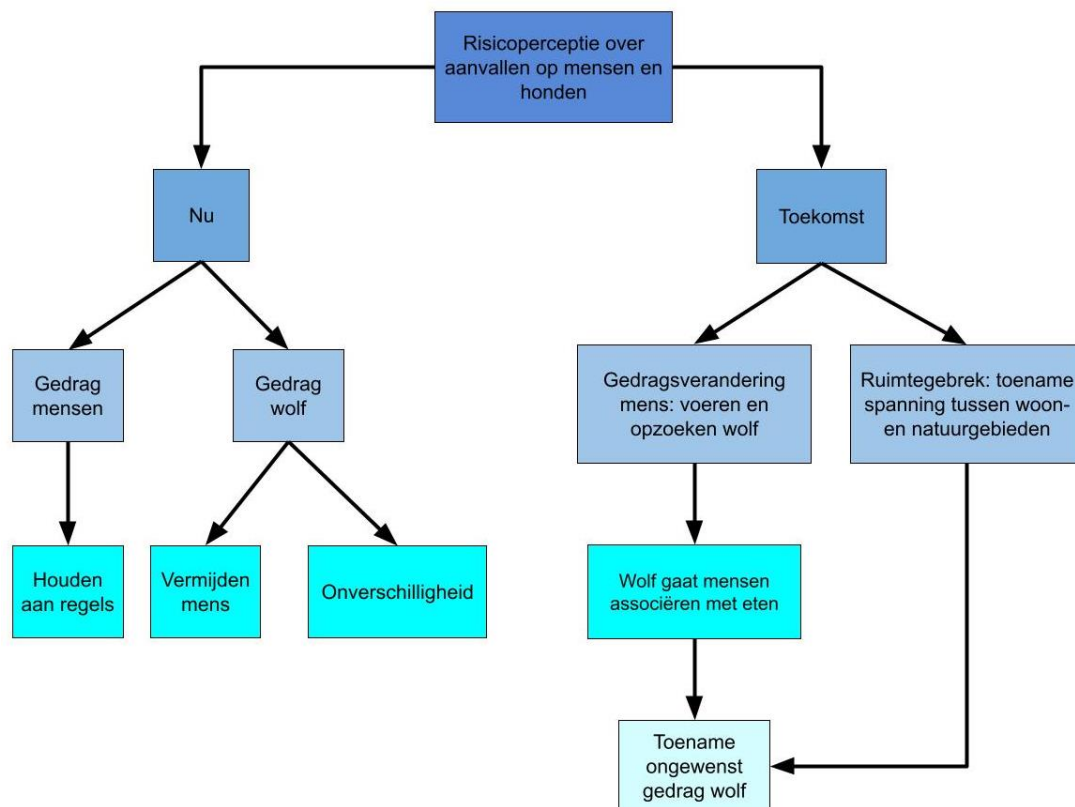
Staatsbosbeheer: *“Op het moment dat wolven gevoerd worden of gelokt, gaan de wolven mensen associëren met eten. En als je dan een keer geen boterham bij je hebt, of je weet niet dat de wolf die je tegenkomt altijd eten krijgt en hem dus niets geeft, dan gaan wolven natuurlijk ongewenst gedrag vertonen. (...) Dat zagen we op de Hoge Veluwe ook. Daar zat een wolf die eindeloos gefotografeerd werd en eigenlijk ook veel te dichtbij kwam. (...) Het is niet goed als een wolf blijft staan kijken. Hij moet kijken en weer doorlopen. De Amerikanen zeggen ook altijd; “A fat animal, is a dead animal.”*

Beschermde status wolf

Ook de standpunten over het beleid baseren twee organisaties op situaties in het buitenland, blijkt uit de vragen zeven en acht. Het IFAW en Natuurmonumenten juichen de beschermde status van de wolf en het beleid dat daarmee gepaard gaat toe. Volgens de twee organisaties zou de wolvenpopulatie snel weer verkleinen zonder die status en het bijbehorende beleid.

IFAW: *“Zodra die wel zou veranderen, zou hij (de wolf) afgeknald worden. Dit zien we al in landen waar die wolf beschermd is vanuit de EU. Dat ze toch wolven gaan afschieten en veel te veel. (...) Je ziet nu ook een sterke lobby nu op Europese niveau. Om de beschermende status van de wolf af te schaffen, want het gaat zo goed met de wolf. (...) we denken dat als dat gebeurt, dat het dan heel snel weer slechter gaat met die status. En dan moet je weer opnieuw beschermen.”*

Natuurmonumenten: *“Je moet kijken naar de internationale context. De wolf moet een duurzame populatie kunnen ontwikkelen waardoor hij op de lange termijn kan voortbestaan in Europa. De populatiegrenzen moeten dan goed vastgesteld gaan worden, want het gaat over meerdere landen. We horen bij de Centraal-Europese populatie, dat gaat over Nederland, Duitsland, een stukje van Polen en een stukje van België. In dat gebied moet de wolf duurzaam kunnen voortbestaan.”*

Afbeelding 4: Risicoperceptie over aanvallen op mensen en honden.

3.2.5 Het medeleven van organisaties met agrarische ondernemers

De standpunten van de geïnterviewde organisaties omtrent de regelgeving over de schade die de wolf toebrengt aan landbouwhuisdieren zijn veelal gebaseerd op het medeleven van de organisaties voor de agrarische ondernemers. Al de geïnterviewde organisaties stellen daarom dat door de wolf aangerichte schade vergoed moet worden.

IFAW: “Natuurlijk is het verschrikkelijk. Ik heb die foto’s gezien van zo’n opengereten schaap. En dat is verschrikkelijk om dat in je weiland aan te treffen.”

KNJV: “We hebben wel vreselijk met die mensen te doen. Absoluut. Wij houden ook van dieren, velen hebben thuis honden, katten en weet ik veel wat voor andere dieren. (...) Dus je kunt je voorstellen wat voor een drama het is als je je schapen dood vindt. Dat wil je niet.”

LTO Nederland: “We leven wel in een maatschappij waar ondernemers, agrarische ondernemers, er ontzettend veel last van hebben.”

Natuurmonumenten: “We vinden dat als er schade is, je die moet vergoeden. Ruimhartig vergoeden. We hebben er als maatschappij voor gekozen om wolven een beschermde status toe te kennen en terug te laten keren, of in ieder geval welkom te heten, om het zo maar even te zeggen, in Nederland. Dat betekent ook dat je de lasten die daaraan vast zitten eerlijk moet verdelen en daarin moet compenseren. Nou, dat doe je door de schade te vergoeden.”

Staatsbosbeheer: “we zijn groot voorstander van een goede en ruimhartige schadevergoeding voor boeren.”

3.2.6 Het beleid omtrent de wolf

Staatsbosbeheer beweert dat de regels over de wolf toereikend zijn. Voor LTO Nederland en Staatsbosbeheer is dit echter een groot punt van kritiek (zie afbeelding 5). Schadebeleid ontbreekt, of komt niet snel genoeg tot stand, waardoor de organisaties achter de feiten aanlopen.

LTO Nederland: *“we zien in Nederland nog niet echt beleid op de wolf. De wolf is ontzettend beschermd vanwege de Vogel- en Habitatrichtlijnen, bijlage vier en vijf. Hierdoor zie je dat provincies nog niet echt beleid durven te maken. Er gaat nog te weinig mis.”*

Staatsbosbeheer: *“Het zou fijn zijn als er wat eerder een update komt, omdat de ontwikkeling ongelooflijk snel gaat. Dan zijn beleidsmakers soms iets langzamer dan dat de praktijk gaat.”*

LTO Nederland beweert dat dit komt door de beschermde status van de wolf:

LTO Nederland: *“De wolf is een ontzettend beschermd dier (...) waardoor provincies nog geen beleid durven te maken.”*

LTO Nederland stelt dat door de het gebrek aan beleid een schadevergoeding lastig te verkrijgen is.

LTO Nederland: *“die bewijslast die bij de boer ligt, is erg lastig te bepalen (...) DNA-onderzoek is vrij lastig en langdurig.”*

Het IFAW en Natuurmonumenten stellen ook voorwaarden aan wie een vergoeding mag ontvangen. Een agrarische ondernemer heeft volgens de twee organisaties alleen recht op een schadevergoeding wanneer hij ondanks genomen preventiemaatregelen schade heeft geleden. Dit standpunt ondersteunde de twee organisaties met de wetgeving:

IFAW: *“Wettelijk hoor je je dieren te beschermen.”*

Natuurmonumenten: *“Een veehouder is wettelijk verplicht om hun vee te beschermen tegen onder andere predatoren, dus daar ligt ook een verantwoordelijkheid bij de veehouder zelf.”*

LTO Nederland beweert dat er door de beschermde status en het ontbrekende schadebeleid nauwelijks ruimte is om in te kunnen grijpen. LTO Nederland geeft hierbij aan dat de overheid, evenals natuur- en dierenbeschermingsorganisaties niet weten hoeveel wolven zich momenteel in Nederland bevinden, wat beleidsvorming tegengaat. Dat niet bekend is hoeveel wolven er zijn in Nederland komt volgens de organisatie ook door de jaarlijkse toename van de populatie door middel van geboortes.

LTO Nederland: *“Nou, niemand weet hoeveel wolven in Nederland zijn. Dat is ook juist het kwalijkste aan de situatie (...) Er zijn wel instanties die zeggen dat ze weten hoeveel wolven er in Nederland zijn. Maar als wij gaan kijken naar de gebieden waar ondernemers er last van hebben en van wat wij horen, dan zijn er echt veel, veel meer. (...) Zeker ook, omdat elk jaar de populatie met ongeveer 28% toeneemt. Dat zijn enorme aantallen. Er zijn veel meer wolven in Nederland dan nu bekend is.”*

Het KNJV en Natuurmonumenten stellen dat er gewerkt moet worden aan het bereiken van een gunstige staat van instandhouding voor de wolf voordat beleid gevormd kan worden. Met het bereiken van een gunstige staat van instandhouding kan de wolf namelijk op lange termijn voortbestaan in Europa, beweren de twee organisaties. Hiervoor moet samengewerkt worden met andere landen in Europa om de populatiegrenzen vast te stellen en te bepalen wanneer een gunstige staat van instandhouding is bereikt. Natuurmonumenten stelt daarbij dat ingrijpen op de populatie niet toegestaan is voordat deze afspraken er liggen.

Natuurmonumenten: *“Je moet kijken naar de internationale context. De wolf moet een duurzame populatie kunnen ontwikkelen waardoor hij op de lange termijn kan voortbestaan in Europa. De populatiegrenzen moeten dan goed vastgesteld gaan worden, want het gaat over meerdere landen. We horen bij de Centraal-Europese populatie, dat gaat over Nederland, Duitsland, een stukje van Polen en een stukje van België. In dat gebied moet de wolf duurzaam kunnen voortbestaan. (...) Daarvoor moet je ook samenwerken met de andere landen. Je moet met elkaar afspreken wanneer*

die gezonde status is bereikt. Die afspraken zijn er nu nog niet. En voordat die afspraken er liggen, vinden we dat je nog niet kunt ingrijpen op de populatie.”

Onderzoek en advies

Alle vijf organisaties stellen dat er eerst onderzoek gedaan moet worden naar de feitelijke invloed van de wolf op de natuur en (andere) wilde dieren in Nederland.

KNJV: *“We hebben daarin ook de wijsheid niet, en denken wel dat daar in hoog tempo onderzoek naar gedaan moet worden.”*

LTO Nederland: *“Er moet ook onderzocht worden wat een gunstige staat van instandhouding is, die term heb je vast al wel gehoord.”*

Natuurmonumenten: *“Het is de komende tijd ook vooral veel leren. Wat gaat er allemaal gebeuren? Dat weten we nu nog niet. Het is ook belangrijk dat je die gebeurtenissen goed monitort en dat je dat eigenlijk ook wetenschappelijk goed onderzoekt, daar pleiten we dan ook voor.”*

Staatsbosbeheer: *“Dit is iets waar we nog niet voldoende van weten, omdat de wolf natuurlijk nog relatief kort in Nederland is. Monitoring zal dat moeten gaan uitwijzen.”*

Zodra daar cijfers over bekend zijn, is het namelijk mogelijk om te bepalen hoeveel wolven in Nederland nodig zijn voor het bereiken van een gunstige staat van instandhouding. Dan kan er vervolgens ook ingegrepen worden als de populatie dat aantal overschrijdt of een wolf zich in een gebied vestigt waar hij niet gewenst is.

KNJV: *“in een toekomstbeeld wanneer onderzoeken bepaald hebben dat er plek is voor een x aantal wolven en wel daar en daar. En op locatie x willen we ze (de wolf) juist niet hebben, dus kan het dier beheerd worden.”*

LTO Nederland: *“als je weet hoeveel wolven er in Nederland zijn kunnen er afspraken gemaakt worden. Dat het er bijvoorbeeld genoeg zijn, of in een bepaald gebied genoeg zijn, of er kunnen nog wolven bij. Op basis daarvan is dan beheer ook mogelijk. Als er afspraken zijn dat er een X aantal wolven in een gebied toelaatbaar is, beheersbaar en de ecologisch draagbaar, dan is het ook mogelijk om in te grijpen, als het aantal boven de afspraken komt. Momenteel zijn die er nog niet, want we weten niet hoeveel wolven er zitten.”*

Natuurmonumenten: *“De wolf moet een duurzame populatie kunnen ontwikkelen waardoor hij op de lange termijn kan voortbestaan in Europa. (...) Stel dat de wolf op een gegeven moment boven die grens zit. Pas dan vinden we dat je kunt gaan nadenken over de balans tussen de populatie en aangerichte schade. Als die balans er dan niet is, als de schade hoger is, dan vinden we dat je beheermaatregelen kunt toepassen op de populatie.”*

Voor de vorming van het beleid heeft het IFAW een advies aan de overheid:

IFAW: *“We zijn het er wel mee eens dat het serieus genomen moet worden en idat het niet helpt als mensen zich niet gehoord voelen. (...) Dat vragen beantwoord worden en dat mensen een duidelijk loket hebben waar ze terecht kunnen. (...) Dat is eigenlijk altijd de eerste stap. Wil je meegaan in beleid, dan moet je je gehoord voelen.”*

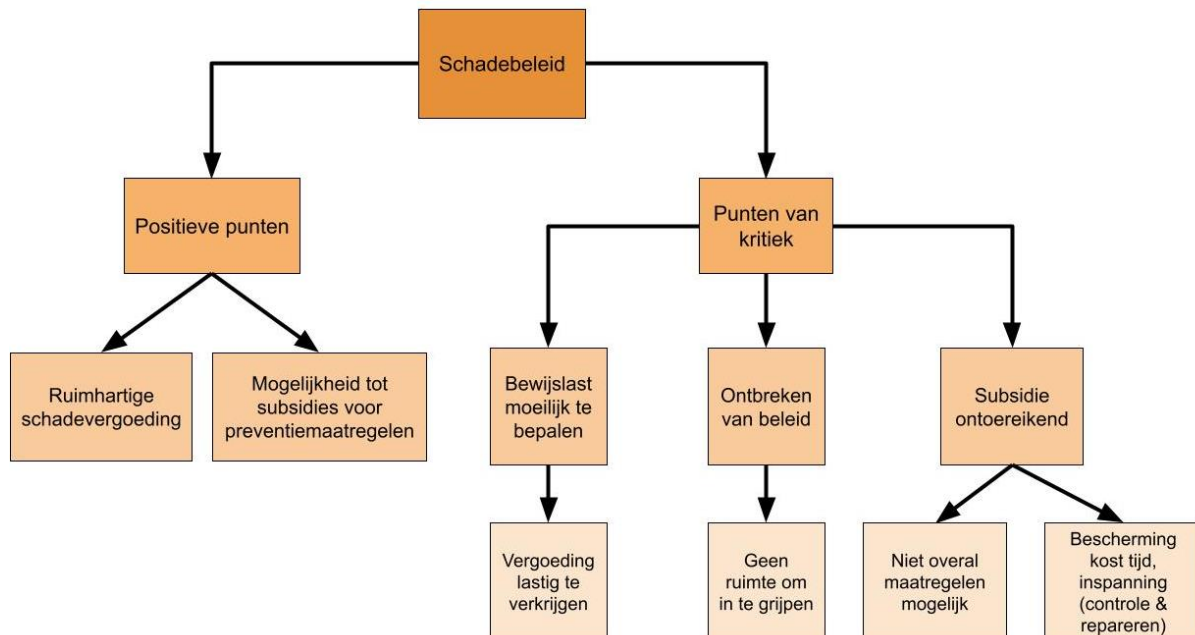
Punt voor ontwikkeling

Een onderdeel van het beleid omtrent de wolf waar volgens de vijf organisaties verbetering mogelijk is betreft de ondersteuning voor het nemen van preventiemaatregelen, zie afbeelding 5. De kosten en inspanning die bij het plaatsen en onderhouden van de preventiemaatregelen komen kijken, moeten ook worden vergoed, menen de organisaties.

IFAW: “ik snap dat het super lastig is. Om die netten te plaatsen. Het kost veel tijd en geld. (...) Je moet het ook controleren, namelijk. Ze gaan weleens stuk. Als ergens een zwakke plek zit, dan vinden de wolven het. Die zijn superslim.”

Natuurmonumenten: “We snappen ook dat het extra kosten en inspanning vraagt.”

LTO Nederland: “Het is meer het extra werk, het ongemak (...) dat een boer zijn beroep niet meer kan uit oefenen, omdat hij altijd bezig moet zijn met zijn schapen.”

Afbeelding 5: Standpunten over het schadebeleid.

Checklist Schriftelijk Rapporteren

1. Het taalgebruik

- ☐ Voldoet aan de grammatica-, spellings- en stijlregels
- ☐ Kenmerkt zich door een actieve schrijfstijl
- ☐ Is zakelijk, formeel en objectief
- ☐ Is samenhangend (verwijs- en verbindingswoorden)
- ☐ Heeft een adequaat gebruik van persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden
- ☐ Is afgestemd op de doelgroep
- ☐ Heeft een uniforme stijl

2. De ordening

- ☐ Kenmerkt zich door een (inhoudelijk) logische opbouw
- ☐ Kenmerkt zich door juist opgebouwde thematische alinea's

3. Het rapport

- ☐ Heeft een uniforme opmaak
- ☐ Heeft een decimale hoofdstuk- en paragraafnummering met maximaal drie cijfers
- ☐ Heeft hoofdstukken/paragrafen met een passende titel
- ☐ Heeft een inleidende passage in alle hoofdstukken (m.u.v. hoofdstuk 1)
- ☐ Heeft een nieuw hoofdstuk op een nieuwe pagina
- ☐ Heeft genummerde bladzijden
- ☐ Is vrij van plagiaat

4. Figuren en tabellen

- ☐ Zijn zelfstandig te begrijpen
- ☐ Ondersteunen de tekst
- ☐ Hebben een passende titel (boven de illustratie)
- ☐ Zijn apart (door)genummerd
- ☐ Hebben een verwijzing in de tekst

Verslagopbouw

5. De omslag

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)
- ☐ Vermeldt eventueel opleiding of opdrachtgever

6. De titelpagina

- ☐ Bevat de titel
- ☐ Vermeldt de auteur(s)
- ☐ Vermeldt de opdrachtgever(s)
- ☐ Vermeldt de plaats en de datum

7. Het voorwoord

- ☐ Bevat de persoonlijke aanleiding tot het schrijven van het rapport
- ☐ Bevat persoonlijke bedankjes
- ☐ Beschrijft eventueel de taakverdeling binnen de groep en/of het opleidingskader

8. De inhoudsopgave

- ☐ Vermeldt alle genummerde onderdelen van het rapport
- ☐ Vermeldt de samenvatting, bronnenlijst en de bijlage(n)
- ☐ Heeft een correcte paginaverwijzing

9. De samenvatting

- ☐ Is zelfstandig te begrijpen
- ☐ Is een beknopte versie van het rapport
- ☐ Bevat de conclusies en aanbevelingen
- ☐ Geeft suggesties voor verder onderzoek
- ☐ Bevat geen nieuwe informatie

10. De inleiding

- ☐ Is hoofdstuk 1
- ☐ Beschrijft de context en relevantie
- ☐ Bevat de hoofdvraag
- ☐ Bevat de deelvragen
- ☐ Vermeldt de doelstelling
- ☐ Bevat een leeswijzer

11. Materiaal en methode

- ☐ Beschrijft de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Motiveert de keuze voor deze onderzoeksmethode
- ☐ Beschrijft de variabelen en/of eenheden
- ☐ Beschrijft de methode van data-analyse

12. De resultaten

- ☐ Zijn gestructureerd weergegeven
- ☐ Zijn correct geanalyseerd

13. De discussie

- ☐ Vermeldt de interpretatie(s) van de resultaten
- ☐ Bevat een vergelijking met relevante literatuur
- ☐ Geeft de valide argumentatie weer
- ☐ Evalueert de gevolgde onderzoeksmethode
- ☐ Bevat een kritische reflectie op de eigen bevindingen

14. De conclusies en aanbevelingen

- ☐ Bevatten antwoord(en) op de hoofdvraag
- ☐ Zijn gebaseerd op relevante feiten
- ☐ Bevatten geen nieuwe informatie

15. De APA-bronvermelding

- ☐ Is als verwijzing in de tekst correct vermeld
- ☐ Is als bronnenlijst op de juiste wijze vormgegeven

16. De bijlagen

- ☐ Ondersteunen de tekst
- ☐ Bevatten geen eigen analyse
- ☐ Hebben verwijzingen in de tekst
- ☐ Zijn voorzien van een passende titel en een letter
- ☐ Zijn overzichtelijk en leesbaar weergegeven